

מסורת ישראל

ר"ג בעומר

מנהגים ומסורות

מבוא

העם היהודי, המפורז והמפורד בין העמים בכל קצווי תבל, שמר בכל נפשו ובכל מאודו על נכסי הרוח שהנחילוהו אבותיו מאבות-אבותיו עד לאבות האומה. שמירת המסורות ומנהגי האבות הינה ערך עליון ביהדות. וההליכה בדרכי האבות ושמירת אורח חיי האבות ותרבותו היחודית של מנחילי המסורה הינה מוסדותיו העיקריים של שמירת ההלכה היהודית הצרופה כתיקנו. שמירת המנהגים הדתיים וההלכתיים היא היא המורה ליהודי בכל מקומות מושבו איך יתנהג ואיך יפסוק את המחלוקת ההלכתית, ובכל שאלה ובעיה שלא היה היהודי יכול לפתור היה מורה ופוסק כפסק ההלכתי המפורסם "פוק חזי מאי עמא דבר" (=צא וראה איך מתנהגים העם). המנהג היהודי היה התריס היחיד ששמר ושימר את אורח החיים היהודי מפני רוחות הסער שאיימו לשוברו ולמוחקו. הוא היה המגן שהגין על העבר היהודי המפואר ועל שמירת חיי התורה והמצוות כהלכה בקרב העם היהודי בהיותו נודד ממדינה למדינה ומארץ לארץ, ובהיותו נרדף על ידי תושבי ארצו בכל ארצות מושבו. והוא היה חוד החנית במלחמת גדולי הדור האחרון שעמלו לבצר את חומות היהדות נגד אלו שרצו לקעקע את יסודותיו ולהחדיר את רוח החילוניות במחנה היהודי. היטב ידעו הצדדים הנצים שעל יסוד זה של שמירת המנהג היהודי תלוי ועומד עתיד המערכה לעתיד העם היהודי ואם את יסוד זה יוכלו לבצר, מובטח להם שהנצחון תשאר בידיהם.

מתוך צוק העתים במהלך הדורות, ומתוך אילוצים שונים, אם מחמת חוסר ברירה ומוגבלויות שונות שהגבילו את היהודי הנודד, ואם מחמת חוסר יכולת ואמצעים בארץ חדשה ונכריה, ואם מחמת שינוי טבעים באזורים מרוחקים, נשתנו המנהגים מעיר לעיר ומארץ לארץ, ונוצקו מנהגים ודפוסי תרבויות יחודיים בקרב תפוצות ישראל. לפעמים היו אלו אילוצים הלכתיים ששינו ועיצבו את המנהג היהודי במהלך שנות נדודיו. וכך נוצר הפסיפס המעניין של שלל המנהגים היהודיים המגוונים, היחודיים לעדות היהודיות, עדה עדה ויחודיותו ומיוחדותו.

מטרת מכון "מסורת ישראל" הינה לחקור, לברר ולחשוף את מוצא מנהגי ישראל השונים בכל עדות ישראל לתפוצותיהם, מהו ארץ מוצאם, מתי הונהגו, למה הונהגו, איך הונהגו, איך נפוצו בתפוצות ישראל, איך התפתחו במהלך הדורות, איך עוצבו על ידי כל עדה ועדה, ואיך הגיעו עד לצורתם המיוחדת כפי שמקיימים אותה כיום. כמו כן ברצוננו לאסוף ולתעד את המנהגים היהודיים העתיקים שאבדו מאתנו מחמת צוק העתים ושינוי הזמנים.

(תועלת נוספת עולה מבירור מנהגים אלו, כדי להבין היטב את דברי הפוסקים שכתבו הלכות והנהגות כפי המנהג שהיה במקומם ובזמנם, וכיום שהמנהג שונה במקצת מכפי שהיה בזמנם, לפעמים עולים קשיים ואי-הבנות מחמת שאין מבינים נכון על מה כתבו ומה רצו לעורר, וע"י בירור העובדות יובנו בניקל דברי הפוסקים).

בסדרת המועדים וזמנים הבאה נאסוף את המנהגים היחודיים שנהגו בהם ישראל בימי חג ומועד, כל קונטרס יכלול אסופת מאמרים נכבדה שיקיף את מנהגי החג מהשתלשלותם ועד ימינו בתפוצות ישראל.

* * *

בעריכת קונטרס זה הלכנו בעקבות דרכנו בכל הקונטרסים. לא הובאו כלל בקונטרס ענייני הלכה והוראה מהלכות הפסח החמורות, היות וכל מטרתנו הוא רק לברר את מקור והשתלשלות מנהגי ישראל בלבד. וכל הרוצה להעמיק בהלכות ימים אלו יפנה לספרי ההלכה וספרי השו"ת וירוה צמאונו משם. וכאן לא הובאו פסקי הלכה כלל (זולת ציטוטים הנוגעים להבנת השתלשלות המנהגים).

היות וכל מטרתנו היא לברר את מקור הדברים, על כן ניסינו תמיד להצמד למקור ולצטט את כל הציטוטים מהספרים ככתבם וכלשונם, למען יוכל כל אחד לראות את מקור הדברים, ולהחכים משורש הדברים.

קונטרסים אלו הם מהדורת טיוטה ראשונית, החריש הראשון בעבודה הגדולה והעצומה, ורחוקים הם עדיין מרחק רב מהמהדורה המושלמת והסופית. מיותר לציין כי הקונטרסים עדיין לא עברו לא עריכה לשונית ולא הגהה ועריכה מקצועית. נשמח לקבל הארות והערות, וכמובן, נשמח על כל מי שישמח להעשירנו ולהחכימנו מאוצר ידיעותיו העשיר.

הננו שמחים להגיש בפניכם מהדורת טיוטה של קונטרס לחקר מקורות המסורות והשמועות הרווחים כיום סביב יום ה"ג בעומר ומנהגיה.

קונטרס זה עדיין לא הושלם באופו סופי, ולא עבר עדיין עריכה לשונית ומקצועית מתבקשת.

בקשתנו שטוחה בזה לפני כל מי שקונטרס זה הגיע לידו. באם נהניתם לקרוא ולהחכים במעט מהמאמרים, נא ונא הכירו טובה לבעליהם, ושגרו לנו את הערותיכם והארותיכם, ודברי הביקורת שעלו בידכם בעת קריאת המאמרים בקונטרס [למעט הערות עריכה שממילא תבואנה בעת אשר יעבור הקונטרס תחת שבת ביקורתו של עורך מקצועי], כדי שיוכל לצאת מתחת ידינו דבר נאה ומתוקן.

©

י"ל ע"י מכון מחקר 'מסורת ישראל'

לחקר מקורי מנהגי ישראל ומסורותיהם בתפוצות ישראל

ירושלים, י"ז באייר ה'תשע"ה

הערות והארות, הצעת עזרה וכן בקשת שאר קונטרסי המכון ניתן לשלוח לכתובת המייל

amasoret@gmail.com

תוכן הפרקים

ד	פרק א' קביעות היום
ד	צום י"ח באייר
ה	השתלשלות קביעת יום ל"ג בעומר כיומא דפגרי בי' רבנן
ה	מנהג איסור הנישואין בימי ספירת העומר
ו	איסור הסתפרות בימי ספירת העומר
ז	הפסקת מנהג איסור הגילוח ביום הל"ג בעומר
יא	מנהגי הקהילות
יד	אי אמירת תחנונים ביום הל"ג בעומר
יד	קביעת יום הל"ג בעומר ליום שמחה
יד	מנהגי אבלות נוספים בימי ספירת העומר
טז	טעמים נוספים לשמחה הגדולה ביום ל"ג בעומר
טז	סמיכת רבותינו שבדרום וחינוך מסורת התורה
טז	יציאת רבי שמעון בר יוחאי מן המערה
טז	ירידת המן
טז	הארת שמות הרחמים
טז	הילולא דרבי שמעון בר יוחאי
טז	פרק ב' הילולא דרבי שמעון בר יוחאי
טז	מצבת קבורת רבי שמעון בר יוחאי במירון
כ	העליה למירון בל"ג בעומר
כב	הילולת רבי שמעון בר יוחאי בל"ג בעומר
כה	הפולמוס סביב היתר השמחה ביום ההילולא
כו	פרק ג' מנהגים מיוחדים ביום ההילולא
כו	משיאין משואות
כו	אמירת תיקונים ולימוד האידרות
כו	שירים ופזמונים
כז	"בר יוחאי" להר"ש לביא
כח	"ואמרתם כה לחי" להר"י חיים – הבא"ח
כט	פיוטים נוספים לל"ג בעומר
לה	פיוטים לשוררם בהילולא במירון
לט	והתגלח בג' רבתי
לט	פרק ד' מנהגי היום
לט	טיול בפרדס
מ	רובה קשת
מ	ריבוי מאורות ונרות
מ	משתה ויום טוב
מ	אכילת ביצים
מא	אכילת חרובים ותמרים
מא	פרק ה' מנהגים מיוחדים ליום ל"ג בעומר
מא	סעודת החברא קדישא
מג	יום הילולת ראש גולת אריאל מורינו הרמ"א בקראקא
מד	סיום הש"ס
מד	קבורת הגניזה

פרק א'

קביעות היום

שונה הוא יום ל"ג בעומר במנהגיו היחודיים ובמסורותיו המופלאות משאר מועדי זמני ישראל, בכך שאין לו חשיבות מיוחדת בכתבי רבותינו הראשונים הקדמונים, ומנהגיו המיוחדים הונהגו רק בימי רבותינו האחרונים, מנהגיו התפתחו בכל קהילה ועדה באופן שונה ומיוחד, וכך נרקמו סביב יום זה מנהגים ומסורות מופלאות שלא נזכרו כלל בדברי רבותינו הראשונים. בקונטרסנו זה, אשר כיתר אחיו ינסה להתחקות אחר שורש ומקור הנהגת מנהגי ישראל, ננסה לסקור ולבחון את אט אט התפתחו והשתלשלו מנהגי יום מיוחד זה.

צום י"ח באייר

כפי שנאריך להלן, נקבע יום ל"ג בעומר כיום שמחה מאחר שבו פסקו תלמידי ר"ע למות, מסורות אלו החלו בפרובנס ובספרד בימי רבותינו הראשונים, ולא היו ידועים ונהוגים כלל בשאר תפוצות ישראל כארץ-ישראל, בבל, איטליה ואשכנז. בקהילות אלו לא היה יום ל"ג בעומר יום מיוחד כלל, למעט הקהילה היהודית בארץ-ישראל שציננה את יום ח"י באייר כיום צום, יום צום זה נשתכח יחד עם כל המנהגים הארצישראליים עם שקיעת האימפריה הביזנטית והתגלו לאחרונה על ידי חישוף וגילוי הגניזה הקהירית, שם נתגלה בין היתר אזכורים רבים ליום צום זה.

המקור הספרותי הקדום למנהג זה הוא ספר 'הלכות א"י מהגניזה הקהירית'¹, בו נכתב כי י"ח באייר, נקבע כיום צום לזכר פטירתו של יהושע בן נון, וכה נכתב שם: 'אלו הצומות שקבעו חכמים על ישראל להיות מתענים בהם בכל חודש ממה שנגזר בו... בשמונה עשר באייר מת יהושע בן נון'.

כמו כן מוזכר הצום בפיוט 'קידוש ירחים' לר' פנחס, הוא פיוט שחיבר הפייטן הארצישראלי פנחס הכהן על כל חדשי השנה, שנמצא בגניזה הקהירית². בבית לחודש אייר פייט בין השאר כך:

מקרא החדש בקהל ועדה / נפש טמאה צרי העדה / סלסולי אורח רחוקה דידה / עמוסים לא [יל] כאבן פטדה.
פסוח וגנון טמאים בחשבו / **צום יהושע בשמנה ועשר בו** / קירבם [וציום] מלשבור בו / רבקם במצות ומרורים בו.

יש לציין כי המסורת הבבלית מסרה שיהושע נפטר ביום כ"ו בניסן, ולכן התענו שם ביום זה ולא ביום י"ח באייר כמסורת הארצישראלית. כן הובא בספר הלכות גדולות (הלכות תשעה באב ותעניות): "אילו ימים שמתענין בהן מן התורה, כל מי שמתענה בהן לא יאכל וישתה עד הערב: באחד בניסן ... בעשרים ושישה בו מת יהושע בן נון". רשימת צומות בבליה זו סופחה כיום למגילת תענית, אך אינה חלק מהמגילה המקורית שכתבה את המסורות הארצישראליות ולא הבבליות³.

תיאור נוסף ליום צום זה הננו מוצאים בתעודה אחרת שנמצאה אף היא בגניזה הקהירית, הכתובה בשפה הערבית - השפה המדוברת בארץ ישראל מאז הכיבוש הערבי, תעודה זו קרויה 'חובות הצום של חדשי השנה' ויש בה רשימה ארוכה של ימי צום שונים⁴, ובחודש אייר נכתב: "צמו ב"ח בו בגלל מות יהושע והיה בו רעש".

לכאורה כוונת דבריו אודות הרעש הוא על דברי הגמרא בשבת (קה, ב): "אמר רב יהודה אמר רב: כל המתעצל בהספדו של חכם - ראוי לקברו בחייו, שנאמר 'ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש' מלמד שרגש עליהן הר להורגן", דהיינו שביום קבורתו של יהושע בן נון אירע רעידת אדמה (=רעש) חזקה באזור שומרון, והתפרץ אז אחד מהרי הגעש באזור, וכנראה היו שם כמה וכמה הרוגים עד כדי כך שיום זה נקשר בתודעת העם כיום הרעש".

יש הרוצים להסביר את עניין הרעש בהקשר מאוחר יחסית, הקושרת את המסורת אודות הרעש עם מאורע אחר שאירע באמצע תקופת האמוראים, ע"פ עדות שכתב בישוף נוצרי בשם קירליוס, שהיה בישוף בירושלים בימי יוליוס קיסר - הקיסר הביזנטי המכונה 'יוליוס הכופר' ע"ש מלחמתו נגד הנוצרים. בישוף זה כתב עדות ממה שקרה בהיותו בירושלים, העדות כתובה בשפה הארמית-סורית, ופורסם לאחרונה ע"י חוקרי ההיסטוריה. וכך כותב הבישוף: "יוליוס התייר ליהודים לבנות את בית המקדש והללו תכננו להניח את יסודותיו ביום י"ח באייר..."

היתר זה קרה בשנת ד' קכ"ג (363 לספיה"ג)⁵, כשלש מאות שנה לאחר חורבן הבית. הקיסר הביזנטי יוליוס שרכש איבה עמוקה כלפי הנצרות - הדת הרשמית באימפריה מאז ימי קונסטנטינוס, רצה לעקור את הדת הנוצרית ולהשיב את האימפריה הרומית לדת הפגנית הרומית הקדומה, ולכן רדף עד חורמה את הנוצרים. כדי לערער את מעמד הנצרות הוא בקש לרומם את קרן היהדות המתעבת אף היא את הנצרות (יש הרוצים לשער, שהנוצרים טענו שהיהודים לא ישובו לארצם לעולם ולא יקימו מחדש את בית המקדש, מאחר וחטאו בנביאם, ולכן ביקש הקיסר להוכיח את טעותם ולערער בכך את אמונתם), ולכן קרא ליהודים לעלות ולבנות שוב את בית המקדש החרב ולהשיב את העבודה כימי קדם⁶. בעקבות הצהרת יוליוס החלו היהודים בהכנות מעשיות לבניית המקדש וריכזו לשם כך חומרי גלם בהר הבית, והתכוונו ליום יריית אבן הפינה שנקבע ליום י"ח באייר⁷.

¹ י"ל ע"י ר"מ מרגליות, ירושלים תשמ"ו.

² נדפס ב'הצופה לחכמת ישראל' שנה ה', בודפשט תרפ"א.

³ בקונטרס 'חודש ניסן-מנהגים ומסורות' יחסנו בטעות את הפרק כחלק ממגילת תענית, ותודה למעיר החשוב שיחי' שהעיר לנו על כך.

⁴ פורסם ע"י פליישר ב'תרביץ' חוברת כ"ג.

⁵ ב'צמח דוד' לר' דוד גאנז כתוב שהיה זה בשנת ד' קכ"ז.

⁶ לאחר חורבן בית המקדש לא ידעו היהודים שהחורבן תתמשך לזמן כל כך גדול של קרוב אלפיים שנה, בטוחים היו שהחורבן הוא דבר זמני, ומלכות הרשעה מהרה תחלוף מן הארץ ויבנו שוב את בית המקדש, בימים הללו ארעו כמה וכמה הזדמנויות שבהם החלו היהודים בהכנות לבנין בית המקדש מחדש, וכמה מהם מתועדים במקורותינו. בשנת התקסורתו של הקיסר אדריינוס (שחיק טמיה) בשנת 117 (ד' תתע"ז-ז' 49 שנים אחר החורבן) קרא הקיסר החדש ליהודים לבנות את בית המקדש מחדש. היהודים החלו במגביית בזק ואספו הרבה כסף וזהב לצורך הבנין, אך השומרונים הכותים הלכו והעלילו על היהודים שהם מתכוונים למרוד בקיסר (כפי שקרה בימי דובבל) ואז הורה הקיסר על הפסקת הבנייה. סיפור זה מתועד במדרשים. במדרש רבה בראשית פרשה סד, ובילקוט שמעוני פרשת תולדות רמז קיא. וכה מתאר המדרש: בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת תולדות פרשה סד

ביום זה קרה מקרה כואב ומאכזב, והתכנית לבניין הבית נגנזה, ספרי ההיסטוריה יודעים לספר על תאונה מסתורית ששיבשה את עבודות הבניה ומותו של הקיסר במלחמה כעבור זמן קצר שגרמו לביטול התכנית. לפי גרסה אחרת חייל נוצרי הוא שהתנקש בקיסר והרגו.

הבישוף מספר כיצד בלילה שלאחר מכן ארעה לפתע רעידת אדמה עזה, הרסה את כל הבניה והותירה הרגים רבים ברחבי ארץ. באותה שעה פרצה גם להבה מסתורית מהאזור המכונה היום 'אורות שלמה', הרגה כמה פועלים וכלתה את חומרי הגלם שהוכנו לבניה. הבישוף מסיים כי זמן קצר לאחר מכן נפל הקיסר בקרב ותקות היהודים נגוזה.

ע"פ עדות בישוף זה, שהתכנית נגוזה בשל רעידת אדמה חזקה שארעה ביום זה, יש הרוצים לומר, כי הרעש המצוין בתעודת הגניזה, שבגללה צמים ביום י"ח באייר הוא אותו הרעש שפרץ בשנת ד' ככ"ג שבגללה נגנזה תכנית בנין הבית השלישי, ומאז נקבע יום זה כיום צום, קביעות שהשתמר במשך תקופת האמוראים והגאונים, ודעכה עם דעיכת הקהילה היהודית הארצישראלית במהמורות התקופות.

השתלשלות קביעת יום ל"ג בעומר כיומא דפגרי בי' רבנן

מנהג איסור הנישואין בימי ספירת העומר

הגמ' במס' יבמות (דף ס"ב ע"ב) מוסרת:

אמרו, שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה. והיה העולם שמם, עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם, ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא, כולם מתו מפסח ועד עצרת. אמר רב חמא בר אבא ואיתימא ר' חייא בר אבין, כולם מתו מיתה רעה. מאי היא, א"ר נחמן, אסכרה.

גירסא אחרת נמסרה בשם רבי עקיבא בעל המעשה עצמו, בקהלת רבה, פרשה יא, אות ו':

בבקר זרע את זרעך... רבי ישמעאל ורבי עקיבא... ורבי עקיבא אומר שנים עשר אלפים תלמידים היו לי מגבת ועד אנטיפרס וכלן מתו בחיי בין פסח לעצרת, ובסוף העמידו לי שבעה, ואלו הן: רבי יהודה, ורבי נחמיה, ורבי מאיר, ורבי יוסי, ורבי שמעון בן יוחאי, ורבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, ורבי יוחנן הסנדלר. אמר להם הראשונים לא מתו אלא מפני שהיתה עיניהם צרה בתורה זה לזה, אתם לא תהיו כן, מיד עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה.⁸

כאות אבל על צרת ישראל זו, שקרה לנו בימים אלו שבין פסח לעצרת, הנהיגו שלא לכנס נשים בין פסח לעצרת, להורות שאנו מתאבלים על אבדן גדול כזה שקרה לנו בעונותינו בימים אלו.

מנהג זה לא הוזכר בגמ', ואת הדיו הראשונים הננו מוצאים רק מזמן הגאונים ואילך, ולא ידוע אם הונהג בזמן קדום יותר ועבר במסורת שבעל-פה עד לזמן הגאונים, או שהונהג בתקופה מאוחרת יותר, על בסיס הנכתב בגמרא.

בימי ר' יהושע בן חנניה גזרה מלכות שיבנה בית המקדש, הושיבו פפוס ולוליאנוס טרפיזין מעכו ועד אנטוכיא, והיו מספיקים לעולי גולה, אזלין אילין כותאי ואמרין ליה ידיע ליהוי למלכא דיהן קריאתא דך תתבנא ושוריא ישתכללון מנדה בלו והלך לא ינתנון (עזרא ד יג) מנדה זו מידת הארץ, בלו זו פרוביגרון, והלך לאנדרוטיגה, אמר להון מה נעבדי וגזרית, אמרין ליה שלח אמר להון או ישניניה מן אתריה או יוספון עלוי חמש אמינ או יבצרון מיניה חמש אמינ ומן גרמון אינון חזרין בהון, הוון קהליי מצמתין בהדא בקעתא דבית רמון, כיון דאתון כתביא שורון בייכון בעיין ממרד על מלכותא, אמרין יעול חד בר נש חכים וישדך ציבורא, אמרין יעול ר' יהושע בן חנניה דהוא אסכולוסטיקה דאורייתא, על ודרש אריה טרף טרף ועמד עצם בגרונו, אמר כל דאתי מפך ליה אנא יהיב ליה אגריה, אתא הדין קורה מצרייה דמקוריה אריך ויהיב מקורה ואפקיה, אמר ליה הב לי אגרי, אמר ליה אזיל תהוי מגלג ואמר דעלת לפומיה דאריא בשלם ונפקת בשלם, כך דיינו שניכנסו באומה זו בשלם ויצאנו בשלם.

הפעם השניה המתועדת הוא הסיפור שלפנינו בו הורה הקיסר יוליוס הכופר לבנות מחדש את בית המקדש, והבניה הופסקה בגלל רעש חזק ואש גדול שפרץ במקום. סיפור נוסף מביא הרופא האיטלקי שבתי דונולו בהקדמתו לספרו 'חכמוני' לפי כמה גירסאות. נביא כאן נוסחא אחת כפי שנדפס בס' חסידים מהדורות מקיצי נרדמים עמ' 151-152:

פלטיאל נשבה מעיר אויירס ממדינת לונברדיאה עם אותם חסידים שנשבו בים בספינות והיה בספינה זקן אחד ואמר לו לפלטיאל הנער אוי לך כי כדאי שתתגדל אתה גליו כי חלמתי והנה אילן גדול מן הארץ ועד לשמים ואתה עולה על ראשו וכשבאו הספינות לנמל נכנס פלטיאל לבית חכם אחד רופא מומחה ויעקב שמו והיה רופא של מלך וזה פלטיאל חריף והיה מפטם בשמים [ע"ב] ולמד כל הרפואות לימים מת יעקב החכם והמלך חלה וחש בראשו שלח אחר יעקב ואמר לו מת ושאל אם הניח בן או תלמיד בא פלטיאל לפניו אמר לו המלך לא אשתה סממניך כי נער אתה אמר לו פלטיאל אמשח רגליך ותזיע ואמר לו אל המלך זה כזבן. ושחק פלטיאל שאל לו המלך למה תלעג עלי הלא אין לשחק לפני אמר לו הסרים הזה תמיה על משיחת הרגל והיאך נסתרס זה למטה בביציו ונפל לו זקנו מלמעלה: ונתרפא המלך וגידלו מאוד לאחר ימים מת המלך והיו לו שנים בנים הבכור שונאו של פלטיאל אמר לו פלטיאל תתגבר ותמלך כי כל השרים אוהבים אותך חוץ מכושי פלוני אוהב אחיך נשלח אחרינו ונייעצוהו להרוג אחיך ובוזה תתרחצ לו וכן עשה לימים עסק פלטיאל ונהרג הכושי ונתגדל פלטיאל וביקש מן המלך לבנות בית המקדש והיה מלא אשפה מימות טיטוס הרשע ולא נתן המלך רשות לפנותו כי אם עד הצהרים והלך פלטיאל וקיבץ בחורי ישראל והוא בעצמו פינהו עמהם, ובנאוהו, והיו מתפללים בו ימים רבים, ופלטיאל המלך בנו באלכסנדריא ברשות המלך ושם בנו יעקב לימים הוציאו מת והספידו לפני המפקידא וכשהרגישו הישמעאלים שמלכו יהודי רצו להרוג את יעקב ובא המלך הגדול ורצה לחורשה כולה: ולאחר כמה שנים רצו שני פרנסי ישראל להשתורר זה על זה וליל כפורים היה והכו זה את זה אמר מלך ישמעאלים אמת אין מזל לישראל להתפלל כאן וצוה להחריבה עד יערה רוח ממרמו לבנותה בכבודו.

סיפור זה לא מתועד במקורות אחרים.

⁷ יריית אבן הפינה לשני בתי המקדש הקודמים גם כן התרחשו בחודש אייר. הבית הראשון - "בשנה הרביעית יסד בית ה' בירח זיו" (מלכים א' ו, לו). והבית השני - "ובשנה השנית לבואם אל בית האלהים לירושלם בחדש השני החלו זרבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק ושאר אחיהם הכהנים והלויים וכל הבאים מהשבי ירושלם ויעמידו את הלויים מבין עשרים שנה ומעלה לנצח על מלאכת בית ה'..." ויסדו הבנים את היכל ה'" (עזרא ג, ח-י). בפסוקים לא הובא באיזה יום בחודש נוסדו הבתים, ולא נדע אם קביעת יום הייסוד בימי יוליוס ליום י"ח באייר היתה מקרית, או שמסורת היתה בידם על ייסוד הבתים ביום י"ח לחודש.

⁸ כעין גירסא זו מצאנו גם בבראשית רבה, פרשה סא, אות ג. וז"ל המדרש שם:

בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך... רבי ישמעאל ורבי עקיבא... רבי עקיבא אומר אם היו לך תלמידים בנערותך עשה לך תלמידים בזקנותך, שאין אתה יודע איזה מהם מתקים לך זה או זה, ואם שניהם כאחד טובים. שנים עשר אלף תלמידים היו לרבי עקיבא מעכו ועד אנטיפרס וכלם בפרק אחד מתו, למה, שהיתה עיניהם צרה אלו באלו, ובסוף העמיד שבעה, רבי מאיר ורבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע ורבי יוחנן הסנדלר ורבי אליעזר בן יעקב. ואית דאמרי רבי יהודה ורבי נחמיה ורבי מאיר ורבי יוסי ורבי שמעון בן יוחאי ורבי חנינא בן חכנאי ורבי יוחנן הסנדלר. אמר להם בני, הראשונים לא מתו אלא שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו תנו דעתכם שלא תעשו כמעשיהם, עמדו ומלאו כל ארץ ישראל תורה.

בתנחומא פרשת חיי שרה הובא מסורת אחרת לגמרי: מעשה בר' עקיבא שהיו לו שלש מאות תלמידים בנערותו ומתו כלם, אילולי שהעמיד בזקנותו לא היה לו תלמיד אחד, והיה קורא על עצמו בבקר זרע את זרעך.

המקור הכתוב הראשון למנהג זה נמצא קובץ תשובות הגאונים 'שערי תשובה'⁹, שם הובא תשובה מגאון א' שנשאל על המנהג, וכה השיב הגאון (שם תשובה רע"ח):

וששאלתם למה אין מקדשין ואין כונסים בין פסח לעצרת, אם מחמת איסור או לאו.

הוא יודעין שלא משום איסור הוא, אלא משום מנהג אבלות. שכך אמרו חכמים שנים עשר אלפים זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא וכולם מתו בין פסח לעצרת על שלא נהגו [כבוד] זה בזה. ותני עלה, וכלם מתו מיתה משונה באסכרה. ומאותה שעה ואילך נהגו ראשונים בימים אלו שלא לכנס בהן. ומי שקפץ וכנס אין אנו קונסין אותו לא עונש ולא מלקות. אבל אם בא לשאול לכתחילה, אין מורין לו לכנס. ולענין קידושין, מי שרצה לקדש בין פסח לעצרת מקדש, לפי שאין עיקר שמחה אלא בחופה.

ציור מתוך הגדה של פסח שנדפסה באמסטרדם בשנת תקכ"ח, ובו מצוין בפורטוגזית שאסור להסתפר בימי ספירת העומר

תשובה נוספת במנהג זה כתב רב האי גאון והועתק בספרי הראשונים, להלן נביא מ'תולדות אדם וחווה' לרבינו ירוחם (נתיב כב - דף קפו עמ' ד):

לקדש ולכנס בין פסח לעצרת כתב רב האי ז"ל בתשוב' שמקדשין, כי אין שמחה אלא בחופה ובסעודה, אבל אם בא לשאול אם יכנס אומרים לו לא תעשה, משום תלמידי רבי עקיבא שמתו כלן באסכרה בין פסח לעצרת מפני שלא נהגו כבוד זה בזה ואם עבר וכנס אין מלקין אותו ולא קונסין אותו בשום קנס.

בתשובות אלו מצינו ב' חילוקי מנהגים, ע"פ התשובה הראשונה לא מקדשין ולא כונסין, וע"פ תשובת רב האי - מקדשין אבל לא כונסין. אך ע"פ שני התשובות, היו נוהגים במנהגים אלו מפסח ועד עצרת, דהיינו בכל ימי העומר, וכן התפשט מנהג זה בין כל קהילות ישראל לפזוריהם, בקהילות הבבליות, בקהילות הספרדיות, בקהילות הצרפתיות, ובקהילות האשכנזיות¹⁰.

טעמי המנהג

טעם המנהג הוא משום אבלות על תלמידי רבי עקיבא שמתו, אך, מצינו בראשונים שנתנו טעמים נוספים.

בספרי הפוסקים האשכנזים מצאנו, שטעם מניעת הנישואין הוא משום שלא מסמנא מילתא, שהימים עלולים, לפי שמתו בו תלמידי רבי עקיבא. כן הובא בספר 'אסופות' לתלמיד הרוקח שיועתק לקמן, וכן הובא ב'שבלי הלקט' (ערוגה השביעית - רלה) שכתב הטעם 'לפי שהימים עלולים הן, שנפלה מגפה בתלמידי ר"ע', והוסיף עוד טעם בשם אחיו, משום שאז נידונים המתים בגיהנם, וז"ל: "ואחי ר' בנימין נר"ו פי' הטעם מה שנהגו שלא לישא בין פסח לעצרת לפי מה שמצינו בסדר עולם פ"ג 'משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש שנאמר והיה מידי חדש בחדשו ר' יוחנן בן נורי אמר מן הפסח עד עצרת שנאמר ומדי שבת בשבתו'".

וכן מצינו טעם נוסף על דרך הקבלה בדרשות הר"י אבן שועיב (דרשה ליום ראשון של פסח):

ויש נותנין טעם שאין אומרים זמן (=בספירת העומר)... ועל דרך הקבלה הטעם, לפי שאין אומרים זמן אלא על השמחה, וזה - עניינו מורה דין ליודעים. כי העומר בא מן השעורים, כמו שקבלו רבותינו ז"ל כן הכתוב שאמר ואם תקריב מנחת בכורים לה', וקבלו כי על הבאת העומר הכתוב מדבר, ומלת אם אינו רשות אלא חובה, כמו אם כסף תלוה את עמי, ואם מזבח אבנים, ואם יהיה היובל. ואמרו כתיב הכא אביב, וכתיב התם כי השעורה אביב, והוא כקרבן הסוטה שהיא באה שעורים והכל טעם אחד מלשון סערת ה' מן השערה. ולכן נהגו לגדל שפם עד עצרת, ואין כונסין נשים בזה הפרק, ואף על פי שיש טעם אחר במדרש על אותן שנים עשר אלף זוגות תלמידי דר' עקיבא שמתו מן הפסח עד העצרת.

איסור הסתפרות בימי ספירת העומר

מנהג נוסף הונהג בקרב קהילות מערב אירופה, שלא להסתפר מאחר חג הפסח עד ל"ג בעומר. אזכור ראשון לכך אנו מוצאים בספר 'שבלי הלקט' (שם) שהביא בשם 'יש מקומות', וז"ל:

ויש מקומות שנהגו שלא להסתפר לאחר פסח עד ל"ג לעומר.

כידוע, אסף ה'שבלי הלקט' בספרו את המנהגים האשכנזיים שנהגו אז, בהיותו תלמיד הישיבות האשכנזיות, ומשמע לכאורה שהמקומות שנהגו כן היו אשכנזיות, אך, מעדויות מאוחרות הננו רואים שדווקא הספרדים נהגו במנהגים אלו, כמו שמעיד הר"י אבן שועיב בדרשתו ש'נהגו לגדל שפם עד עצרת... ונהגו רוב העם להגדיל שפם עד ל"ג לעומר'¹¹, וכן הובא בפוסקים הספרדים המאוחרים כה'אורחות חיים' בהלכות קידושין שכתב 'ומנהג שלא לכנס מפסח ועד עצרת

⁹ נדפס לראשונה מכת"י בליוורנו בשנת תרכ"ט.

¹⁰ לא מצאנו לעת עתה אזכור כל שהוא אם גם הקהילות הארצישראליות נהגו מנהג אבלות זו, וכן בקהילות האיטליאניות שדרכו בעקבותיהן.

¹¹ על מנהגים אלו ראה להלן.

וגם לא מסתפרין¹². ולכן סביר להניח שהוא אינו מצביע על מנהג אשכנזי ידוע אלא על מנהג מקומי שהדיה הגיעו הן לשיבות אשכנז בהם למד והן לפוסקים הספרדיים, ולא על מנהג אשכנזי ידוע שהדיה נעלמו מספרות הפוסקים.

מנהג זה אף הובא להלכה בטור (אורח חיים ס"י תצג):

ויש מקומות שנהגו שלא להסתפר, ויש מסתפרים מל"ג בעומר ואילך שאומרים שאז פסקו מלמות.

וממנו הועתק לשו"ע (שם סעי' ב'):

נוהגים שלא להסתפר עד ל"ג בעומר, שאומרים שאז פסקו מלמות.

כאמור מקורם של פוסקים אלו אינו אשכנזי, שם לא נהגו במנהג זה, שכן בספרות ההלכה ומנהגים האשכנזיים הקדומות לא מצאנו אזכורים למנהג זה, ולא הוזכר מנהג זה כי אם ע"י ה'שבלי הלקט' האיטלקי יוצא ישיבות אשכנז שהביאו בשם יש מקומות, ואצל הפוסקים הספרדיים.

מהר"ל לא ראה מנהג זה אצל רבותיו (מהר"א קלויזנר רבו לא מציין מנהג זה), אך בהשפעת ספר הטורים הנהיג לתלמידיו לאסור את הגילוח מפסח ועד ל"ג בעומר, מנהג זה לא התקבל בין חבריו הרבנים שלא הכירו את המנהג עד אז, כפי שמעיד תלמידו בספר 'מנהגי מהר"ל', וכה כתב בדיני הימים שבין פסח לשבועות:

מהר"י סג"ל הנהיג לבחוריו איסור גילוח מפסח עד ל"ג. ויש נוהגין בהחבא היתר קודם ר"ח אייר. וכן ראיתי נוהג מהר"ז שט"ן שישב באופנהיים ג' פרסאות מק"ק דמגנצא והיה מגלח זקנו קודם ר"ח אייר טרם הלך למתיבתא דמהר"י סג"ל למגנצא, ואמר לא ירגיש בי אמ"ץ הרב מתי גלחתי. אמנם מהר"י סג"ל הוא נהג בעצמו שלא גלח זקנו עד ערב רגל השבועות. וגם אם חל ל"ג בעומר ביום א' לא התיר לגלח בערב שבת דלפניו, דוגמת אבל שאם חל שלשים שלו בשבת מגלח בערב שבת ואם חל כלו הל' באחד בשבת אסור לגלח בערב שבת. הכי נמי לא שנא, ושניהם שוים דשניהם רק מנהגא.

בעקבות המהר"ל הונהג כנראה מנהג זה בקהילות האשכנזיות בכלל, ובפרט בקהילות המערב-אירופאיות.

גם מהר"א טירנא הושפע מספר הטורים, והעתיק ממנו מנהג זה בספרו:

בין פסח לעצרת אין נושאים נשים ואין מסתפרין ואין עושין מלאכה אחר שקיעת החמה לפי שתלמידי ר' עקיבא מתו באותו זמן. ויש מסתפרין מל"ג בעומר ואילך שאז פסקו מלמות. אורח חיים.

בעקבותיו התפשט מנהג זה מזרחה בקרב קהילות פולין, ובכך הפך מנהג ספרדי זה למנהג כלל ישראלי.

הפסקת מנהג איסור הגילוח ביום הל"ג בעומר

בניגוד למנהג איסור הנישואין שהיה נהוג מפסח ועד עצרת, וכן הובא בתשובות הגאונים ובספרי הראשונים, שהרי שמנהג איסור הגילוח לא הונהג מלכתחילה כי אם עד יום הל"ג בעומר ותו לא. כן הובא בכל המקורות. דבר זה היה תמוה על הפוסקים הספרדיים מה יום זה מיומנים, ולכן העתיקו בשם הר"י אבן שועיב שאיסור זה נהג עד שבועות ולא עד ל"ג בעומר, וממנו העתיק הטור בניסוח מעניין 'ויש מקומות שנהגו שלא להסתפר' והכוונה לציטוטים הספרדיים, והוסיף 'ויש מסתפרים מל"ג בעומר ואילך', דהיינו שאין זה אלא כיש אומרים, ולא מנהג עיקרי. אך האשכנזים נהגו מאז ומעולם במנהג זה רק עד ל"ג בעומר ולא יותר, ואף המהר"ל שהנהיג את המנהג הספרדי שלא להסתפר מפסח לא הנהיג כי אם עד ל"ג בעומר, כה"א בטור, ורק לעצמו החמיר כדעת הטור שלא להסתפר עד שבועות. כדי להבין היטב את ביאור חילוקי מנהגים אלו נצטרך להתחקות אחר מקור המנהג והשתלשלותו ממדינה למדינה וממקום למקום, לאחר שנדע איך נוצר המנהג, נבין ביתר בהירות את שורשי המחלוקת.

בבואנו להתחקות מהו מקור המנהג, מי תיקנו, מתי ולמה, לא נמצא דברים ברורים, ונצטרך לשער ולהקיש מסברא. בכל המקורות שהעתיקנו עד כה ראינו שהמנהג היה נהוג רק עד ל"ג בעומר, משא"כ איסור הנישואין היה נהוג אף במקומות אלו עד שבועות, ויש להבין באמת מה ההבדל, למה לא הסתפרו עד ל"ג בעומר, ולא נשאו עד שבועות. עוד אנו רואים שגם באשכנז היו נוהגים איסור מר"ח ואילך, ומה שהנהיג מהר"ל, נראה שהנהיג את האיסור מפסח ולא רק מר"ח, וחבריו שלא קיבלו עליהם מנהג מהר"ל זה הסתפרו בצנעה לפני ר"ח, וכנראה לא נהגו איסור אחר ל"ג בעומר, א"כ מהו מקור המנהג האשכנזי הקדמון שלא התגלחו מר"ח ועד ל"ג בעומר.

ואכן, הפוסקים שהביאו מנהג זה תמחו על זה למה החלו לגלח בל"ג בעומר, כגון הר"י אבן שועיב שיצא נגד מנהג זה, בכותבו: "ומה שנהגו רוב העם להגדיל שפם עד ל"ג בעומר לא מצינו בו ענין", ואח"כ נותן ביום זה טעמים כאשר יובאו לקמן.

כדי להבין עניין זה נצטרך לחקור מי הנהיג מנהג זה ומתי, ובזה נוכל להבין מקור מנהג זה. לעיל כבר הוכחנו שמנהג זה אינו אשכנזי, היות והפוסקים האשכנזים עד לחיבור הטור לא הביאום, גם הספרדים לא הכירו מנהג זה, ורק ידעו שיש מקומות שנהגו כן. למרות שמנהג זה הוזכר רק בספרים הספרדיים, מצינו אזכור למנהג זה גם ב'שבלי הלקט' האיטלקי, תלמיד ישיבות אשכנז. ועתה יש לברר מי הנהיג מנהג זה, איך הכירוהו הן ה'שבלי הלקט' (שלא ראהו בספרי רבותיו, ולא ידעו כי אם ממסורת שבע"פ) והן הספרדים, מהיכן נדדו הדי המנהג ולהיכן.

מן העובדה שהן השב"ל והן הספרדים ידעו ממנהג זה אפשר לשער¹³ שמנהג זה מקורו צרפתי, שכן שניהם התוודעו בימים ההם למנהגים הצרפתיים. ר' צדקיה בעל שבלי הלקט בנדדו בישיבות אשכנז נחשף להרבה ישיבות יוצאי-צרפת¹⁴ ומשם נחשף למנהגי צרפת. ובאותם ימים נדדו אלפי יהודים צרפתיים

¹² יציין שהוא מסיים שאיסור הסתפרות זו הונהג יחד עם איסור נשיאת הנשים, שכתב 'ומאותה שעה ואילך נהגו שלא לכנוס ולא להסתפר', ולא נדע אם כתבו מפי מסורת או שכך שני מנהגים אלו יחד.

¹³ יוער כי מכאן ואילך הוא השערה תיאורטית בלבד להשתלשלות המנהג, ואין לנו כל סימוכין לדברים, ומקום יש לבעל דין לחלוק.

שגורשו מצרפת בשנת ס"ו¹⁵ דרומה לעבר ערי חבל פרוונס ומחוזות ספרד שם התערו בקהילות הספרדיות ויבאו לשם את מנהגיהם הקודמים, ומשם הכירו הספרדים את מנהגיהם. אם צדקנו בהשערותנו, מובן מאוד למה ציינו הן הספרדים והן השב"ל שמנהג זה לא נוהג כי אם בכמה מקומות, שהרי שניהם לא ראו מנהג זה נוהג בקהילות הגדולות באשכנז ובספרד, ורק בקהילות יוצאי צרפת נהגו במנהגים אלו.

אם מקור המנהג צרפתי, מסתבר מאוד לאור העובדה שהמנהג הונהג רק מר"ח עד לל"ג בעומר, שהמנהג מציין אבלות לזכר גזירה שארע בימים אלו בצרפת, ולאות אבל נהגו שלא להסתפר בימים אלו (לאחר שאיסור הנישואין כבר הונהג מזמן).

ההשערה הזאת יובילנו עד מהרה לגזירות תתנ"ו¹⁶ שארעו בימים אלו, ואם כך נצטרך להתמקד היכן היו הגזירות בימים אלו, ובכך נוכל לשער היכן הונהגו מנהגים אלו. כידוע החל המסע בצרפת ומשם נפרד והיה לכמה ראשים. ראש אחד עבר בצרפת ובאיטליה ומשם נסע לארץ ישראל, וראש אחר עבר בארצות אירופה, במסעו עבר בערי אשכנז בחדשים אייר וסיון וזרע הרס וחורבן בקהילות היהודיות במקום. בפיוט 'מי יתן ראשי מים' שחיבר הפייטן ר' קלונימוס ב"ר יהודה לרגל המאורעות מקונן:

ועפפי יזלו מים בדמע להגירה / ואקונן מר על הרוגי **אשפירה** / **בשני בשמונה** בו ביום מרגוע הוקרה... ובמר יגוני ועצבי ילל אחבירה / קהילות הקודש הריגתם היום בזכרה / קהל **וורמיישא** בחונה ובחורה / גאוני ארץ ונקיי טהרה / פעמים קדשו שם המיוחד במורא / **בעשרים ושלשה בחודש זיו** לטהרה / **ובחודש השלישי בקריאת הלל** לשוררה... ועל אדירי קהל **מגנצא** ההדורה / מנשרים קלו מאריות להתגברה / השלימו נפשם על יחוד השם הנורא... **בחודש השלישי בשלישי** נוסף לדאבון ומארה...¹⁷

על פי קינתו עברו הצלבנים במסעם בקהילת אשפיירא ביום ח' באייר, ובוורמייזא ערכו את הטבח ביום כ"ג באייר, ושוב ביום א' בסיון, למגנצא הגיעו הפורעים בג' בסיון. מה קרה בין ח' באייר לכ"ג באייר, הרי וורמיישא אינה רחוקה כל כך מאשפיירא כדי שהפורעים יתעכבו שם שבועיים ימים. כותבי הקורות באותם גזירות לא כותבים מה היה באותם שבועיים, בין ח' אייר לכ"ג באייר, האם התעכבו הפורעים באשפיירא או שנסעו משם והתעכבו במקום אחר עד כ"ג באייר.

מתוך 'גזרות אשכנז וצרפת', א' מ' הברמן, ירושלים תש"ו, עמ' צד-צו.

מַעֲשֵׂה הַגִּזְרוֹת הַיְּשָׁנוֹת

בעוד ששני ספרי זכרונות הראשונים על גזירות שנת ד'תתנ"ו מתבריהם ידועים, הרי ספר זכרונות זה אנונימי הוא ואיננו יודעים היכן ומתי חי מחברו. מסתבר שהמחבר רשם את דבריו מפי עדי ראיה, ושמא גם מתוך מקורות שבכתב. עדיין לא הוברר די צרכו עד כמה שלשה ספרי זכרונות אלה תלויים זה בזה ואיך הושפעו זה מזה. ויש סוברים שהמגילה שלפנינו היא הקדומה שבכולם.

¹⁴ עיין בארוכה בהקדמתו של ש. חסידה ל'שבלי הלקט ח"ב', הוצאת מכון ירושלים.

¹⁵ בעלי הרמז דרשו סימן לפרט השנה: ויגרשהו ויל"ך.

¹⁶ למרות שלא מוכרח שבשביל גזירות אלו הונהג מנהג זה, ויכול להיות שמנהג זה הונהג על גזירה אחרת, מ"מ מסתבר מאוד שגזירות אלו חקקו את רישומם יותר מכל גזירה אחרת ובגזירות אחרות לא החמירו יותר מגזירות אלו.

¹⁷ ע"פ 'סדר הקינות לתשעה באב' מהדורת ד' גולדשמידט, ירושלים תשל"ב, עמ' צד-צו. יצוין שבמבואו מעיר שקינות אלו אינן אחידות בסדרים השונים ובקינה נוספו הוספות מאוחרות יותר שלא יצאו מידי המחבר.

ויהי ביום ח' בחודש אייר, ביום שבת, התחילה מידת הדין לבוא עלינו,
 שקמו התועים והעירונים תחילה אל אנשי קודש חסידי עליון בשפירא
 ויתיעצו עליהם לתפשם יחד בבית הכנסת. והוגד להם וקמו להם
 בבקר ביום שבת ויתפללו במהרה ויצאו מבית הכנסת. ויהי כאשר
 ראו שלא נתקיימה עצתם, לתפשם יחד, ויקומו עליהם ויהרגו מהם י"א
 נפשות. ומשם התחילה הגזירה, לקיים מה שנאמר 'וממקדשי תחלו'.
 ויהי כשמוע ההגמון יוחן, ויבוא בחיל גדול ויעזור הקהל בכל לב,
 והכניסם בחדרים ויצילם מידם. ויקח מקצה העירונים ויקציץ את ידם,
 כי חסיד היה באומות, ועשה המקום גילגול של זכות והצלה על ידו.
 ועמר שם בפרץ ר' משה הפרנס ב"ר יקותיאל, ונתן נפשו עליהם ועל
 ידו שבו כל הנאנסים שנשארו הנה והנה במלכות הינריך. ועל ידי
 המלך הברית יוחן ההגמון שארית הקהל שבשפירא אל ערים בצורות
 שלו. ויפן יי עליהם למען שמו הגדול והחביאם ההגמון עד עברו
 אויבי השם. ויהיו שם בצום ובכי ומספד וקצו בחייהם מאד, כי בכל
 יום ויום קבצו עליהם התועים והאומות ואימכא, שחוק עצמות, ועם
 הארץ לתפשם ולהשמיד אותם. ועל ידי ר' משה הפרנס הצילם ההגמון

יוחן, כי יי מלא לבו להחיותם בלא שוחר, כי מאת יי היתה זאת לתת לנו שם ושארית ופליטה על ידו.

ויהי כאשר באה השמועה הרעה לגרמייזא, שנהרגו מקצת הקהל שבשפירא, ויצעקו אל יי ויבכו בכי גדול ומר, כי ראו כי נגזרה גזירה מן השמים ואין מקום לנום לא לפנים ולא לאחור. ויתחלקו הקהל לשתי כיתות, מקצתם ברחו אצל ההגמון בטירותיו, ומקצתם נשארו בכתייהם, כי העירוניהם הכטיחום על דברי שוא ותרמית, כי קנים רצוצים הם להרע ולא להיטיב, כי ידם היתה עם התועים להכרית לנו שם ופליטה, ואמרו לנו תנחומי הבל ושוא: אל תיראו מהם, כי כל איש אשר יהרוג אחד מכם והיתה נפשו תחת נפשכם. ולא נתנו להם מקום לברוח אנה ואנה, כי כל ממנם הפקידו הקהל על ידם, על כן מסרו אותם.

ויהי ביום עשרה באייר, ביום שני, הערימו סוד עליהם. ויקחו פגר מובם שלהם, שהיה נקבר קודם לכן שלשים יום, וישאו אותו בתוך העיר ויאמרו: ראו מה עשו היהודים בעמיתנו. לקחו גוי אחד ושלקוהו במים ושפכו המים בבורות שלנו כדי להמיתנו. ויהי כאשר שמעו התועים והעירוניהם ויצעקו. ויאספו כל חוגר ושולף חרב מגדולם ועד קטנם ויאמרו: הנה הגיעו העת והעונה עתה לנקום נקמת המסומר בעין, אשר הרגוהו אבותיהם. עתה אל ימלט מהם שריד ופליט, אפילו עולל ויונק שבעריסה. ויבואו ויכו אותם הנשארים בכתייהם, בחורים נאים ובתולות נאות ונעימות וזקנים וזקנות, כולם פשטו צוארם, וגם עבדים משוחררים ושפחות נהרגו עמהם על קידוש השם הנורא והנשגב לעולמים ומושל במעלה ובמטה, הוא היה ויהיה, יי צבאות שמו, והוא מוכתר בנימוסי ע"ב שמות, וברא את התורה ט' סאות וע"ד דורות עד שלא נברא העולם וכ"ו דורות משנברא עד משה אב לנביאים, ועל ידו ניתנה התורה הקדושה ובא משה וכתב בה 'את יי האמרת היום' וגו'. עליו ועל תורתו נהרגו כשוורים ונמשכו בשווקים וברחובות כצאן לטבח ושכבו ערומים, כי הפשיטו אותם והניחום ערומים. ויהי כאשר ראו הנשארים אחיהם שוכבים ערומים ובנות ישראל הצנועות ערומות, אז שמעו להם באונם גדול, כי אמרו להם התועים, שלא לעזוב מהם שריד ופליט. ויש מהם שאמרו: נעשה רצונם לפי שעה ונלך ונקבר את אחינו ונציל את בנינו מידם, כי תפשו הילדים אשר נשארו מתי מעט, לאמר: אולי יהיו אילו מקויימים בטעותם. אך הם

לא סרו מאחרי בוראם ולא נטה לכם אחרי הצלוב ודבקו באלהי מרום. וגם שארית הקהל אשר נשארו בחדרי ההגמון שגרו בגדים להלביש את ההרוגים על ידי אותם שהוצלו, כי גומלי חסדים היו. וראשי הקהל נשארו שם, ורוב הקהל נוצלו פעם ראשונה. ושלחו לאנוסים דברי נחומים: אל תיראו ואל תשימו על לב את אשר עשיתם, שאם יצילנו הקדוש ברוך הוא מכף אויבינו אז נהיה עמכם למות ולחיים, אך לא תסורו מאחרי יי.

ויהי בכ"ג באייר ויאמרו התועים והעירונים: הנה אילו אשר נשארו בחצר ההגמון ובחדריו, גם בהם נעשה נקמה. ויתקבצו מכל הכפרים אשר סביבותיהם והתועים והעירונים עמהם, ויצורו עליהם וילחמו עמם, וזתהי שם מלחמה גדולה עד מאד, אלו כנגד אלה, עד אשר תפשו החדרים אשר היו שם בני ברית קודש. ויהי כראותם המלחמה פנים ואחור, גזירת מלך מלכי המלכים, אז הצדיקו עליהם את הדין ובטחו ביוצרים וזבחו זבחי צדק, ויקחו את בניהם וישחטו אותם על יחוד השם הנכבד והנורא בלב שלם. שם נהרגו חשוכי הקהל. ויהי שם בחור אחד ושמו ר' משולם ב"ר יצחק, ויקרא בקול גדול לכל העומדים שם ולמרת צפורה תכתו: שמעו אלי גדולים וקטנים, בן זה נתן לי אלהים וילדה אותו צפורה אשתי לעת זקנתה, ושמו יצחק, עתה אעלהו כאשר עשה אברהם אבינו את יצחק בנו. ותען לו צפורה: אדוני, אדוני, המתן סעט, עריין אל תשלח ירך אל הנער אשר גדלתי וריכיתי וילדתי לעת זקנתי. שחט אותי תחילה ואל אראה במות הילד. ויען ויאמר: לא אעכב אפילו רגע, מי שנתנו לנו הוא יקחהו לחלקו ויושיבו בחיקו של אברהם אבינו. ויעקוד את יצחק בנו, ויקח בידו את המאכלת לשחוט את בנו ובירך ברכת שחיטה. ויען הנער: אמן. וישחוט את הנער. ויקח אשתו הצורחת ויצאו יחד שניהם מן החדר, ויהרגום התועים. העל אלה תתאפק יי. ובכל זאת לא שב חרון אפו הגדול מעלינו.

לפי כותב-קורות זה עמדו הפורעים כמה ימים באשפירא והתעמתו עם הגלח יוהן עד שנסעו לוורמיזא, מצד שני משמע מדבריו שבי אייר כבר היו הפורעים בוורמיזא. הדברים שם קצת מעורפלים ויש ליתן לחוקרי ההיסטוריה לברר מה קרה שם בדיוק בשתי שבועות אומללות אלה בין אשפירא לוורמיזא. עכ"פ אולי קרה שם איזה נס ביום ח"י באייר ולכן נהגו להתאבל שם מיום ר"ח אייר ועד ל"ג בעומר.

הד לנס כל שהוא שארע לאחת מהקהילות ביום ל"ג בעומר נוכל למצוא בספר 'מנהג טוב' שמחברו איטלקי שאסף הרבה מנהגים מאשכנז וצרפת, שם כותב: "ומנהג טוב שלא להסתפר ושלא לחנך כסות ושום דבר חדש ולהתענג במרחץ ולעשות צפורניו מאחר הפסח עד עצרת, לכבוד החסיד[ים] התמימי[ים] והישרי[ים] שמשרו עצמן על קדושת ה'. אבל ביום ל"ג בעומר מותר בכל אלו מפני הנס שהיה. ומל"ג ועד עצרת במקומו עומד לחומר[א]". איזה נס קרה ביום זה, קשה לומר שהוא מתכוון למסורת המאוחרת יותר שבו פסקו תלמידי ר"ע למות, האם הוא מרמז לנס שקרה בזמן הגזירות שלכן מפסיקים את מנהג האבלות ביום זה, קשה לדעת. ויש לברר.

מנהגי הקהילות

פרובנס

עד כאן לא מצינו דברים ברורים במנהג זה, היכן הונהג, למה הונהג, מתי ומדוע, והעלנו השערות מעניינות בלבד. אך מכאן ואילך אנו מוצאים שמנהג זה חדר אט אט לתוככי קהילות צרפת, עד שהגיע לחבל פרובנס שם הננו מוצאים לראשונה התייחסויות כתובות מפורשות למנהג זה. באזור פרובנס לא חוו את גזירות תתנ"ו ולכן הקישו בני פרובנס מסברא, שמסתמא גם איסור הגילוח הוא לזכר אבלות על תלמידי רבי עקיבא שמתו בימים אלו, וכמו המסורת שנמסר להם יחד על איסור הנישואין. אך גדולי ורבני פרובנס שהתבוננו במנהג זה, המה ראו כן תמחו ולא הבינו את זאת, למה הונהג המנהג רק עד ל"ג בעומר ולא נהגים בו עד עצרת כמנהג איסור הנישואין, עד שיצא חידוש מבית מדרשו של הרז"ה - רבי זרחיה הלוי אבועלפיה, בעל 'המאור', מגדולי חכמי ספרד שהתיישב בפרובנס.

את חידושו זה של הרז"ה לא מצינו בספריו, ונמסר לנו רק מפי השמועה, שהשמועה אומרת שחידש כן, והוא שבכמה גמרות ספרדיות נכתב שתלמידיו ר"ע מתו רק עד 'פרוס' עצרת ולא עד עצרת, והגם שלא קיבלנו את הגירסא הנ"ל (וגם בגמרות הספרדיות המוגהות שהיו בידי רבותינו הספרדים לא היה נוסח זה), מכל מקום כדי לתרץ את המנהג המוקשה נצטרך לומר, שמנהיגי המנהג התבססו על נוסח זה של הגמרא, וע"פ זה הנהיגו להתאבל רק עד ל"ג בעומר ותו לא.

היות ובני פרובנס כרכו את מנהג איסור הגילוח ומנהג איסור הנישואין יחד, החלו להקל גם במנהג איסור הנישואין על סמך חידוש זה ועל סמך המנהג האחר שהיה נוהג רק עד ל"ג בעומר, והחלו גם כן להתיר להנשא מאחר ל"ג בעומר, מאחר וביום זה פסקו למות, וביום זה מתחילים להתגלח.

המקור הראשון שהביא את השמועה משמו של הרז"ה הוא ר' אברהם ב"ר נתן הירחי בספרו 'המנהיג' וז"ל (הל' אידוסין ונישואין):

ואין מנהג לכנוס בין פסח לעצרת ולא מפני שאיסור יש בדבר אלא למנהג אבילות על מה שאירע שבאותו הפרק מתו י"ב אלף זוגות תלמידי לר' עקיבא על שלא נהגו כבוד זה לזה, אבל מקדשין שאין שמחה אלא בחופה בקידושין בנישואין, ומי שכנס אין בו שום איסור שבעולם.

ואך מנהג בצרפת ופרובינצ' לכנוס מל"ג לעומר ואילך. ושמעתי בשם רבי ר' זרחיה מגירונדא שמצא כתו' בספר ישן הבא מספרד, שמתו מפסח ועד פרוס העצרת, ומאי פורסא פלגא כדתנן שואלין בהלכו' הפסח קודם לפסח ל' יום ופלגא חמשה עשר יום קודם העצרת וזהו ל"ג לעומר. אב"ן.

חידושו זה של הרז"ה לקיים מנהג ישראל בלתי מובן ע"י נוסחה ישנה שמצא בספרד קנה שביתה אצל בני פרובנס וחזר ונשנה בכל ספריהם כדבר פשוט וכמסורה ידועה ונושנה, שתלמידיו ר"ע מתו רק עד ל"ג בעומר. עד שמצאנו מנהג חדש בספר 'בית הבחירה' לרבינו מנחם ב"ר שלמה המאירי, שלא להתענות ביום ל"ג בעומר, מאחר שבימים זה פסקו תלמידיו ר"ע מלמות. וז"ל (במסכת יבמות סב, ב):

אמרו על ר' עקיבא ששנים עשר אלף זוגות תלמידים היו לו וכלן מתו בפרק אחד על שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם בלא תורה, עד שבא לו אצל רבותינו שבדרום ושנה להם, לר' מאיר ור' שמעון ור' יהודה ור' יוסי ור' אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו את השעה. **ותלמידים אלו הוזכר כאן שכולם מתו מפסח ועד עצרת, וקבלה ביד הגאונים שבימים ל"ג בעומר פסקה המיתה, ונוהגים מתוך כך שלא להתענות בו, וכן נוהגים מתוך כך שלא לישא אשה מפסח עד אותו זמן.**

מצד שני מצינו לרבינו אחרים מפרובנס שלא קיבלו את חידושו של הרז"ה, וכתבו שלא להניח את המנהג הישן מפני הנוסח הספרדי הישן, אך לא יכלו לסתור לגמרי את השמועה שהתבדדה בבית המדרש על הגירסא הספרדית הישנה ולכן תירצו את הגירסא הישנה באופן אחר, שתלמידיו ר"ע לא מתו עד ל"ג בעומר, כי אם מתו במשך ל"ג יום¹⁸, ולכן נוהגים דיני האבלות עד העצרת. כן הובא בספר 'ארחות חיים' לר' אהרן הכהן מנרבונה, שכתב (הלכות קידושין):

ומנהג שלא לכנוס מפסח ועד עצרת וגם לא מסתפרין, מפני אבלות י"ב אלף זוגות תלמידים שהיו לו לר' עקיבא ומתו כולן מפסח ועד עצרת, וכולן מתו באסכרה על שלא נהגו כבוד זה לזה. ומאותה שעה ואילך נהגו שלא לכנוס ולא להסתפר. ואם קפץ וכנס אין קונסין אותו, ואם בא לשאול אין מורין לו כן, אבל לקדש ודאי מותר. ואלו האנשים שלא דקדקו אלא עד ל"ג לעומר טועין הן, כי מפסח ועד עצרת היה המקרה, ומה שנזכר ל"ג בעומר אין זה כי אם מפני שאין מפסח ועד עצרת כי אם ל"ג ימים לבד, שבתות וח' ימי הפסח וג' ימים של ראש חדש. והר"ז ז"ל תירץ ואמר כי מצא בספרים ישנים מפסח ועד פרס החג, ופרס פי' ט"ו יום כדאמר' שואלין ודורשין בהלכות הפסח ל' יום קודם החג.

ספרד

בספרד היה נהוג בכל הדורות כמנהג המקורי הקדום, לא היה נהוג שם לא מנהג איסור התספורות בימי העומר ולא מנהג היתר הנישואין אחר ל"ג בעומר. אך, המנהג הפרובנסלי והסבירי של הרז"ה נדדו והגיעו לספרד בעיקר על ידי מגורשי צרפת. ואם כי המנהג שלא להסתפר בימי העומר לחלחל גם לקהילות הספרדיות, הרי שלגבי מנהג הפסקת האבלות בל"ג בעומר יצאו חוצץ הדרשנים והרבנים בקהילות היות וגם בקרב כמה מבני קהילות פרובנס כחכמי נרבונה לא קיבלו עליהם מנהג זה ותירצו את ה'מסורת' באופן אחר כפי שהבאנו לעיל בשם ה'ארחות חיים', כן הננו מוצאים את הר"י אבן שועיב מתריע בדרשתו (דרשה ליום ראשון של פסח):

נהגו לגדל שפם עד עצרת, ואין כונסין נשים בזה הפרק... ומה שנהגו רוב העם להגדיל שפם עד ל"ג לעומר לא מצינו בו ענין. ובתוספות פי' כי מה שאמר ל"ג אינו כמו שנהגין, אלא ל"ג יום כשתסיר שבעת ימי הפסח ושבעה שבתות ושני ימי ראש חדש שהן ששה עשר יום שאין אבלות נוהג בהם נשארו מן הארבעים ותשעה ימים ל"ג, וזהו מאמרם ל"ג יום לעומר. שמעתי שיש במדרש עד פרס העצרת, והוא חמשה עשר יום קודם העצרת באמרם פרס הפסח פרס שהם חמשה עשר יום בניסן ובתשרי, וכשתסיר חמשה עשר יום מארבעים ותשעה יום נשארו שלשים וארבעה, והנה הם שלשים ושלשה שלימים ומגלחין ביום שלשים וארבעה בבקר כי מקצת היום ככולו.

מסורת זו הובאה גם בספר 'אבודרהם' (תפילות הפסח):

ונוהגין בקצת מקומות לא לישא אשה בין פסח לעצרת ושלא להסתפר... ויש מקומות שנוהגין לישא אשה ולהסתפר מל"ג לעומר ואילך, שאמרו שאז פסקו מלמות, וכן כתב אבן הירחי ששמע בשם ה"ר זרחיה הלוי, שמצא כתוב בספר ישן הבא מספרד שמתו מפסח ועד פרוס העצרת, ומאי פרוס פלגא, מדתנן (פסחים ו, א) 'שואלין בהלכות הפסח קודם הפסח ל' יום', ופלגא חמשה עשר יום קודם העצרת וזהו ל"ג לעומר. ע"כ.

מכל המקורות הנ"ל הננו רואים שמנהג איסור הגילוח התערה עד מהרה בקהילות הספרדיות, אך קולת הפסקת המנהגים בל"ג בעומר עדיין לא התקבל כל כך, והפוסקים מצטטים זאת רק כמנהג נוסף וכ'יש אומרים', ולא כמנהג הנוהג בפועל.

הפוסק הספרדי הראשון ששינה את המנהג הספרדי הוא רבינו שמעון בן צמח מדוראן - התשב"ץ, בכתבו לשואל אחד ששאלו אודות מנהגי האבלות בימי ספירת העומר, שהמנהג הוא להתאבל רק עד ל"ג בעומר, ומוסיף מדילי' חידוש נוסף שצריכים להתאבל עד יום ל"ד לעומר ולא עד ל"ג בעומר כמנהג המקורי, וזה לשונו בתשובתו (תשב"ץ ח"א סי' קע"ח):

¹⁸ ועכ"ז צ"ע שהרי עיקר תירוץ הרז"ה התבסס על שמתו עד פרוס עצרת, ולא שמתו עד ל"ג בעומר. ולכן תירוץ זה לא נועד לתרץ את הנוסח הישן, כי אם לתרץ את המסורה שמתו עד ל"ג בעומר.

איסור נשואין מן הפסח ועד העצרת לא הוזכר בתלמוד אבל מנהגן של ישראל הוא... ודע, כי המנהג אינו לאסור אלא עד ל"ג לעומר, ויש לתמוה למה. אבל ר' זרחיה הלוי ז"ל כת' שהוא מצא כתוב בספר ישן ספרדי, שמתו מהפסח ועד פרס העצרת, מאי פרס פלג, איזהו פרס אין פחות משה עשר יום, כדתניא (מגילה כט, ב) 'שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום', ופלגא דידהו ט"ו יום קודם עצרת, וזה ל"ג לעומר, לפי שמל"ג לעומר עד עצרת ט"ז יום, ומקצת יום ל"ד לעומר ככולו ככל דיני אבלות, כדאיתא בפרק ואלו מגלחין (כ, ב), נשארו ט"ו ימים שהם פרס עצרת, כלומר, חצי שלשים יום ששואלין ודורשין בהם בהלכות עצרת. ולפי זה נראה שכל היום של ל"ג לעומר הוא אסור ומקצת יום ל"ד, לפי שמקצת היום ככולו... ומ"ש ל"ג לעומר ולא ל"ד לפי שיום ל"ד אינו שלם. והשם ברחמי יתננו מהשלמים שמשנתן שלמה אחיך שמעון בה"ר צמח זלה"ה:

בעקבות תשובתו זאת שינה אף הב"י את המנהג הספרדי העתיק, ולמרות שהטור ושאר הפוסקים הספרדיים מביאים את מנהג הפסקת מנהגי האבלות בל"ג בעומר רק כ"א, פסק להלכה כדעת התשב"ץ (שו"ע או"ח סי' תצג סעי' ב):

נוהגים שלא להסתפר עד ל"ג לעומר, שאומרים שאז פסקו מלמות, ואין להסתפר עד יום ל"ד בבקר.

הספרדים ההולכים תמיד בעקבות פסיקותיו החלו גם כן לנהוג במנהגים אלו שלא להסתפר בימי העומר ושלא לישא עד יום ל"ד לעומר.

אשכנז

באשכנז לא הגיעו הדי השמועות הפרובנסליות, ולכן היו הרבה שנשארו במנהג הישן להתחיל באיסור התספורת מר"ח ואילך, וכן היו שקישרו בין אבלות תתנ"ו לאבלות תלמיד ר"ע כפרובנסליים, ולכן התירו לשאת נשים עד ר"ח אייר. אך לגבי הפסקת מנהגי האבלות נהגו כמנהג הקדמון להתאבל עד חג השבועות. ואף במנהגי האבלות המאוחרים שנקבעו על גזרות תתנ"ו נהגו עד שבועות שהרי בקהילות אלו אירעו הפרעות לאחר ל"ג בעומר, ומשום כך נהגו להתענות בוורמייזא במים כ"ג אייר ור"ח סיון חצי יום, ובמגנצא בג' סיון, וכפי שמעיד הרוקח בספרו (הלכות אירוסין ונישואין סימן שנה):

מנהג שאין נושאין בין פסח לעצרת לפי שימים אלו עלולים שנפל מגפה בתלמידיו של ר' עקיבא. ויש מקומות שנושאים עד ראש חדש אייר ומשם ואילך נמנעין.

מנהג זה של התחלת איסור הגילוח מר"ח אייר ואילך, ובעקבותיו ההקלה במנהג איסור נישואי הנשים מפסח ועד ר"ח נשמר בקהילות אשכנז עד לימי מהרי"ל, שאז חדרו ספרי הטורים בכל הקהילות, ומאז הנהיג מהרי"ל להחמיר ולנהוג מנהגי אבלות מפסח ועד ל"ג בעומר, כשלעצמו החמיר כדעת הספרדים להוג במנהגי אבלות - ובעקבותיו גם מנהג איסור הגילוח - מפסח ועד העצרת. מנהג זה פשט לארצות מזרח-אירופה בעקבות מהרי"ל ומהר"א טירנא שדרכו בעקבות הטורים, כשקהילות מערב-אירופה השמרניות נשארו במנהג האשכנזי הישן לנהוג מנהגי אבלות מר"ח ועד עצרת.

ארץ ישראל

לא ידוע לנו על המנהג הקדום שהיה נהוג באר"י מימות התנאים והאמוראים ואילך אודות מנהגי האבלות בימי העומר. הידיעה הראשונה שידוע לנו אודותיו הוא עדותו של רבינו אשתורי הפרחי שעלה לארץ וראה שנוהגים שם להתאבל רק עד ל"ג בעומר כמנהג הצרפתי, וזהו לשון עדותו כפי שהעלה בספרו 'כפתור ופרח' (פרק ז):

וכן בטבריה ישנים קהל גדול מן הצדיקים והחסידים וגרי הצדק, ומכללם רבי עקיבא וארבעה ועשרים אלף תלמידיו שמתו מפסח ועד עצרת שלא נהגו כבוד זה לזה... ועליהם בכל העולם כלו כל ישראל מתאבלים מדי שנה בשנה **עד ל"ג בעומר**, ונהגו שלא לקדש ושלא לכנוס ממנהג אבלות לא מחמת איסור.

ככל הנראה הונהג מנהג זה באר"י ע"י בעלי התוספות שעלו מצרפת והתיישבו באר"י, והנהיגו בארץ את המנהג הצרפתי להתאבל בימי העומר עד יום ל"ג בעומר.

לאחר גירוש ספרד, כאשר מאות ואלפי גולים עלו ארצה הביאו אתם את המנהגים הספרדיים, ביניהם המנהג הספרדי שלא להתגלח¹⁹ ושלא לישא מפסח ועד עצרת, וכן נהגו כל הקהילות הספרדיות בארץ-ישראל, עד שקיבלו עליהם את פסקו של מרן הב"י להפסיק במנהגי האבלות ביום הל"ד בעומר. במנהג ספרדי זה נהג גם האר"י ז"ל כפי שראה אצל רבותיו במצרים, ואצל משפחת אמו הספרדית. וכן מעיד תלמידו מהרח"ו כפי שהובא בשער הכוונות (לפסח דרוש י"ב):

ענין הגילוח במ"ט ימים אלו לא היה מוז"ל מגלח ראשו אלא בערב פסח ובערב חג השבועות ולא היה מגלח לא ביום ר"ח אייר ולא ביום ל"ג לעומר בשום אופן.

ובעקבות האר"י ז"ל דרכו הרבה מגדולי האחרונים שנהגו במנהגי האר"י ז"ל, ולכן חזר שוב המנהג הישן בהרבה קהילות ספרדיות לנהוג מנהגי אבלות עד העצרת.

ולסיכום - מנהג ישראל מימי הגאונים ואולי אף מימי קדם שלא לישא נשים מפסח ועד חג העצרת. במנהג זה נהגו כל עדת ישראל בכל ארצות פזוריהם.

לבד ממנהג איסור נשיאת הנשים בין פסח לעצרת שהיה קיים מאז ימי הגאונים, הונהג מנהג מאוחר יחסית שלא להתגלח ולהסתפר מיום ר"ח אייר ועד ל"ג בעומר. מקור המנהג הזה לא ידוע ולוט בערפל, ואיננו יודעים אם הונהג בעקבות גזרות תתנ"ו או בעקבות אבלות תלמידי ר"ע.

¹⁹ המנהג שלא להתגלח בימי העומר חדר כל כך בארץ ישראל, עד כדי כך שהמקובלים באר"י העמיסו כוונות נסתרות בעניין זה שלא להתגלח בימי העומר, ולא התייחסו כלל למנהג שלא לשאת נשים. כמו שהננו מוצאים בספר 'סדר היום' לרבי משה בן מכיר שכותב (סדר ספירת העומר):

ובכל יום שאנו באים במספר מכוונים בו לצאת משער א' של טומאה ולהכנס בשער של טהרה בהטהר לבבנו ומחשבותינו במעשינו הטובים וכן ראוי שלא להסתפר באלו הימים אלא לגדל פרע כל זמן שהטומאה נמצאה אתנו.

והגדיל ביותר בספר 'טור ברקת' לר' חיים הכהן, מתלמידי גורי האר"י ז"ל שכתב בספרו:

מה שנוהגים שלא לישא אשה בין פסח לעצרת עד ל"ג בעומר מנהג זה חדש הוא בקרב ישראל מפני כי המה ראו שלא היו מסתפרים בימים הללו חשבו בדעתם כי עיקר הדבר הוא מפני האבל לפי כי אז מתו כ"ד אלף תלמידים דרבי עקיבא ע"ה, אמנם ליודעי חן אשר כל דבריהם הם עושי' לטעם וסיבה אמיתי' עיקרית ועליונה מה שאין מסתפר' בימים הללו אינו מפני האבל זה אלא מטעם וסוד גדול...".

באשכנז נהגו להתחיל במנהג זה מר"ח אייר ואילך והמשיכו בה גם לאחר ל"ג בעומר עד חג העצרת, ואילו ב**פרובנס** נהגו במנהג זה מפסח ועד ל"ג בעומר. בעקבות חידושו של הרז"ה החלו להקל גם במנהג נשואי הנשים ולהתחיל להנשא מל"ג בעומר ואילך. קולא זו היתה נהוגה רק בפרובנס, ובאשכנז המשיכו במנהג הישן שלא לישא נשים מפסח ועד העצרת, אך בעקבות חידושו של הרז"ה הקילו לשאת נשים ביום ל"ג בעומר עצמו.

כשחדרו מנהגי הטור לאשכנז החלו להחמיר גם בקהילות האשכנזיות שלא להתגלח מחג הפסח, מנהג זה החדיר לראשונה מהר"ל, ולא הונהג הלכה למעשה בקהילות מערב-אירופה כי אם בקהילות מזרח-אירופה בעקבות מנהגי מהר"א טירנא.

בספרד לא היה נהוג בתחילה מנהג איסור הגילוח, ולגבי איסור נשיאת הנשים נהגו כמנהג הקדום. בעקבות בואם של מגורשי צרפת לשם, חדר מנהג איסור התספורת גם בקהילות ספרד, אך לגבי הפסקת מנהגי האבלות בל"ג בעומר יצאו הרבנים הספרדיים חוצץ, והניחו את המנהג הישן שלא להקל עד העצרת, ולכן החמירו הספרדים גם במנהג הגילוח יותר מהמנהג המקורי ואסרו להתגלח עד העצרת.

למרות שמנהג הפסקת האבלות בל"ג בעומר לא הובאה בספרות הפוסקים הספרדיים להלכה, כי אם כ'יש אומרים' שלא נוהגים על פיהם, קיבל התשב"ץ לראשונה את חידוש הרז"ה הלכה למעשה, והוסיף בה חידוש ע"פ הבנת הר"י אבן שועיב לאסור את התגלחת ביום ל"ג בעומר בעצמו ולהתיר רק מיום הל"ד בעומר. מרן הבית-יוסף קיבל את פסקו של התשב"ץ להלכה ובעקבותיו החלו גם הספרדיים להקל במנהגי נשיאת הנשים ואיסור הגילוח מיום ל"ד בעומר, חוץ מהספרדיים שהלכו בעקבות האר"י ז"ל שנשארו עם המנהג הספרדי הישן כפי שהיה נהוג בקהילות הספרדיות בזמן האר"י.

אי אמירת תחנונים ביום הל"ג בעומר

על פי האמור לעיל פשוט ומובן שיום ל"ג בעומר היה יום מיוחד בקרב בני הקהילות. יום זה ציין את סיום מנהגי האבלות, ומיום זה החלו להסתפר ולישא נשים, ולא פלא שיום זה צוין כיום מיוחד ושמה, בו מפסיקים להתאבל על תלמידי ר"ע שמתו.

המקור הראשון לציין יום ל"ג בעומר כיום מיוחד הוא רבינו מנחם המאירי שדבריו כבר הובאו לעיל, בכתבו שהמנהג בפרובנס היה שלא להתענות ביום ל"ג בעומר.

בקהילות אשכנז הפסיקו במשך הדורות מלומר תחנונים ביום זה. כן מובא בכל ספרות המנהגים האשכנזיים. אך במנחה שלפניו וביו שלאחריו אמרו תחנון.

במנהגי מהר"ל (דיני הימים שבין פסח לשבועות):

ל"ג בעומר לעולם הוא י"ח באייר. ובשחרית א"א תחינה. במגנצא ובוורמיישא אומרים תחינה בל"ג בעומר. בפרנקפורט אין אומרים תחינה. אבל אומרים למנצח (הגהת ר' הי"ד). אמר מהר"י סג"ל אע"ג דאיתא בגמרא דתלמידי ר"ע מתו מן פסח עד עצרת, מכל מקום עושין ביום ל"ג בעומר יום שמחה, משום דמתו רק הימים שאומרים בהן תחינה בשבעה שבועות העומר, וכל יום שא"א תחינה לא מתו, והשתא דל מן המ"ט יום של הספירה, ז' ימי החג, וג' ימים דחל בהן ר"ח, שנים לאייר ואחד לסיון, וז' שבתות, פשו להו ל"ב, נמצא דלא מתו רק ל"ב ימים, לכן כשכלו אותן ל"ב ימים שמתו עושין למחרתן שמחה לזכר.

קביעת יום הל"ג בעומר ליום שמחה

היות וביום ל"ג בעומר לא אמרו תחנון הפך יום ל"ג בעומר אט אט ליומא דפגרי ביה רבנן וליום שמח שבו לא התקיימה ישיבה. ביום זה נהגו תלמידי הישיבות לפוש ולטייל ולשחק כמו שיבוא בעז"ה בפרקים הבאים.

כשחדרו ספרי הקבלה למזרח-אירופה בהם הובא בשם מה"ר חיים ויטאל שצריכים לשמוח ביום זה הפך שמחה זו למצוה בפני עצמו.

מנהגי אבלות נוספים בימי ספירת העומר

לבד ממנהג איסור הגילוח בימי העומר שאין ידוע לנו אם נקבע לאות אבלות על הרוגי הגזירות או לסיבה אחרת, הרי אנו מוצאים מנהגי אבלות שונים שהונהגו בימי ספירת העומר, שנוספו בקהילות השונות במשך הדורות מפני האבלות על השמדות והגזרות שארעו בימים אלו באשכנז בשנות מסעי הצלב.

הקזת דם

בספר 'אסופות' (בכת"י) שמיוחס לתלמיד הרוקח (בס' שפ"ב, דף ס"ו ע"ב)²⁰ הביא מנהג נוסף שהונהג באשכנז, שלא להקזי דם בימי ספירת העומר עד יום ל"ג בעומר, וז"ל:

מנהג הוא בזה המלכות שאין נושאים נשים בין פסח לעצרת ואין מקיזין דם עד ל"ג בעומר, לפי שהימים הן עלולין, שנפלה מגפה בתלמידי חכמים רבי עקיבא, כמה אלפים שמתו מן פסח עד ל"ג בעומר, וכולם מתו עבור שנאת חנם, ואותו היום נעצרה המגפה ועשו אותו היום יום טוב, ולפיכך נהגו להקזי בל"ג בעומר. ועוד נראה לי, מה שאין נושאים בין פסח לעצרת, מפני צער הגזרות שנהרגו הקהילות בכל זה המלכות ומתעניין עליהן ומזכירים נשמתן באותם השבתות ומצטערין ודואגין עליהן באותו הפרק.

טעם האיסור הוא משום סכנה ולא משום אבילות, כמו שהוא מציין לטעם הראשון לאי-נשיאת נשים. מנהג זה לא נזכר בשום מקור נוסף.

לבישת מלבושים חדשים, קציצת ציפורניים ועידון במרחץ

מנהג אשכנז היה, שלא לחדש מלבושים חדשים בימי העומר משום האבלות על הגזרות, וכבר הבאנו את דברי ה'מנהג טוב':

²⁰ ספר זה נמצא עדיין בכת"י וקטעים ממנו מתפרסמים בכתבי-העת ובקבצים התורניים השונים. קטע זה הדפיס מ. גידמן ב'התורה והחיים', וכן נדפס ב'מאורות הראשונים', הוצאת מכון ירושלים, תשס"ב. מבוא מקיף לספר זה נדפס ב'סיני' כז, ושנית בספר 'מרכז התורה בפרובאנס', בנדיקט ב' ז', הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ה.

ומנהג טוב שלא להסתפר ושלא לחנך כסות ושום דבר חדש ולהתענג במרחץ ולעשות צפורניו מאחר הפסח עד עצרת, לכבוד החסידים] התמימים] והישרים] שמסרו עצמן על קדושת ה'. אבל ביום ל"ג בעומר מותר בכל אלו מפני הנס שהיה. ומל"ג ועד עצרת במקומו עומד לחומר[א].

לקט יושר חלק א (אורח חיים) עמוד צז ענין ג

ולא רוצה להתיר ליטול לאיש צפרניו בעומר אפילו בע"ש. ואונן שאינו סופר (ביום) יום שלם אינו סופר עוד. אבל אם לא סופר בלילה, סופר ביום בלא ברכה כמו שפ' לעיל. ולא ראיתי שאכל קודם הספירה רק אמר לבחורים למה אין אתם אוכלים ביום? ואמר שמונתר לספר הזקן בליל ל"ג בעומר כיון שאין אומר תחינה [אפילו באושטריך בלילה]. ואפילו בליל מוצאי שבת מספרים בל"ג בעומר. ואין מספרים ביום ו' לכבוד השבת, דמ"ש זה השבת משאר שבת בעומר. וכן נמצא ראייה במהרי"ל וז"ל אבל שסיים אבילתו בשבת מספר ביום ו', אבל אם סיים אבילתו ביום א' אינו מספר ביום ו', ומה שאין מספרים בעומר משום אבילות הוא. וזכורני שפ"א היה מאריך על הישיבה ל"ג בעומר, ועל הסעודה, ולא היו מספרים הוא ובני הישיבה עד שבעות. וכמדומה לי שאמר הטעם כיון שעבר רוב היום והסעודה למה נספר?

לקט יושר חלק א (אורח חיים) עמוד צח ענין א

ואמר שמונתר באושטריך לקנות בגד חדש בל"ג בעומר, כדי להלביש לרגל, וכיון שקנה מותר לתקנו אפילו אחר ל"ג בעומר. אבל לעצמו לא היה מתקן בגדים לרגל, עד אחר ר"ח סיון. ובל"ג בעומר עצמו מותר להלביש כל דבר חדש, אבל להלביש אפילו מצנפת חדש של פשתן, לא היה מתיר בעומר אפילו אם אין לו מצנפת. אבל מנעלים היה מתיר להלביש בעומר אם אין לו. ולא רצה להתיר לי להפך סרבל שלי אחר ל"ג בעומר קודם ר"ח סיון.

ברכת שהחיינו על מלבוש חדש ופרי חדש
בימי האחרונים נתחדש עוד, שלא לברך ברכת 'שהחיינו' בימי העומר.

ריקודים ומחולות
נהגו לאסור בימי העומר שירה וריקודים, המקור הראשון לאיסור השירה בפה הוא בספר 'לקט יושר', שם מעיד המחבר על רבו מהרא"י ש'אין אומר אפילו אליהו בעומר, רק כשחל ל"ג בעומר ביום א' אומר אליהו'. דהיינו שלא היה מזמר את הזמירות למוצ"ש בימי העומר ואפילו את הזמר 'אליהו' זולת אם חל ל"ג בעומר במוצ"ש.

ניגון בכלי זמר
כתב הערוך השולחן, בהביאו את מנהג איסור הניגון. והיתר עשיית סעודת אירוסין (בס"ת תצ"ג סע"ב) וז"ל: "ומותר לעשות סעודה, אך לא בריקודין ומחולות, וכל שכן שאסור לזמר בכלי זמר". הרי שהוסיף מנהג חדש שלא לזמר בכלי זמר בימי ספירת העומר בסעודות האירוסין. לא ידוע מקור המנהג. וכנראה שגם מנהג זה נובע מדימוי ימי הספירה לימי בין-המצרים, שבשניהם אסרו לשאת נשים.

שמיעת כלי זמר
בדורות האחרונים, עת החל להתפשט טכנולוגיית הפטיפון. הביאו האחרונים בתשובותיהם, שמנהג איסור הניגון בכלי זמר כולל גם שמיעת כלי זמר דרך הפטיפון. וכן פשט המנהג בקרב שלומי אמוני ישראל, לאסור שמיעת קול כלי זמר בימי ספירת העומר.

אמירת 'אברחמים' ו'זולתות' בשבתות
מנהגי אבילות נוספים. נהגו לשים פרוכות שחורות.

תעניות
בוורמיישא נהגו להתענות ביום כ"ג באייר וחצי יום ר"ח סיון, מפני שבהם ארעו הפרעות המרכזיות. ומפני שאסור להתענות בר"ח אין משלימים אותם. במגנצא נהגו להתענות ביום ג' בסיון. השבת השחורה..

טעמים נוספים לשמחה הגדולה ביום ל"ג בעומר

כאמור לעיל, נקבע יום ל"ג בעומר בתפוצות ישראל כיום שמחה גדולה מפני שביום זה פסקו תלמידי רבי עקיבא מלמות והותרו לנהוג מה שאסרו עד עתה מחמת האבלות. במהלך הדורות נוספו ונשנו טעמים רבים ונוספים בביאור טעם השמחה הגדולה ביום זה, ונביאם לקמן.

סמיכת רבותינו שבדרום וחידוש מסורת התורה

בספר 'פרי חדש' (אורח חיים סימן תצג סעיף ב) הקשה, אמאי שמחים אנו ביום זה הרי לא נשארו תלמידי ר"ע בחיים ולמה צריכים לשמוח כל כך על הפסקת המגיפה, וז"ל:

ומה שכתב [בהגה] ומרבים בו קצת שמחה כו'. תימא דעכשיו נהגו בזה להרבות בשמחה ושלא לומר תחנון ואף על פי כן אינן מסתפרין אלא עד ל"ד ויראה תרתי דסתנן, ולפיכך מי שנהג עצמו להסתפר בל"ג אין מוחין בידו²¹. ומיהו יש לדקדק בשמחה זו למה, ואי משום שפסקו מלמות, מה בכך, הרי לא נשארו אחד מהם וכולם מתו ומה טיבה של שמחה זו, ואפשר שהשמחה היא על אותם תלמידים שהוסיף אח"כ רבי עקיבא שלא מתו כאלו.

וכן כתב מה"ר חיים ויטאל בספרו 'עץ חיים' והועתק לשער הכוונות, וז"ל:

כי רשב"י ע"ה, הוא מחמשה תלמידי הגדולים של רבי עקיבא, ולכן זמן שמחתו הוא ביום ל"ג בעומר.

²¹ ביאור סתירה זו אכן נובעת מחילוף המנהגים בין בני אשכנז לבני ספרד, בני ספרד קיבלו על עצמם את פסק הב"י בשם התשב"ץ להפסיק במנהגי האבלות ביום ל"ד בעומר, כפי הבנתו את גירסת הר"ה 'פרוס עצרת', ואילו השמחה הגדולה נובעת מבני אשכנז וצרפת שהפסיקו ביום ל"ג בעומר עצמו כמו שכבר הארכנו לעיל.

ומה שעושין שמחה בל"ג, אפשר דרבי עקיבא היה כלל גדול בתורה, ולמדה לכ"ד אלף תלמידים ומתו ונשאר העולם שמם, ויום ל"ג בעומר התחיל לשנות לרבי שמעון בן יוחאי ורבי מאיר ורבי יוסי וכו', ויאור להם שתחזור התורה, ולכך עושים שמחה.

יציאת רבי שמעון בר יוחאי מן המערה

הערך השולחן הביא מסורת נוספת שרווחה אז בכמה קהילות שרשב"י יצא מן המערה ביום ל"ג בעומר, וז"ל (אורח חיים סימן תצג סעיף ז):

ל"ג בעומר ... ורגילין לקרותו הלולא דרשב"י ובארץ ישראל מרבין בתפלה ובהדלקת נרות על קברו הקדוש ואומרים שנסתלק ביום זה²² וגם יצא מהמערה ביום זה.

ירידת המן

החת"ס כתב עוד טעם לשמחה בל"ג בעומר כיון שביום זה החל המן לרדת לאבותינו במדבר.

הארת שמות הרחמים

המקובלים הוסיפו גם הרבה טעמים קבליים ליום ל"ג בעומר, מהרח"ו כותב שביום זה מאירים שמות הרחמים בניגוד לימי העומר שהם ימי גבורות ודין.

הילולא דרבי שמעון בר יוחאי

טעם נוסף הובא באחרונים על ריבוי השמחה ביום זה, מפני שביום זה נפטר התנא רבי שמעון בר יוחאי.

לפני שנבאר טעם זה והפולמוס שנתעורר עליו במהלך הדורות אם ראוי יום הילולתו לקובעו כיום שמחה, ראוי לברר קודם את השתלשלות מנהגי ישראל ומסורותיהם בנוגע לעלייה למירון, ומשם בארה לבאר את מקורי טעם זה ומנהגיו שסביבו. ועל כך בפרק הבא.

פרק ב'

הילולא דרבי שמעון בר יוחאי

מצבת קבורת רבי שמעון בר יוחאי במירון

בין הרי הגליל העליון הנישאים מתנוסס לו הר גבוה שנקרא בשם 'הר מירון', כנראה בגלל גבהו המרומם. על מורדותיו המזרחיים נבנה בימי קדם כפר שנקרא 'כפר מירון', כפר זה היה מיושב ביהודים חקלאים בימי השלטון הרומאי בארץ, ולאחר החורבן כשמשפחות הכהנים התפזרו ביישובי הגליל, התיישבו בכפר כהני משמרת יהויריב ומאז נקראו בשם 'כהני מירון'. במעלה ההר נבנה בית הכנסת מפואר ששימש את תושבי הכפר (כפי שעוד נרחיב להלן), ובדרום ההר נחצבו עשרות מערות קבורה, ככל הנראה כדי לקבור את מתי הכפר²³. מסורות מאוחרות סיפרו, שמערות אלו נחצבו בשנת השמיטה, כאשר החקלאים לא עיבדו את שדותיהם, ונצלו את השנה לחציבת מערות קבורה. במשך הדורות נקברו במערות אלו מתי הכפר והסביבה וזכרם נשכח מלב.

ע"פ הערכת הארכיאולוגים שחקרו את שרידי המקום ננטש הכפר בסביבות שנת ד' ק"כ (360 לספ"ה), והם משערים שסיבת הנטישה היתה מחמת עול המיסים בתקופת הקיסרים הביזנטיים, ויושב מחדש לאחר כ-500 שנה בסביבות שנות ה-ד' ת"ר.

כמובן, שכאשר התיישב המקום מחדש לא ידעו כלל את זהות המתים הקבורים במערות הקבורה שבה, ואם כל זאת מצאנו בדורות המאוחרים יותר מסורות שונות שרווחו בפי תושבי הגליל ומדריכי הנוסעים שביקרו שם, בהראותם על זהות התנאים השונים שנקברו במערות שבה. המסורת הקדומה ביותר הראתה על מערה גדולה ומרווחת במרכז ההר כמקום קבורתם של הלל הזקן נשיא ישראל ואב בית-הדין שמאי ותלמידיהם. מסורת מאוחרת יותר הראתה על מערה אחרת במעלה ההר כמערות קבורתו של התנא רבי שמעון בר יוחאי²⁴.

לא ידוע לנו בדיוק איך נמסרו המסורות השונות מדור אחר דור איש מפי איש מימות התנאים עד ימינו, אך ננסה להתחקות אחר קדמותם של המסורות השונות. בימים ההם לא נרשמו מסורות אלו על"ג הכתב, ואפילו אם נכתבו לא באו לידינו, אך יהודים רבים נהגו לעלות ולסבב ולפקוד את קברי התנאים בגליל, את מסורות זהות הקבורים הם שמעו מפי המדריכים תושבי הגליל, ורבים מעולי רגל אלו העלו את התרשמויותיהם על גבי הכתב, ומשם נוכל לראות איזה מסורות היו רווחות בימים ההם למסור לעולים.

את המקור הקדום ביותר לציון קברי צדיקים בגליל אנו מוצאים ביומנו של הנוסע הנוודע רבי בנימין ב"ר יונה מטודלה שסבב ברחבי קהילות ישראל בארצות אירופה, אפריקה ואסיה בין השנים ד"א תתקכ"ה-ל"ג (1165-1173 למניינם) בערך, והעלה בספרו את תולדות מסעיו. במסגרת מסעיו הגיע בנימין לכפר מירון, הוא ביקר במערות הקבורה השונות, ורשםם כך:

ומשם (=מגוש חלב) (שלש) [שש] פרסאות למירון הוא מרון, ומערה אחת בקירוב (=מקום לכפר), ושם קברי הלל ושמאי, ועשרים קברים מתלמידיהם, וקבר ר' בנימין בר יפת ורבי יהודה בר בתירה.

²² על מסורת זו עיין לקמן בפרק ב' בארוכה.

²³ כתבנו ככל הנראה, היות ומסורות מאוחרות מסרו על קבורת אנשי ירושלים, ציפורי וכו' במערות אלו, וכדלהלן.

²⁴ בדברי חז"ל לא מצוין היכן נקבר רבי שמעון בר יוחאי, בגמ' ב"מ פד, א נזכר רק העובדה שבני הישוב בירי קברוהו אצל מערת אביו.

ככל הנראה הראו לו את המערה המפוארת כמערת הלל ושמאי, ואם כן עבר ממש בקרבת מקום למערה שמציניים כיום כמקום קבורת רבי שמעון בר יוחאי. ואם לא הזכירו ברשמי נראה שאז לא הראו המדריכים על מערות שאר התנאים הפזורים באזור, כגון קבר רבי שמעון בר יוחאי וקבר רבי יוחנן הסנדלר.

גם הנוסע ר' פתחיה מרגנשבורג, אחיו של רבי יצחק הלבן, מבעלי התוספות, שסבב מאשכנז עד לבבל ופרס, ובמסעו ביקר גם באר"י והעלה את רישומי מסעו על הכתב שנדפסו בספר 'סבוב ר' פתחיה', בבקרו את קברי שמאי והלל לא מזכיר כלל את הימצאות קבר רבי שמעון בר יוחאי באזור, וכה הוא מתאר את ביקורו במירון:

ובגליל התחתון (?) ²⁵ יש מערה ובפנים היא רחבה וגבוהה, מצד אחד מערה של שמאי ותלמידיו ומצד אחד הליל ותלמידיו. ובאמצע המערה אבן שוקעת אבן גדולה חלולה כמו כוס ונכנס בבית קיבולה כארבעים סאה ויותר, וכשבאין שם בני אדם הגונים יראו האבן מלאה מים יפים וירחץ ידיו ומתפלל ויבקש מה שירצה, ואין האבן חלולה מתחת כי אין באין המים מן הקרקע אלא נעשה אם אדם הגון הוא, ואדם שאינו הגון לא יראה המים, ואם ישאבו מן האבן אלף כדי מים לא תהיה חסירה אלא מלאה כהויתו, ואין המים נובעין.

האזכור הראשון בו הננו אולי מוצאים מסורת המראה על קבר רבי שמעון בר יוחאי ובנו רבי אלעזר מצינו בספר 'ספור מסעות-מר' יעקב ב"ר נתנאל הכהן שסיבב גם כן בארצות אירופה וביקר באר"י בסביבות השנים ד"א תתק"מ-תתקמ"ז (1180-1187) בערך, וכה מתאר את ביקורו במירון:

שנים עשר קברות יש באבן אחת וכיסוי כמו כן באבן אחת זה כנגד זה מכוונים שבנה חנוך בן ירד. (כאן חסרה שורה אחת. ובו לכאורה תיאור על שהגיעו למערה אחת ונחש עמד על הפתח) אמר לנו חכם גדול אל תיראו ואל תפחדו כי זו עכנה של צדיק, מיד נכנס בקבר, ושני כנסיות של אבני שיש של בית שמאי ובית הלל, ושתי מערות גדולות תחת ההר ופתחים קצרים יש להם וכשיכנס אדם בתוכם יראה קברים שאין להם שיעור ואין ידועין אלא בנו של ישעיה הנביא. הנחל יורד תחת קברו ויהונתן בן עוזיאל. ושאלתי מאנשי המקום האין היו חוצבין אלו המערות כי אותו ההר כולו אבן. אז הראה לנו הספר הנה ראינו שכת' בו שבשנה שלא היו זורעין ולא חורשין כמו שנ' ועשת את התבואה לשלש השנים, ובאותן שלש שנים היו בונים מערות, ואחר' מערות כמו ק' ואין ידועין של מיהן. ובכולם קברותיהם כמו תיבה בתוך הבית, באבן ובכיסוי אחת לכולם כמו כן באבן אחת. ג' פרסאות עד כפר חנניה. (בארץ) [במירון] ר' שמעון בן יוחאי עם בניו שני ציונים **בבית המדרש שלו כי עדיין היא קיים**. בכפר חנניה כנסת שלו נחצבה מן ההר אין כי אם דופן אחת בנוי. ור' חלפתא עם בנו יש להם ציונים ואחרים רבים אין ידועין.

דא עקא, שנוסח זה אינו ברור כל צרכו. נוסח זה כפי שציטטנו הוא ע"פ הקונטרס שהדפיס הד"ר אלעזר הלוי גרינהוט מכתב היד עצמו ²⁶. מתוכן הלשון משמע שהוא מתאר את קבר רבי שמעון שבכפר חנניה, אך היה שם מילה מטושטשת ככל הנראה, שהיה נדמה לו לפענחו כ'בארץ', אך היות והד"ר ידע שרשב"י קבור במירון, פיענחו כ'במירון', ולא הבחין שהקורא מתאר לפניו ולאחריו את ביקורו בכפר חנניה.

ע"פ 'תיקונו' זה של ד"ר א' גרינהוט כבר הדפיס המאסף יהודה דוד אייזנשטיין במאספו 'אוצר מסעות' נוסח זה בשינויים משמעותיים ²⁷, וכה הביא ²⁸:

[מירון] שנים עשר קברות יש באבן אחת וכסוי כמו כן באבן אחת **והקברות** זה כנגד זה מכוונים, שבנה חנוך בן ירד ואמר לנו חכם גדול **אל תירא ואל תפחד [ליכנס במערה ההיא מפני הנחש הכרוך על הפתח]** כי זה עכנא **(נחש)** של צדיק, מיד **נכנסתי במערה, [וראיתי]** שתי כנסיות של אבני שיש **והם** של בית שמאי ובית הלל, ושתי מערות גדולות תחת ההר ופתחים קצרים יש להם וכשיכנס אדם בתוכם יראה קברים שאין להם שיעור ואינם ידועים אלא **קבר** בנו של ישעיה הנביא, **וקבר יונתן בן עוזיאל. והנחל יורד אצל קברו**. ושאלתי מאנשי המקום האין היו חוצבין אלו המערות **בהר**, כי אותו ההר כולו אבן. אז הראו לנו הספר וראינו שכתוב בו **כי כמה שנים** לא היו זורעין ולא חורשין כמו שנאמר ועשית את התבואה לשלש השנים, ובאותן שלש שנים היו בונים המערות, **ויש עוד כמה** מערות ואין ידועין של מיהן. **וכל קברותיהם באבן** כמו תיבה בתוך הבית, **ואבן אחת הוא כיסוי לכמה קברות. במירון קבורים** ר' שמעון בן יוחאי עם בנו **ועליהם** שני ציונים, **ובבית המדרש שלו עדיין הוא קיים. ומשם שלש פרסאות עד כפר חנן** ושם כנסת שלו נחצבה מן ההר ואין שם כי אם דופן אחת בנוי. **ושם קבורים** ר' חלפתא עם בנו ויש להם ציונים, וקברות אחרים רבים אינם ידועים.

אך יש אפשרות גם כן לפענח 'בארץ' ולאמור שבימים ההם הראו את קברו של רבי שמעון בר יוחאי בכפר חנניה ולא במירון. גם הנוסע מנחם החברוני מוסר מסורת זו, בכותבו שבמירון הראו לו על קבר רבי שמעון בר יוחאי, ובכפר חנניה הראו לו על קבר התנא רבי שמעון. ואולי התפתחה אז מסורת שרבי שמעון בר יוחאי קבור בכפר חנניה.

אך מאידך, יצוין כי הוא הראה את קבר רבי שמעון בר יוחאי כעומד **בתוך הביהמ"ד שלו**. ומכאן ואילך אנו מוצאים בעדויות כל הנוסעים שביקרו במירון שהראו על מקום קברו של רבי שמעון בר יוחאי בתוך הביהמ"ד שלו, ולכן יכול להיות שהוא אכן מעיד על מירון, אך גם בכפרים אחרים הראו על בתי כנסיות עתיקות כעל בית הכנסת דרשב"י, ואחד מהם הוא בכפר חנניה, ולכן אין לנו כל ראייה שהמדובר הוא אכן על מירון.

על קבורת רבי שמעון בר יוחאי בבית הכנסת שלו בכפר מירון מעיד לראשונה באופן ברור הנוסע ר' שמואל ב"ר שמשון, שביקר באר"י בשנת ד"א תתק"ע, ורשמי נסיעתו נדפסו בקונטרס בשם 'מסע דפליסטינא' וכה תיאר שם את ביקורו במירון:

משם עלינו לכפר מירון ומצאנו קברו של ר' אלעזר בן חסמא **ושם בית מדרשו של רשב"י והוא מרובע ונקבר בתוכו ור' אלעזר בנו עמו**. ועליו שני אילנות והוא מקום יפה מאד, ולמטה מן ההר מצאנו קברי הלל ושמאי ושם ל"ו קברים ועליהם כיפה של שיש כמין כיסוי ובבית כעין אילנות (צ"ל חלונות) ויש בו ששה בארות. והתפללנו שם, ומצאנו כי הבאר הראשון אשר על יד הימין מלא מים והשני יבש ואין בו מים. ובצד שמאל יש כאר שליש חציו מלא מים. והרביעי כלו מלא מים ועל האולם בתווך יש ארבעה קברים ומצד אחד שלשה קברים ומצד אחר שלשה, ובאולם בכל חדר יש שלשה קברים, ולמעלה אצל אחד הארונות הקרובים לבארות האחד מלא מים והאחד חסר מים וציווה ראש הגולה והדליקו נר של שעוה לחפש

²⁵ למרות שהזכיר כאן את מיקום מערות שמאי והלל בגליל התחתון, מ"מ תיאור המקום הינו כפי שמסרו נוסעים אחרים שציירו למערות הנמצאות במירון, וכנראה שגם להם התכוון וכנראה טעה או הטעותו כשאמר לו שנמצאים הם בגליל התחתון.

²⁶ בסוף הספר 'סיבוב ר' פתחיה' שההדיר, ירושלים תרנ"ה.

²⁷ וכן ציטט א' יערי בספרו מסעות אר"י, עמ' 57-58.

²⁸ הדגשנו את כל השינויים שערך.

בית הכנסת העתיק במירון-ציור משנת תרל"ה

בית הכנסת העתיק-תמונה מלפני שנת תרנ"ט

בית הכנסת העתיק כיום

ולראות מהיכן מוצא המים לבוא אל הבארות ולא מצאנו, ושפכנו מן המים הרבה ארצה ולא חסרו ולא נגרעו כלל, ואותם המים מתוקים מדבש ודבר מופלא הוא מאד, ובחוף אצל פתח המערה אולם גדול ובו שלשה ארונות זה בצד זה והאחד מלמעלה גדולה מכולם.

יש לציין שהיום נמצא ביהכנ"ס עתיק הנקרא בשם ביהכנ"ס של רשב"י²⁹ במעלה ההר, עשרות מטרים מעל מערת קבר רבי שמעון בר יוחאי, ולא את אותה ביהכנ"ס הראו לנוסעים אלו, כי אם היו שני בתי מדרשות במעלה ההר, הביכנ"ס שנמצאת למעלה, היתה נקראת בשם 'בית הכנסת של רבי שמעון בר יוחאי', ואילו בביהמ"ד הנמצא למטה היו מראים את מערת קבורתו של רבי שמעון בר יוחאי, והיו קוראים לו 'בית המדרש של רבי שמעון בר יוחאי'.

הנוסעים הקדומים אכן לא מסרו שום פרט על ביהכנ"ס העתיק שעמד במעלה ההר. הנוסע הראשון המזכיר את ב' בתי המדרשות הינו ר' יעקב, שליחו של רבי יחיאל מפאריז מבעלי התוספות, שביקר באר"י בשנת ד'א תקפ"ח לצורך גביית כספים עבור הישיבה בפאריז³⁰, והעלה בספרו "אלה סימני" את כל מקומות קבורת הצדיקים באר"י ואת שאר המקומות הקדושים שבאר"י, המציין שביהמ"ד של רבי שמעון בר יוחאי נמצא יותר למעלה, ובית מדרשו של רשב"י – בו נקבר, נמצאת למטה. וז"ל בספרו:

במירון יש מערה לשמאי והלל ותלמידיהם, סך כלם שלשים ושנים. ושם מתקבצים ישראלים בפסח שני ומתפללים שם ואומרים מזמורים, וכשמוצאים מים בתוך המערה כלם שמחים שהוא סימן שתתברך השנה והרבה פעמים שלא ימצאו שם מים ובעת התפלה היו באים המים כהרף עין. ושם קבורת ר' שמעון בן יוחאי ועליו ציון נאה וסמוך לו ר' אלעזר בנו, **אומרים כי שם היה מדרש ר' שמעון בן יוחאי**. ושם קבור ר' יוסי בן קסמא בין הכרמים, ועוד שם צדיק אחד ואומרים כי שמו ר' יהודה, ושם ר' נחמן חטופא ור' יוחנן הסנדלר, ושם **בית הכנסת ר' שמעון בן יוחאי והוא בנין מפואר מאד**, ושם אבן גדולה חלולה מראשה עד למטה לארץ ואומרים כי שם היה מזבח והדם היה שותת ויורד דרך אותו חלל. יוער כי הנוסעים בשנת תתקמ"ז תיארו את הביהמ"ד שבתוכה נקבר רבי שמעון בר יוחאי, כביהמ"ד שעדיין עומדת, ואילו ר' יעקב שביקר במירון כעבור ארבעים שנה כבר מציין ששם 'היה' בית מדרשו, וכנראה שביהמ"ד זה חרבה במשך ארבעים השנים האלה.

וכן מוסר רבינו אשתורי הפרחי, מתלמידי הרמב"ן, שהיה הראשון חוקרי גבולות אר"י, בספרו כפתור ופרח, על המצאות קבר רשב"י בתוך ביהמ"ד שלו במירון, וכה הוא מתאר את הכפר מירון (שם פרק י"א):

לדרום גוש חלב ביותר כחצי שעה הוא מירון. ואולי הוא מקום המרוני הנזכר פרק מי שמת (ב"ב קנו ע"ב), ושם הוא מרום הנזכר בכתוב (יהושע י"א, ה) 'מי מרום', אבל באמת הוא מירון הנזכר בפרק השוכר את הפועלים (ב"מ פד ע"ב) גבי קבורת ר' אליעזר בר' שמעון בן יוחאי. דאמרינן אזלו רבנן לאיעסוקי ביה, לא שבקנהון בני עכבריא, דכל כמה דהוה נייח רבי אלעזר ברבי שמעון בעליתיה, לא סליק חיה

²⁹ יציין כי מרבית בתי הכנסת העתיקים הפזורים בגליל יוחסו בימים ההם כ'בית הכנסת של רבי שמעון בר יוחאי', ולא נדע מדוע. מדריכי הנוסעים סיפרו על כ"ד בתי כנסיות שהעמיד רבי שמעון בר יוחאי בגליל. כמה מהם צוינו ע"י הנוסעים:

בכפר ברעם: במסעו של ר' שמואל ב"ר שמעון מספר: "והלכתי אני לבדי וראש גולה לכפר ברעם... ובאנו לעיר ומצאנו שם בית הכנסת מבתי כניסיות שעשה ר' שמעון בן יוחאי שם כ"ד, והוא נאה ונחמד, יש מהם נהרסות ויש מהן קיימות".

וכן מעיד תלמיד הרמב"ן: "ומגוש חלב לכפר ברעם... ושם בתוך הכפר בית הכנסת לר' שמעון בן יוחאי, בנין מפואר מאד, אבנים גדולות ומצופות, ועמודים גדולים וארוכים, לא ראיתי בנין מפואר כמוהו".

רבינו משה באסולה כבר העיד שראה ביהכנ"ס זה רק בחורבנו, וכה תיארו: "אחרי כן הלכנו לכפר ברעם... למעלה בכפר היה בית הכנסת עשאו ר' שב"י, עדיין קיים כותל שלפניו עם השערים, והוא עשה כ"ד בתי כנסיות בגליל".

בכפר חנניה-כפר ענן: במסע ר' יעקב ב"ר נתנאל הכהן: "ג' פרסאות (=מירון) עד כפר חנניה. (בארץ) [במירון] ר' שמעון בן יוחאי עם בניו שני ציונים בבית המדרש שלו כי עדיין היא קיים. בכפר חנניה כנסת שלו נחצבה מן ההר אין כי אם דופן אחת בנוי".

במסע ר' יעקב שליח רבינו יחיאל מפאריס: "ומשם (=מעכו) כשלש פרסאות לכפר חנן (ענן) ... ושם בית הכנסת לר' שמעון בר יוחאי".

וכן מעיד תלמיד הרמב"ן במסעו: "משם כשלשה פרסאות לכפר חנין... ושם בית הכנסת לר' שמעון בן יוחאי".

בגוש חלב: במסע תלמיד הרמב"ן: "ממרון לגוש חלב... ושם בית הכנסת לר' שמעון בן יוחאי, החומות החיצוניות והמדרגות בנין נאה מאד".

בעכברא: במסע הרב משה באסולה: "הייתי בעכברא... ולמעלה בכפר בית הכנסת חרב, יש עדיין משני כתלים גבוהים ג' אמות מאבנים גדולות, ועשאו רשב"י".

³⁰ כן כותב י' ד' אייזנשטיין בספרו 'אוצר מסעות'. אך כבר העיר עליו א' א' אורבך בספרו 'בעלי התוספות' שדבר זה אינו מסתבר, ומסתבר יותר שבני הישיבה קראו לשיבת רבינו יחיאל מפאריס בעכו בשם 'הישיבה הרמה דפאריס', ושליח זה חזר לצרפת באותה שנה כדי לגבות כספים מתלמידי בעלי התוספות, עבור החזקת ישיבת פאריס שבאר"י.

רעה למתייהו. במעלי יומא דכפורי דהוו טרידי כולי עלמא, שדרינהו רבנן לבני מרון³¹, ואסקוה ואמטיוה למערתא דאבוה. אשכחוה לעכנא דהוה הדרא לה אפומא דמערתא, אמרו לה עכנא עכנא, פתחי פין ויכנס בן אצל אביו, פתחה להו. **והם היום שניהם במרון, במקום מיוחס לבית המדרש של רבי שמעון בן יוחאי**, למעלה ממערת הלל ושמאי.

גם ר' יצחק חילו מעיר לריסא שבמחוז ארגון שבספרד שעלה להתיישב בארץ בשנת ה"א צ"ג ומשם הריץ אגרות לאחיו שבספרד שבהם תיאר את מבואי ומוצאי הארץ שנדרסו אח"כ כספר 'שבילי דירושלים', מתאר את בית הכנסת ובית המדרש של רבי שמעון בר יוחאי במרומי הר מירון בנוסף לקברו, וכה מתאר את מירון בספרו (שם שביל ו):

משם הולכין למירון, מקומו של רשב"י, **ורואים פה את בית מדרשו בית כנסתו וקברו של האיש הגדול הזה. שני עצי תמר יפים סובבים את הציון שהוא מאבן גזית ביהמ"ד הוא בימין וביהמ"ד בשמאל הציון הזה**. במירון יונחו גם הלל ושמאי, קבריהם וגם קברי תלמידיהם נמצאים במערה אחת בהר, **הנסים והנפלאות הנראים אצל קברי הקדושים האלה ידועים בכל ארץ ישראל**, בין קברי חכמינו ז"ל הנמצאים במקום הזה ראוי למנות את קברי ר' אליעזר, ר' יוסי, ר' יוחנן, ור' יהודה ושל אחרים ז"ל. קהלת היהודים במירון אינה חשובה עוד, חברה שייכים לק"ק צפת, בכ"ז יש לה בית הכנסת יפה.

יובחן כי הוא מתאר את קבר רבי שמעון בר יוחאי כעומד בין ביהמ"ד וביהמ"ס ולא כעומד בתוך ביהמ"ד, אך כללית מתאים תיאורו לתיאור הנוסעים הקודמים לו שביקרו במירון. כמו כן מסתמן בחיבורו שהוא ראה כבר בספרד את ספר הזוהר שזה עתה נתגלה שם, שהרי הוא הנוסע הראשון שמונה את קבר רבי שמעון בר יוחאי כמקום הביקור העיקרי במירון, ואת קברי שמאי והלל הוא כבר מונה כמקום משני. והוא אף קורא את התנא רבי שמעון בר יוחאי כ"האיש הגדול הזה".

במהלך מאתיים השנים הבאות התפתחו המסורות במירון יותר ויותר, סביב מערת קבורת שמאי והלל וסביב בית הכנסת העתיק העומד שם בראש ההר החלו לצוץ ולפרוח אגדות שונות ע"י תמימי העם שעלו להתפלל שם. ובמשך השנים האלה אף הועתק המסורת שסיפר על קבורת שמאי במערה יחד עם הלל חבירו, לציון אבנים גדול העומד במעלה ההר הסמוך. ומאז הראו על ציון נאה ויפה זו כמקום קבורת שמאי ואשתו, הוא הציון שמראים עליו כיום כמקום קבורת שמאי וכלתו. כן מצינו בתיאורי המקום משנות ה-ר"נ ואילך.

בראשית שנת רנ"ו עלה לארץ תלמיד איטאליאני אחד כדי ללמוד תורה מפי רבו- רבי עובדיה מברטנורא. בחודש מרחשון באותה שנה עבר במירון בדרכו ירושלימה, ובאגרת ששלח לאחיו באיטליה תיאר את קורות מסעו מאיטליה עד ירושלים, וכה תיאר את מירון:

רחוק מספיקה (=צפת) ששה מילין יש כפר אחד ושמו אלמירון. ושם נקברו חסידים גדולים אשר אזכיר את שמם. וטרם בואי אל המקום ראיתי שלשה קברים על אם הדרך, הראשון הוא ר' יהודה הנענש זצ"ל, ואין על קברו רק מעט גל אבנים. מעט רחוק משם יש קבורת ר' טרפון זצ"ל, ועליו ציון יפה. ומשם והלאה עוד מעט יש קבורת ר' יוסף בן קסמא זצ"ל, וגם עליה גל אבנים בלי ציון. אח"כ הגענו אל הכפר הנ"ל וראיתי מערת הלל ותלמידיו זצ"ל אשר נקברו עמו שם, והם כ"ד תלמידים. סמוך לזה נכנסנו במערה אחת ויש בה כ"ב תלמידי חכמים, ואמרו כי היו תלמידי ר' שמעון בן יוחי זצ"ל בעכ"ל כי קרוב אל המקום ההוא בשפוע ההר יש עליו ציון יפה בתכלית ונראים עד ספיטה, ואצלם נקברו נשותיהם, ואין על קברם דבר. ואמרו כי הרבה פעמים בנו עליהם ובלילה היה חרב, לא ידעתי אם אמת הדבר. אחרי זאת ראיתי קבורת שמאי ואשתו זצ"ל קבורים תוך אבן אחת גדולה, לא ראיתי כמוה, ותחת האבן יש מערת תלמידי שמאי זצ"ל קבורים בה³². **עוד ראיתי בית הכנסת מר' שמעון ב"ר יוחי זצ"ל, וגם הוא בנין מאבנים גדולות, אבל עתה הוא חרב, ולא נשאר ממנו רק כותל אחד**, ואומרים אנשי ספיטה כי מקובלים הם, כי כאשר יפול הכותל ההוא אז יבוא משיחנו במהרה בימינו, והוגד לי כי בשנת גירוש ספרד³³ נפלה השאיטה בכותל ההוא והתחיל לנפול, ואז עשו אנשי ספיטה יום משתה ושמחה... אבל במקומות שזכרתי כולם התפללתי כפי קוצר השגתי, וברובם הדלקתי נרות, ואני לא אתבונן להגיד כל מה שנאמר לי בסיפורים האלה, רק אשר חזיתי ספרתי".

וכה מתאר את המקום, הרב המקובל רבי משה באסולה מפיסארו (=פיזארו) שבאיטליה, שהיה ראשון המסכימים להדפסת ספר הזוהר, שביקר באר"י בין השנים רפ"א-רפ"ג והעלה את רשמי מסעו על הכתב:

יום ה', כ"ג בו (=במרחשון, שנת רפ"ב), רוכבתי למירון, כפר רחוק מצפת חצי יום... מירון הוא מקום ש'מן טוב ומעין מים טובים, ואין דרים בו יהודים. **שם ראיתי מערת ר' שמעון בן יוחי ובנו ע"ה, והיא סגורה אין מקום להכנס בה. ולמעלה על המערה שני ציורים³⁴ יפים, זה כנגד זה, של רשב"י קודם מעט לצד חוץ. אחר כך הלכתי בשפוע ההר לצד מירון. שם מערת הלל הזקן ותלמידיו, והיא מערה גדולה ויפה עשויה בכפות מן הצדדים, בכל כפה ג' ארונות של אבן עם מכסה גבוה, והם י"ח ארונות בתוך המערה, ושל הלל כנגד הפתח. וגם חוץ לפתח כשתכנס בתוך ההר יש ב' כפות עם ארון, אחד מימין ואחד משמאל. ואמצע המערה רחב, יעמדו בה יותר מג' מאות אנשים. והנה מכסה קבר הלל נטוי מעט, וכן מקצת האחרים,**

הציון הנאה שבראש הר שמאי עליו מראים בחמש מאות השנים האחרונות כציונו של שמאי

³¹ בגירסתנו איתא ששדרו רבנן לבני בירי ולא לבני מירון כבגירסא שהיתה לפני רבנו. יכול להיות ששינוי גירסא זו נובעת מדברי ספר הזוהר שנתגלה בשנים האלו, שם משמע שרשב"י נטמן במערה במירון. למרות שעובדה זו לא מוזכרת שם במפורש, מכל מקום משמע שם שרשב"י נטמן במערה בכפר מרוניא, וכה הביא הזוהר באדרא זוטא (פרשת האזינו רצ, ב):

אתו טריקין ומארי תריסין דכפר וטרדא בהו (ס"א דצפרי וטרדיא והוו) **בני מרוניא** צווחין בקטירין דחשיבו דלא יתקבר תמן, בתר דנפק פורייתא הוה סליק באוירא, ואשא הוה להיט קמיה שמעו קלא עולו ואתנשו להילולא דרבי שמעון (ישעיה נז) יבא שלום ינחו על משכבותם, **כד עאל למערתא** שמעו קלא במערתא זה האיש מרעיש הארץ מרגיז ממלכות כמה פטרין ברקיעא משתכחין (ס"א) ולא משתכחין) ביומא דין בגינך דנא רשב"י דמאריה משתבח ביה בכל יומא.

³² היא המערה העומדת למרגלות הציון הגדול, ונקראת כיום 'מערת הכהנים'.

³³ בתשעה באב שנת רנ"ב. 3 שנים קודם העדות.

³⁴ ככל הנראה צריך להגיה: **צינונים**.

ואדם משים ידו בם ויש בם מים מתוקים, ואני שתיתי מהם, ופליאה היא מאין באים שם המים, ועוד, מאחר שהם מכונים איך הם טובים לשתייה, וגדולה מזאת, כי הכל מעידים ונשבעים כי כשיכנסו שם קהל רב ומתפללים, מיד המים מתרבים ושופכים לארץ, אמנם בימי לא היה כן. גם אומרים כי נס אחר נעשה בו, כי באים היהודים שיירה גדולה וכל אחד מדליק נרות תוך המערה סביב, ואם נכנס בה אשה נדה, מיד תכבינה הנרות, כלם מעידים ונשבעים שהוא אמת, ואנכי לא ראיתי. אח"כ הלכתי על ההר שכנגד זה, שם שמאי ואשתו בראש ההר, בנין של אבנים גדולות מאד, כל כתל מאבן אחת, והאבן שעליהם לגג, ארכה ו' אמות ורחבה ד' אמות ועביה חצי אמה, לא ישוער איך הושמה האבן ההיא בידי אדם. ובתוך הבנין ההוא ב' ארונות של אבן חלולים, נראין דרך חלון אשר שם, ותחת אותו הבנין מערה יפה עם י"א כוכין סביב, ששם היו תלמידיו. **ולמעלה בכפר יש בית הכנסת, עשאו רשב"י, עדיין קיים כל הצד שלפניה."**

לאחר תיאור זה קרו שני מקרים גדולים, בשנת שי"ד נדפס הזוהר לראשונה באיטליה ומאז התפשט לימוד הקבלה בהרבה קהילות ותפוצות, כמו כן התיישבו בצפת הרבה יהודים ספרדיים שגלו מספרד והתיישבו בשנים הראשונות בערי האימפריה העות'מאנית השונות, והעיר התיישבה במאות משפחות ספרדיות, מה שלא היה עד כה. וכתוצאה משני אירועים אלו התקבץ בצפת קהילה גדולה של חכמי קבלה שנהגו לפקוד את קבר רבי שמעון בר יוחאי בזמנים שונים במשך השנה, בימי חג ומועד ובשאר יומי דפגרא, עד שאר"י עלה ממצרים, האר"י הק' שעלה לאר"י בראשית שנות ה-ש"ל, ציווה להמקובל העשיר הרבני ר' אברהם גאלנטי שיבנה את הבהמה"ד מעל מערת קבורת רבי שמעון בר יוחאי לתועלת המקובלים שביקרו שם בכל עת³⁵, שעם הזמן הורחב ושוּפץ ע"י משפחת עבו מצפת והיתה לבניין המפורסם העומד על תילו עד היום במרומי הר מירון. כך נמסר לנו עד היום מיקומו המדויק של המערה שעליו הראו במשך הדורות יותר משלש מאות שנה על מקום מנוחת כבוד התנא האלוקי רבי שמעון בר יוחאי.

העליה למירון בל"ג בעומר

במערה העתיקה שבמירון שע"פ המסורת הוא מקום קבורת שמאי והלל, היו נמצאים בעבר בארות מים, שאגדות רבות נשזרו סביבם בפי התושבים המקומיים. היו אלו בארות מופלאות שלא נבעו משום מקום, ולא היו חסרות מעולם, והיו מימיהם מתוקים מאוד. לא תמיד נמצאו שם מים בבארות אלו, היו שאמרו שהדבר תלוי בצדקות המבקר, שאם צדיק היה היו הבארות מתמלאות לקראתו במים זכים, ואם לאו היו נשארות ריקניות. היו אחרים שאמרו שהדבר תלוי בתפילות בני ישראל על המים, שמים אלו מסמלים אם התפילות התקבלו או לא, שאם היו מוצאים את הבארות מלאות מים, אות היא לבני ישראל שהשנה הבאה תהא שנה גשומה ופוריה, ואם מצאו ריקניות, הרי סימן הדבר הוא שהשנה הבאה תהא ח"ו שנה שחונה. מסורות פורחות אלו הסתובבו בפי ערביי המקום³⁶ ונמסרו מדור לדור, ולאור זאת אין כל פלא שבכל שנה ושנה התקבצו שם התושבים המקומיים לברר מה מצב המים בבארות³⁷.

מסורת נוספת היתה ביד בני אר"י היושבים בגליל העליון מימי קדם, לעלות בתקופת אמצע ימי חודש אייר לפקוד את קברי הצדיקים הטמונים בגליל העליון, ביניהם ביקרו במערות הר מירון. לא ידוע לנו כלל מהו מקור המנהג, מי הנהיגו, היאך הנהיגו ולשם מה. אך מסתבר מאוד שלאר"י עלו הרבה עולי רגל שרצו לסבב בין קברי הצדיקים, והיות ובימות החורף היו הדרכים בוציות וגשומות, לכן ניצלו בני הגליל את ימי חודשי האביב לסבב - אם לעצמם ואם כמדריכי עולי הרגל - בין קברי הצדיקים ולהתפלל שם עליהם ועל זרעם. וביחוד היו נוהגים לעלות בפסח שני לקברים השונים. וכך אנו מוצים עדויות לעליות המוניות במערת קברו של ר' יהודה בר אלעאי, לקבר המיוחס לר' מאיר בעל הנס וכד' ביום פסח שני.

בין מנהגי העליה לרגל השונים אנו מוצאים גם מנהג ישן שהיתה בידם, להתקבץ בט"ו אייר - יום פסח שני במערת קבורת שמאי והלל, שם התפללו ואמרו מזמורים להצלחת השנה ובה בעת בדקו מה מצב המים במערות המסתוריות ועל פי זה לדעת מה יהיה מצב הגשמים בשנה הבאה. מנהג זה הונהג יותר ממאה שנה קודם שנתגלה ספר הזוהר בספרד, וע"כ לא היה בימים אלו שום חשיבות מיוחדת למערת קבר רשב"י יותר מקברי שאר התנאים והאמוראים הקבורים בגליל. ואם מנהג זה הינו קדום יותר, יוכל להיות שעדיין לא הראו את קבר רבי שמעון בר יוחאי כלל עדיין במירון כשהונהג לראשונה מנהג זה, המסורת העתיקה ביותר באותם הימים היה רק על מערת קבורת שמאי והלל ותלמידיהם, שעליו יש לנו את המסורת הקדומה ביותר.

מנהג זה הוזכר לראשונה ע"י ר' יעקב, שליחו של רבינו יחיאל מפאריז שביקר באר"י בשנת ד"א תתקפ"ח³⁸ וכה תיאר את מנהג ישראל זה: "במירון יש מערה לשמאי והלל ותלמידיהם, סך כלם שלשים ושנים. ושם מתקבצים ישראלים בפסח שני ומתפללים שם ואומרים מזמורים, וכשמוצאים מים בתוך המערה כלם שמחים שהוא סימן שתתברך השנה והרבה פעמים שלא ימצאו שם מים ובעת התפלה היו באים המים כהרף עין"³⁹.

מנהג זה הועתק במשך השנים מקברם של שמאי והלל, שהיו הקברים הדומיננטיים והעיקריים מתוך כל קברי הר מירון בימי קדם, למערת קברו של רבי שמעון בר יוחאי. כנראה היה זה בהשפעת ספר הזוהר שנתגלה בראשית שנות האלף השישי, והתפשטה בראשית שנות ה'ר"ש, שע"י כך עלה קרנו של מערת רבי שמעון בר יוחאי במירון בעיני עולי הרגל והנוסעים שביקרו במירון וביכרו את קברו על פני קברם של שמאי והלל שנשתכח כמת מלב במשך הדורות הבאים.

כמו כן הורחב המנהג במשך השנים בנוסף לפסח שני, גם לשאר מועדים ופעמים במשך השנה, כך מצאנו בתיאורו של נוסע מקנדיאה שביקר בארץ בשנת רל"ג והעלה את רשמיו ע"ג הכתב, בעדותו נוספו גם כמה חידושים מעניינים במסורת זו. וכה כתב: "מטיביריא רחוק כמו י"ב מילין יש מקום נקרא מירון, יש מערה אחת נקברו בה עשרה זקנים חשובים, ובכללם שמאי והלל. מעט רחוק משם יש מערה אחרת, נקברו בה ר' שמעון בן יוחאי ובנו, ובתוך המקום יש בית הכנסת

³⁵ כן מוסרים כיום מוסרי המסורות, ולא מצאתי לזה מקור מפורש בכתובים. הבנין והחצר המפוארים העומדים כיום נבנו לאחר הרעש ע"י הגביר הנודע ר' שמואל עבו מצפת. אך עכ"פ מאז ועד היום לא נעזב קבר ציון הרשב"י עד היום, וודאי המסורת שהראתה על מערת קבורת רבי שמעון בר יוחאי בימי האר"י ז"ל היא אותה מסורת המראה אותה כיום תחת הבנין המפורסם.

³⁶ כפר מירון היתה מיושבת בתושבים ערביים בלבד, מאז נושבה מחדש ועד לשנת תש"ח.

³⁷ מערת קבורת הלל ותלמידיו קיימת ושלמה היא עדיין גם היום (זולת חלק מתקרת חצר הקבר, שנשרה בצוק העתים). אך הבארות הללו כבר אינן נמצאות היום. יתכן מאוד שגם אז לא היו בארות והכוונה לבארות הוא ששת הכוכים הסגורים הנמצאים בשלש צדדי המערה, וכן משמע בעדותו של הרב משה באסולה, כפי שהבאנו לעיל. יצוין שמערה זו חצובה באבן גיר, כך שמי הגשמים המחלחלים בתוך שכבות ההר, נקוות בפנים המערה, כיום על קרקע המערה ותקרת הכוכים, למרות שבמבט אנושי נראה שהמים אינם באים משום מקום. גם כיום אפשר לראות שהמערה מתמלאת במים מבפנים בכל עת שכמות גשמים עצומה יורדת על גב ההר, ומחלחלת שוב לקרקע המערה כעבור כמה ימים. ולכן כשמבקרים במערות אלו כיום לאחר תקופה גשומה אפשר עדיין למוצאה מלאה במים זכים מתוקים, ואילו לאחר כמה ימים מוצאים אותה ריקנית שוב.

³⁸ כבר הבאנו לעיל את הסתייגותו של א' אורבך מקביעה זו, הוא טוען שהוא נסע לגולת צרפת בשליחות רבו.

³⁹ בספר 'מסעות אר"י' לא. יערי הביא את המכתב הזה תחת שם אחר בכותבו שהוא ספר הנקרא 'תוצאות ארץ ישראל' שחיברו אחד מתלמידי הרמב"ן שסבב בערי ארץ ישראל והעלה את מוצאי דרכי הארץ בספר זה, ובספר זה ישנם כמה שינויים בולטים בפרטי המנהג, וכה ציטט בשם ספר זה: "במירון שם מערה לשמאי והלל ותלמידיהם, סך כולם שלשים ושנים. שם מתקבצין כל ישראל והישמעתאליהם בפסח שני, וישראל מתפללים שם, ואומרים שם מזמורים, וכשהם [רואים] יוצאים מים בתוך המערה, כולם שמחים, כי הוא סימן שתתברך השנה, והרבה פעמים שלא נמצאו שם מים ובעת תפלתם היו נראים המים כהרף עין".

מר' שמעון בן יוחאי⁴⁰. ואין שם מים חיים כלל, עד שלא יוכלו לדור שם בני אדם מהעדר המים. אך יבואו העברים שלש רגלים לראות קבורות הצדיקים החשובים הנזכרים, ובייחוד קבורת ר' שמעון בן יוחאי, ויתחננו עם תפלות סליחות ותחנונים לאל יתברך שיתן להם מים שיוכלו לעמוד שם ימים אחדים, ומיד יבוא מטר, והישמעאלים ימלאו הבורות שלהם וכליהם מים, אז יתנו ליהודים לאכול ולשתות כל מעדני מלך".

עדות מעניינת זו מוסרת לנו כמה הוספות במנהג זה. ראשית, כי העליה התקיימה כמה פעמים במשך השנה (לא נדע אם התכוון בכותבו 'שלש רגלים' שביקרו שם שלש פעמים בשנה, או שרק השתמש עם לשון הפסוק, ושלש לאו דווקא). כמו כן הוסיף שביקרו גם בקברם של שמאי והלל ובייחוד בקבורת רבי שמעון בר יוחאי. כמו כן הוסיף שמטרת היהודים בתפילתם לא היתה לקבל סימן שתתברך השנה, רק תפילתם היתה שירדו גשמים אף במירון הצחיחה, לטובת התושבים הערביים 'שלא יכלו לדור שם מחמת העדר המים'. יהודים אלו אף תוגמלו ע"י התושבים המקומיים אם הצליחו במשימתם. וא"כ לא היה מטרתם למצוא מים במערת קבר שמאי והלל, רק שירדו גשמים מן השמים. עדות זו תמוהה מאוד לאור העובדה כי מעיין מים מתוקים מפכה לרגלי הר מירון, ומירון היה ידוע בכל השנים כמקום שמן וטוב, ואף כרמי ענבים היו עומדים שם במעלה ההר בשנים האלו, ולא מובן למה הוצרכו תושבי המקום למים, עד כדי כך 'שלא יכלו לדור שם מחמת העדר המים' כעדותו של הכותב.

תופעת העליה לרגל הורחבה מאוד במשך שנים אלו, וכך מצאנו שמיד אחר סיום ימות הגשמים, ובמשך כל ימי האביב היו תושבי הגליל יוצאים מביתם ונוסעים וסובבים בכל איזור הגליל כדי לפקוד את כל קברי הצדיקים באיזור, ובראשם קברי התנאים הטמונים בהר מירון. כשגולת הכותרת היה ביום פסח שני שאז השתרכה שיירה גדולה לכיוון הר מירון, לפקוד את קברי התנאים הטמונים בהר, כנראה שמקור המנהג כתפילה בקברי שמאי והלל לברכת השנה כבר נשכח בחלוף העתים, ובמקום זה בא המנהג לפקוד את כל קברי הצדיקים הטמונים במירון ביום פסח שני, והשייה במקום אף התארכה לכמה ימים אחר יום ט"ו אייר-פסח שני.

תיאור מפורט על עליות אלו נשתמרו לנו ביומן-מסעו של רבינו המקובל רבי משה באסולה מפיסארו (=פיזארו) שבאיטליה שהיה ראשון המסכים להדפסת ספר הזהר, שביקר באר"י בין השנים רפ"א-רפ"ג, ואף השתתף אישית בעליה ההמונית בפסח שני בשנת רפ"ב. באביב זה ביקר שלשה פעמים במירון, ואף העיד על מנין קבוע הנוסע לפקוד מדי חודש את קברו של רבי שמעון בר יוחאי. וכה תיאר ביומנו את סדר המסע:

בחול המועד של פסח הלכתי... ואח"כ עיקמנו הדרך למירון, כי שם היו יהודים רבים ההולכים במועד על קברי הצדיקים. וגם ביום ב' כ"ד ניסן חזרתי למירון עם עשרה בני אדם שהיו קבועים אז ללכת בכל חדש להתפלל על מערת רשב"י, ואז התפללתי ג"כ על קבר ר' טרפון ועל קבר ר' יוסי בן קסמא, שניהם למטה מן ההר בשדה נכח פתח בית הכנסת שבראש ההר ומשם נראה⁴¹, ועל שניהם גל של אבנים לציון, אלא של ר' יוסי אילן גדול של שקדים באמצע הגל, ובאמצע בין זה לזה כמאה אמה. ולמעלה סמוך לכפר קבר ר' יוחנן הסנדלר סמוך למערה שמעבדים בה עורות. ובט"ו באייר, שקורים לו פסח שני, עשו שם במירון השיירה גדולה, היו שם יותר מאלף נפשות, כי באו רבים מדמשק עם נשיהם וטפם, ורוב קהל צפת וכל קהל לבובקיץ, הוא כפר שיש בו המערה, שנטמן בה רשב"י ובנו י"ג שנה כנזכר פ' במה מדליקין, ועדיין המעיין שם, אפס האילן של חרובים איננו. וגם מכל הסביבות באו אז למירון. ועמדנו שם ב' ימים וב' לילות חוגגים ושמחים, והתפללנו על כל ציוני הצדיקים אשר שם, כנזכר".

הרי לנו מקור ראשון לעלייה הגדולה למירון מכל הקהילות באיזור, ואף מדמשק הרחוקה, ועל חגיגות שמחה גדולות בכפר.

אמנם העדות מוסרת על מסורת העליה בפסח שני, ואין כל אזכור לקשר בין ל"ג בעומר לעלייה הגדולה לקבר רבי שמעון בר יוחאי במירון. ועל כן יש להתפלל איך נדדה המנהג כ"כ מהר מיום פסח שני ליום ל"ג בעומר, כפי שנזכרה ע"י רבי חיים ויטאל בספרו 'עץ חיים' חמישים שנה מאוחר יותר מעדות זו.

אפשר לשער, שבאותם חמישים שנה, שהיו אלו שנות הגירה המוניים על ידי יהודי ספרד שחיפשו מקום מקלט לאחר שגורשו מארצם והיגרו בהמוניהם לאר"י, ואז נוסדו קהילות המקובלים הגדולות בגליל, ובצפת בפרט. ובפרט לאחר שנת שי"ד בהם החלו לראשונה להדפיס את ספר הזהר ותפוצתו הגיעה בממדים גדולים לקהילות המקובלים בצפת, ולכן נצלו יהודי צפת את ימי הזהות לאחר פסח שני במירון, וקבעו יום מיוחד ביום האחרון לשהותם שם לכבודו של רבי שמעון בר יוחאי, ביום זה התאספו כולם למערת קבורת רבי שמעון בר יוחאי, למדו שם את ספר הזהר ואכלו ושתו ושמחו שם, ורק אח"כ נפנו לחזור לבתיהם.

מסיבה זו האריכו יהודי צפת את ימי שהות השיירות הגדולות במירון מב' ימים (כפי שהיה בשנת רפ"ב) לג' ימים ואף יותר, וכך נמצא שהשיירות שהו מיום פסח שני עד יום ל"ג בעומר במירון, והיות ול"ג בעומר היתה מאז ומקדם יום שמחה מיוחד לישראל לרגל סיום מנהגי איסור הנישואין והתספורות, נחגג יום זה גם ע"י השוהים במירון כיום שמחה, בשילוב יום השמחה המיוחד שנקבע לכבודו של רבי שמעון בר יוחאי, וכך נוספה חגיגה נוספת לעולים מירונה. עם הזמן הפך השמחה הגדולה במערת רבי שמעון בר יוחאי לחגיגה המרכזית עד שענין פסח שני נשתכח מקרב העולים. אפשר אף לומר שבימי רבי חיים ויטאל עדיין חגגו העולים בשני הימים, הן בפסח שני והן בל"ג בעומר. כשרבי חיים ויטאל לא ידע ענין העליה הגדולה בל"ג בעומר, וחשב שענין העליה קשורה ליום ל"ג בעומר, וכן ראה אצל מורו ורבו האר"י, שעלה לשהות שלשה ימים במירון⁴². והוא, שסבר שענין העליה קשורה לל"ג בעומר ציין זאת בספרו כ'מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג בעומר על קברי רשב"י ור"א בנו' ורק לאחר שהתפשט ספרו בין המקובלים הועתק תאריך העליה הגדולה מיום פסח שני לל"ג בעומר, על פי מה שכתב בספרו.

השערה זאת מתחזקת על ידי עיון בעדותו של רבי חיים ויטאל, שהעיד על רבו האר"י שקיים מנהג זה ועלה לשהות במירון בימי ל"ג בעומר. וכה העיד מורינו רבי חיים ויטאל בספרו 'עץ חיים', ממנו הועתק בשער הכוונות (דרושי הפסח דרוש י"ב):

ענין מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג בעומר על קברי רשב"י ור"א בנו אשר קבורים בעיר מירון כנודע ואוכלים ושות' ושמחים שם. אני ראיתי למזל"ל שהלך לשם פ"א ביום ל"ג בעומר הוא וכל אנשי ביתו וישב שם שלשה ימים ראשו' של השבוע הה' וזה היה פעם הא' שבא ממצרים אבל אין

⁴⁰ דהיינו שבתוך הכפר מירון יש ביהכ"ס שלו.

⁴¹ המערה שמראים עליו היום כמערת קברו של ר' יוסי בן קסמא נמצאת בירכתי ביהמ"ד ימה, ולא ממול הפתח. וכנראה הוא מתכוון למערה אחרת. מסתבר שכוונתו למערה אחת הנמצאת לשמאל הבניינים העומדים היום מעל מערת קבורת הרשב"י. ובכך יובן למה ציינו כל הנוסעים לעיל את קבר ר' יוסי בן קיסמא לפני קבר ר' יוחנן הסנדלר, הנמצאת למעלה ממנו בהמשך הדרך.

⁴² מעתיקי דברי מהר"ו אלו נבוכו לבאר למה עלה האר"י ז"ל לשהות במירון שלשה ימים שלמים, היו שרצו לומר ששהה שם מיום השבת או עד ליום השבת (וע"פ זה ניסו לקבוע באיזה שנה קרה מעשה זה. והגדיל לעשות הרה"ק ר' ח' א' שפירא ממונקאטש שצ"ל להרחיב בענין גדלות יום ל"ג בעומר ששמחתו נמשך שלשה ימים. אך מהעובדות הנ"ל נוכל להבין שהמנהג העתיק היה לשהות במירון כמה ימים, מפסח שני ועד יום לפני ל"ג בעומר, דהיינו עד ליל ספירת ל"ג בעומר.

אני יודע אם אז היה בקי וידוע בחכמה הזו הנפלאה שהשיג אח"כ. והה"ר יונתן שאג"ש העיד לי שבשנה הא' קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם

העליה למירון בשנת תר"פ

מוז"ל שהוליך את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו ושם גילוהו את ראשו כמנהג הידוע ועשה שם יום משתה ושמחה. גם העיד הה"ר אברהם הלוי כי בשנה הנז' הלך גם הוא שם והיה נוהג לומר בכל יום בברכת תשכון נחם ה' אלקינו את אבלי ציון כו' וגם בהיותו שם אמר נחם כו' ואחר שגמר העמידה א"ל מוז"ל כי ראה בהקיץ את רשב"י ע"ה עומד על קברו ואמר לו אמור אל האיש הזה אברהם הלוי כי למה אומר נחם ביום שמחתנו והנה לכן הוא יהיה בנחמה בקרוב ולא יצא חדש ימים עד שמת לו בן א' וקבל עליו תנחומין וכתבתי כל זה להורות כי יש שרש במנהג הזה הנז'. ובפרט כי רשב"י ע"ה הוא מחמשה תלמידיו הגדולים של ר"ע ולכן זמן שמחתו ביום ל"ג לעומר כפי מה שביאר לעיל ביום ל"ג לעומר.

עדותו של רבי חיים ויטאל על מורו שקיים מנהג זה הוא המקור הראשון למנהג זה של העליה למירון ביום ל"ג בעומר, למרות שגם הוא עצמו מציין שהאר"י לא החל במנהג זה, רק שמנהג ישראל עתיק הוא, מ"מ הוא הראשון הכותב שהמסורת העתיקה של העליה הגדולה למירון היתה ביום ל"ג בעומר, ולא בפסח שני, כפי שהיה נהוג בדורות שקדמו לו.

כתבי רבי חיים ויטאל שהתפשטו בראשית שנות ה-ת"י באר"י ובאירופה, הם הם שהגבירו וחיזקו את המנהג היהודי העתיק, וממנו העתיקו כל המקובלים אודות העניין הגדול לעלות ולהשתתף בשמחת רשב"י ביום ל"ג בעומר.

מעניין לציין, כי לאחר ימי האר"י שוב נדחה יום העליה הגדולה, ובראשית שנות ה-ת"ק אנו מוצאים עדויות לעלויות גדולות שהתקיימו בר"ח סיון, ועל השהות במירון עד אחר חג השבועות. השיירות הגדולות הגיעו סביבות חג השבועות, ואף מיהודי חו"ל (כנראה יהודים טורקיים) הגיעו בהמוניהם בספינות כדי להשתתף בעליה הגדולה לקברי הצדיקים הפזורים בגליל.

וכן כותב הנוסע רבי משה ירושלמי, שהיה - ככל הנראה - תושב צפת, ובשנת תקכ"ט ביקר בערי חו"ל במטרה לאסוף כספים, ובתוך כך הדפיס קונטרס באידיש על מסעיו סביב קברי הצדיקים באר"י, וכה כתב:

הזמן המתאים ביותר לתור את ארץ ישראל הוא אחרי חג השבועות. אז מגיעות לארץ ישראל כמה ספינות עם גבירים העולים להשתטח על קברי הקדושים. זה מוציא מאה אדומים, וזה מאתיים, וזה אפילו שלש מאות אדומים. ועל כן שעת הכושר לתור את הארץ היא עת בואם של הגבירים, כי ליחיד הנוסע יארץ הזמן. בעת ההיא נלווים לחבורה קצת עניים והם מלווים כמשרתי הגבירים. זה מבשל קהוה⁴³, וזה טבח, וזה שומר על הטבק ועל כלי העישון, היינו זה צריך להבעיר אש בכלי עישונו של כל אחד ואחד, וזה סופר, היינו עליו לתאר את קברי הקדושים. אף כי הוא כותב הכל בקיצור. ופעם אחת נלויתי אף אני כמבשל הקהוה. ...

מירון רחוקה מצפת מהלך שתי שעות, ומכל בית בצפת אפשר לראות מהחלונות את כיפת ר' שמעון בן יוחאי. תשלום המכס שם⁴⁴ עשרה פארא⁴⁵, אבל אנשי צפת נותנים מכס לכל השנה והם יכולים לבוא כל אימת שהם רוצים. **ובכל שנה בר"ח סיון כל א"י ממש באה למירון ועושים שם עד אסרו חג של שבועות** ולומדים שם את כל הזהר הקדוש עד גמירא ומשתעשעים שם מאד... מלבד זה מבקרים שם אנשי צפת בכל ערב ראש חודש ומתפללים שם כל היום ובערב הם חוזרים לביתם, וזכותו של ר' שמעון בר יוחאי תגן עלינו תמיד.

למרות שמנהג זה הועתק לסביבות ראשית ימי חודש סיון חודש שוב המנהג העתיק לעלות באמצע ימי חודש אייר, וזאת לאור הדפסת ספרי הר"י צמח והר"מ פאפרש שהדפיסו וציטטו את עדות מהרח"ו על רבו שעלה למירון בל"ג בעומר ושהה שם ימים שלשה. ולכן החלו שוב יהודי צפת שהחלו להתעמק בתורת האר"י לחדש את העליה הגדולה, אך בתאריך המחדש ביום ה-ל"ג בעומר.

הילולת רבי שמעון בר יוחאי בל"ג בעומר

כאמור לעיל, אחד מהטעמים לקביעת יום זה כיום שמחה וחדווה הוא, משום שישנה מסורת בידינו מאבותינו שהתנא רבי שמעון בר יוחאי נפטר ביום ל"ג בעומר (עיין לעיל 'טעמים נוספים לשמחה הגדולה ביום ל"ג בעומר'). מקור אותו מסורת לא ידוע לנו כלל, מאחר ולא נשתמרו בידינו כלל מסורות ימי פטירת רבותינו התנאים והאמוראים⁴⁶, ובכללם לא נמסר לנו תאריך יום פטירת רבי שמעון בר יוחאי. אכן, יש לשער שמסורת זו בטעות יסודה, ומקור אותו שמועה הוא בהילולא הגדולה שנערכה ביום ל"ג בעומר על קברו, כמתואר לעיל. ולכן טעה המון העם וחשב שהעליה הגדולה הינו משום שביום ל"ג בעומר נפטר רבי שמעון בר יוחאי. וכך הועתקה מסורת זו עד שנדפסה בספרי כמה מרבותינו כאשר נביא להלן.

⁴³ קפה. באידיש.

⁴⁴ בימים ההם, כשמירון היתה מיושבת בערבים בלבד, היתה המערה סגורה תמיד, והמפתח היה מונח אצל ישמעאלי אחד, שהיו צריכים לשלם לו מכס כדי שיפתח את החצר.

⁴⁵ מטבע טורקית קטנה, אחד מארבעים בגרוש.

⁴⁶ מלבד יום פטירת רבי יהודה הנשיא ורבינא, שנמסרו באגרת רבי שרידא גאון, כדי לציין את יום חתימת המשנה והתלמוד. ומלבד עוד כמה תנאים שעל אף שלא נמסרו לנו תאריך ימי פטירתם, הרי שאנו מוצאים אותו מתוך חשבון, כגון שמעון הצדיק, המבואר במדרש שנפטר ז' ימים אחר מוצאי החג. או רבן שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל כהן גדול שנהרגו בפקודת הקיסר, ונקבע יום הריגתם ליום תענית במגילת תענית.

כאמור, אין בידינו שום מקור קדום הכותב כי התנא רבי שמעון בר יוחאי נפטר ביום ל"ג בעומר. המקור הראשון המזכיר מסורת זו הוא הספר "חמדת ימים" שאסף כעמיר גורנה את כל המסורות, הכוונות וייחודי מקובלי הדורות, ובפרט את מנהגי האר"י ותלמידיו. וכן הוא הביא בהרחבה את מנהגי מקובלי צפת בדורו שהיו כולם תלמידי גורי האר"י ל או הוגי ספרי כתבי תלמידי האר"י ז"ל. וכה הביא בספרו (ח"ב, ימי העומר פרק ב' אות מ"ו): **"ונמצא כתוב בספרי הקדמונים שיום ל"ג בעומר הוא יומא דאתפטר רשב"י ע"ה מן עלמא ונוהגים לקבוע בליל זה לימוד ברזן דחכמתא דיליה ובאדרא זוטא וששים ושמחים בהילולא דיליה, אשרי אנוש יעשה זאת".** הרי לנו שבין תלמידי גורי האר"י ז"ל רווחה השמועה כבר כי יום פטירת רבי שמעון בר יוחאי הוא ביום ל"ג בעומר. מסורת זאת הוא מביא בשם 'נמצא כתוב בספרי הקדמונים', דהיינו שבתקופה ההיא אמרו שמסורת זו קדומה היא וכבר הובאה בספרים, אך, כאמור לא נמצא זכר מסורת זו בשום ספר שקדם לו.⁴⁷ ואיננו יודעים לאיזה ספר הוא מתכוון בכותבו ששם מצא שרשב"י נפטר ביום ל"ג בעומר, וכדי לשער היכן מצא את המסורת הנ"ל נצטרך לבאר קטע אחד בכתבי מה"ר חיים ויטאל בו מעיד על מנהגי רבו האר"י ביום ל"ג בעומר, שעל פי ההשערה משם לקח בעל ה"חמדת ימים" את מסורתו.

משמחה למיתה - גלגולו של נוסח⁴⁸
לאחר פטירת האר"י ז"ל ביום ה' באב ה'של"ב⁴⁹ החל תלמידו הנאמן מה"ר חיים ויטאל להעלות את תורתו ודבריו על הכתב, על כתבים אלו עבד כמה וכמה שנים, וכשגמר לכתוב ולעבד את כל הספר, חילקו לשמונה שערים וסדרו באופן גמור וראוי והפקידו בידי בנו מה"ר שמואל ויטאל למשמרת. ברבות הימים סידר בנו מחדש את שמונת השערים לאביו בסדר חדש משלו, וכתבו מחדש תחת הכינוי 'שמונה שערים'. את הספר הזה לא הרשה לפרסם, וזאת ע"פ בקשת אביו, ורק היה נוהג למסור שיעורים בע"פ מתוך דברי הספר. וכה כתב מהרש"ו בשם אביו כפי שהופיע בדפוסים (שמונה שערים, שער הכוונות דרושים לפסח, דרוש י"ב):

ענין מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג בעומר על קברי רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בנו אשר קבורים בעיר מירון כנודע, ואוכלים ושותים ושמחים שם, אני ראיתי למורי ז"ל, שהלך לשם פעם אחת ביום ל"ג בעומר, הוא וכל אנשי ביתו, וישב שם שלשה ימים ראשונים של השבוע ההוא. וזה היה בפעם הראשונה שבא ממצרים, אבל איני יודע אם אז היה בקי ויודע בחכמה הזו הנפלאה שהשיג אחר כך.

והה"ר יונתן שאג"י ש העיד לי, שבשנה הראשונה, קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מורי ז"ל, שהוליך את בנו הקטן שם, עם כל אנשי ביתו, ושם גילחו את ראשו, כמנהג הידוע, ועשה שם יום משתה ושמחה.

גם העיד הה"ר אברהם הלוי, כי בשנה הנזכרת הלך גם הוא שם, והיה נוהג לומר בכל יום ויום בברכת תשכון וכו', נחם ה' אלוקיני את אבלי ציון וכו', וגם בהיותו שם אמר נחם ה' אלוקיני וכו'. ואחר שגמר העמידה, אמר לו מורי ז"ל, כי ראה בהקיץ את רשב"י ע"ה, עומד על קברו, ואמר לו, אמור לאיש הזה אברהם הלוי, כי למה אומר נחם ביום שמחתנו⁵⁰, והנה לכן הוא יהיה בנחמה בקרוב, ולא יצא חדש ימים, עד שמת לו בן אחד, וקבל עליו תנחומין.

וכתבתי כל זה, להורות כי יש שורש במנהג הזה הנזכר. ובפרט, כי רשב"י ע"ה, הוא מחמשה תלמידיו הגדולים של רבי עקיבא, ולכן זמן שמחתו הוא ביום ל"ג בעומר, כפי מה שבואר לעיל ביום ל"ג בעומר.

כאמור לא הרשה מהרש"ו להדפיס את ספרו, ולכן נהגו תלמידיו לרשום אחר השיעור את מה ששמעו מדברי הספר, או נהגו להתחכם ולהעתיק חלקים ממנו בהיחבא, הם סידרו את השמועות בסדר חדש משלהם והדפיסום בימים ההם. אחד מכותבים אלו היה ר' יעקב צמח שהדפיס וסידר כמה וכמה ספרים ע"פ הספר שמונה שערים שהיה אז עדיין בכת"י. בספרו 'נגיד ומצוה' הוא מצטט מספר שמונה שערים קטע זה אודות טעם שמחת רבי שמעון בר יוחאי ביום ל"ג בעומר על שהוא נשאר מתלמידי ר' עקיבא שמתו. וכן עדותו של מהרש"ו אודות הנהגות מורו בל"ג בעומר.

את כתבי הר"י צמח ערך וסידר מחדש הר"מ פאפרש, בספריו 'דרך עץ החיים', 'פריעץ חיים' ו'נוף עץ חיים', בתוספת הערות אישיות וסיפורי עריכה.

כתב היד מספר 'פרי עץ חיים' היתה ברשותו של הרב דוד אופנהיים ונמצאת כיום בספריה הלאומית שם הועתק קטע זה של מהרש"ו בתוספת נופך מדיליה, אנו מביאים כאן את תצלום הקטע מכתב היד, ואת פיענוחו.

⁴⁷ ואולי כוונתו לכתב היד של הספר פרי עץ חיים המקובל רבי מאיר פאפרש, שם ה' כתוב "והוא יום שמ' רשב"י", ולזה התכוון בכותבו שנמצא כתוב בספרי קדמונים שבים זה נפטר רשב"י, אך עיין לקמן מה שהבאנו בשם החיד"א בספרו 'מאיר עין' שפיענוח זה טעות הוא.

⁴⁸ מאמר זה מתבסס על מאמרו של הרב מ' א' בלוי שפירסם ב'ישורון' כרך ט"ו, ניסן תשס"ה, עמ' תתנד - תתעב. מאמרו זה פורסם בכמה וכמה קונטרסים כיום ואיני יודע מי לקח ממנו. את רוב מאמרו ביסס ככל הנראה על מחקרו של המקובל הרב יעקב משה הלל שליט"א שפורסם בהערות 'בין הרי"ם' על ספר 'מכתב מאליהו' שהופיע בכתב העת 'מקבציאל' שבהוצאת 'חברת אהבת שלום' בנשיאותו, כרכים כד-כה. העובדות ההיסטוריות הוספו על ידינו ע"פ ספר 'כתבוני לדורות' שחיבר המקובל הרב יעקב משה הלל שליט"א הנ"ל, ירושלים תשנ"ב.

⁴⁹ זהו שנת פטירתו המקובלת כיום, אך חוקרי ההיסטוריה חלוקים על קביעה זו.

⁵⁰ בכת"י מהרש"ו עצמו כתוב "ביום שמועתינו" ולא ביום שמחתנו כנדפס. ולא מובן מהו יום שמועתינו. אגב יצוין, שלאחר שמהרש"ו גמר לסדר את ספרו ולתתו לבנו, החל לכתוב מחדש את כל הספר בסדר חדש בתוספת דברים וחיידושים משלו. אך אח"כ נמלך שלא לפרסם את הספר הזה וקברו. בעקבות פעליו של המקובל מה"ר אברהם אזולאי חפרו וגילו את הכתבים. כתבים אלו נמצאים כיום בספריה הלאומית בירושלים. וכך אנו יכולים להשוות כיום בין דברי הבן לדברי האב. שם נמצאים גם כן דברי מהרש"ו אלו וגם שם כותב מהרש"ו "ביום שמועתנו".

גם כעטן אל הוולכס על קברי רשב"י ור' אב"ש במירון ביום ל"ג בעומר איז נאך געווען געווען
 שנים שיהי טעם אלס אעפיק ובידל'ישם דאס געזעצט האט זיך ביהאדיה יעגאל'ס רש"י
 נחמ'ל ובצב'ת וזעט'ן וכעס'ים התפלה אלא מור'ל נארה שם רשב"י ע"ה ר'פ'ר שם האל'ה
 טארה הוא אעפיק נחמ' ביום ר'פ'ר וטעם שם/רשב"י ביום ל"ג בעומר כי הוא עקבא ר'פ'ר
 ש'ל'ל נארה ל'ס הוא יהיה נחמ'ת ב'ר'ת וס' היה ל'הא ח'ר'ע אר'בט האט וק'אטס נחמ'ת
 נחמ'ת וטעם ב'ר'ת

גם בעניין אלו ההולכים על קברי רשב"י ור' אב"ש במירון ביום ל"ג בעומר, אני ראיתי למורי זלה"ה זה שמונה שנים שהיה שם עם אשתו וביתו ג' ימים ההם. גם העיד הא"ל יצ"ו כי הוא היה נוהג לומר תמיד נחם וכו' ובברכת תשכון וכשסיים התפלה אמ"ל מורי זלה"ה משם רשב"י ע"ה הקבור שם שאמור לו לאיש הזה שלמה הוא אומר נחם ביום שמחתי - וטעם שם/רשב"י ביום ל"ג בעומר כי הוא מתלמידי רבי עקיבא שהוא שם/ ל"ג בעומר - ולכן הוא יהיה בנחמה בקרוב וכן היה לא יצא חדש עד שמת בנו הגדול וקבל כוס נחמה עליו. נראה מכל זה כי יש שורש בו.

רואים מכאן בעליל שהוא הציב את הטעם שכתב מהר"ח לשמחה הגדולה של רבי שמעון בר יוחאי בל"ג בעומר בתוך דברי האר"י ז"ל, כביאור דברי האר"י למה היום נקרא 'יום שמחת', את המילה שמחת כתב בר"ת שם/רשב"י, אך ממקרא הקטע הקודם מובן שפתיחת הר"ת הוא 'שמחת', וכן רואים כוונת מהר"ח בספרו שמונה שערים.

אך, התלמידים הבאים אחריהם, וביניהם בעל מחבר הספר 'חמדת ימים' לא נחשפו לכתבי מהר"ח וצמצם ואת כל ידיעותיהם על תהלוכות האר"י ז"ל שאבו רק מכתבי הר"מ פאפרש, ולכן היו שלא פתחו את הר"ת נכונה ופתחוהו כ'שמח' במקום 'שמחת', למרות שאין לו כל הקשר לדבריו הקודמים והמאוחרים בקטע זה עצמו, ולכאורה זהו הספר שראה בעל 'חמדת ימים', וממנו העתיק ש'נמצא כתוב בספרי הקדמונים שיום ל"ג בעומר הוא יומא דאתפטר רשב"י ע"ה מן עלמא'.

הספר 'חמדת ימים' נדפס לראשונה בשנת תצ"א. מאז אנו מוצאים אט אט אזכורים בספרי האחרונים המזכירים בפשטות את יום ל"ג בעומר כיום פטירת התנא רבי שמעון בר יוחאי.

הרב רבי יהונתן אייבשיץ דרוש דרש בתוך שנת תקכ"ב בק"ק אלטונא דרשת הספד גדולה, בתוך הדברים האריך במעלת וגדולת ימי פטירת צדיקים, ובכך מגנה את המנהג הנפוץ לצאת לטייל ביום ל"ג בעומר בגינות ובפרדסים, וכה אמר:

ויום ל"ג בעומר הוא הילולא דרשב"י **כי מת אז**, והיה למעלה הילולא הנערה באה אל המלך, וראוי לכל איש הירא וחרד לשום אל לבו יום ההוא לשוב בתשובה, כי זכות רשב"י מסייעת להבא לטהר, ולא לבלות זמן בעו"ה בהבלי עולם, אשר הוא לצדיק לצער.

הרי לנו שבימיו היה דבר זה כבר לדבר פשוט שרשב"י נפטר ביום ל"ג בעומר, ככל הנראה בהשפעת החמד"י.

בשנת תקמ"ב נדפס הספר 'פרי עץ חיים' לראשונה בקארעץ מתוך כתב-יד אחר, הספר נדפס בנוסח שונה מכת"י זה שהיה בספריית הרב דוד אופנהיים, כאשר המדפיס מציין בשער שהנוסח מיוסד ע"פ נוסחו של המקובל רבי נתן שפירא. במהדורה זו נדפס קטע זה כך (דף ק"א ע"ב):

אמור לאיש הזה למה הוא אומר נחם ביום שמחתי, כי גם רשב"י היה מתלמידי רבי עקיבא והוא שמח בל"ג בעומר, לכן הוא יהיה בנחמה בקרוב וכו', הנה נראה מזה שיש שורש להלכה זו.

בשנות תקס"ג-ד נדפס בדאבראוונע הספר 'פרי עץ חיים', מכת"י זה המצוי בידיו או מכת"י דומה לו, שם הובא קטע זה, כשהמדפיס בעצמו פתח את הר"ת באופן זה:

נראה מכל זה שיש שורש ליציאה זו. והטעם **שמת** רשב"י ביום ל"ג בעומר, כי הוא מתלמידי רבי עקיבא הנ"ל, **שמתו** בספירת העומר הנ"ל.

גרסא זו בפרי עץ חיים אינה נכונה, שהרי לא יתכן לומר שרבי שמעון בר יוחאי נפטר בל"ג בעומר בגלל שהוא היה תלמיד ר"ע והם מתו אז, שהרי בגמרא מפורש שר' שמעון היה מחמשת התלמידים שנשארו אחרי פטירת תלמידי רבי עקיבא.

החיד"א, ציין בכמה מספריו את המסורת על פטירת רשב"י, ולא נדע אם לקחם מהחמד"י או מהפרע"ח. אך זאת נדע כי כאשר נתוודע למהדורות האחרות של הפרע"ח החל להסתייג ממסורת זו.

בספרו 'ברכי יוסף' (סי' תצ"ג סק"ד) כתב: "גם כתבו דפטירת רשב"י היה יום ל"ג בעומר והוא יומא דהלולא דיליה". וכן העתיק מסורת זו בספרו 'מורה באצבע' (אות רכ"ג) "יום ל"ג בעומר ירבה שמחה לכבוד רשב"י זי"ע כי הוא יומא דהלולא דיליה" ובספרו 'טוב עין' (סי' י"ח אות פ"ז): "ומה שעושין שמחה בל"ג ... וגם אמרו, דהלולא דרבי שמעון בן יוחאי ביום ל"ג". אך בספרו 'מראית עין' שכתב כשנה לפני פטירתו, בשנת תקנ"ה, כתב (בליקוטים סי' ד' אות ח') וז"ל: "מה שכתבתי בברכי יוסף שיש שכתבו שפטירת רבי שמעון בר יוחאי היתה בל"ג בעומר, כן כתב בפרי עץ חיים, אך כבר נודע שבנוסחאות כתבי האר"י היה ערבוט וטעויות סופר,

מוסלמים ויהודים כאחד בהילולא דבר יוחאי
תמונה משלהי שנות ה-ת"ר, לפני פרוץ הפרעות

והנוסחא האמיתית היא נוסחת ח' שערים שסידר מהר"ש ויטאל, ובשער הכוונות האריך, וכתב של"ג בעומר הוא יום שמחת רשב"י, ולא בא בפיו לומר שהוא פטירת רשב"י.⁵¹

מעתה, במשך הדורות הבאים נחלקו גדולי הדורות לשני מחנות, חלקם לא שמעו את טענת החיד"א על השיבושים בכתבי האר"י וכתבו בפשיטות שיום פטירת רבי שמעון בר יוחאי הוא ביום ל"ג בעומר, וחלקם ציטטו את דברי החיד"א שמקור כל המסורת הינו בטעויות וערובי הסופר. בין הכותבים בפשיטות שרשב"י נפטר בל"ג בעומר נמנים רבים מתלמידי בית מדרשו של המגיד ממעזריטש, שלא ראו עדיין את השמונה שערים שהיתה ספונה בדמשק ונדפסה לראשונה בשנת תרי"ב, וקיבלו את כל מסורתם על קבלת האר"י מספרי תלמידי הגורים, וביניהם הספר פרי עץ חיים במהדורת דאברואוונע, מהדורה זו של הספר פרי עץ חיים היתה נפוצה מאוד במזרח אירופה ובה הגו צדיקי תנועת החסידות, עד שהם קבעו מסמרות בספריהם על המסורת בשם ספרי הקבלה על פטירת רבי שמעון בר יוחאי ביום ל"ג בעומר, אך המקובלים המאוחרים ובפרט מקובלי עדות המזרח שראו את השמונה שערים לאחר שנדפס נקטו כדברי החיד"א האחרונים שדברי הפרע"ח הנדפסים בטעות יסודם.

הכותבים בפשיטות שרשב"י נפטר בל"ג בעומר הם. הרב בעל התניא, שבמאמרו בשנת תקס"ב, כתב: "וזה ה' בל"ג בעומר כשנסתלק רשב"י ע"ה" וכן כתב בסידורו שער הל"ג בעומר. הבני יששכר בספרו זה (מאמרי חודש אייר, מאמר ג אות ב) כתב: "הנה יום הזה ל"ג בעומר יומא דהלולא דרבי שמעון בן יוחאי, בו ביום עלה לשמי מרומים"⁵², וכן כותב שם באות ג': "והנה ביום עלותו למרום עושין הסימן הזה... הנה ביום הזה אשר נכתב הספר הקדוש הזהר...". ושם באות ו': "ביום ההוא יומא דהלולא דרבי שמעון". ורבי צדוק הכהן בספרו 'פרי צדיק'.

גם בספרי הפוסקים שחיו במזרח אירופה באותה תקופה חדרה מסורת זו. בחיי אדם (כלל קלא סעיף יא) כתב:

בין פסח לעצרת מתו תלמידי רבי עקיבא, ולא מתו בימים שאין אומרים בו תחנון, ואם כן נשאר ל"ג יום. ולכן נוהגים קצת אבלות, אין נושאים נשים ואין מסתפרין ל"ג ימים. ויש בזה מנהגים שונים. ובקהלתנו, אמר לי הרב ר' שמעון ז"ל מ"ן דקהלתנו שנוהגין איסור מיום א' דראש חודש אייר עד ג' סיון, דאמרינן מקצת היום ככולו, **מלבד בל"ג בעומר נוהגין היתר, שהוא יום הילולא דרשב"י ולכבודו נוהגין קצת שמחה.**

מאיך המקובלים האחרונים תמכו בדברי החיד"א, כגון הבן איש חי המביא בספרו שו"ת רב פעלים (חלק א אורח חיים סימן יא):

ומצינו להגאון חיד"א ז"ל בשו"ב א"ח סי' תצ"ג, בענין פטירת רשב"י זיע"א ביום ל"ג בעומר, שנזכרה בספר פרי עץ חיים ולא נזכרה בשער הכוונות כתב שאין לסמוך על זה כ"כ, התם שאני, כי גם בספר פרי עץ חיים לא נזכר דבר זה בכל ספרי פע"ח, שיש דפוסים שלא נזכר בהם ד"ז, ועוד התם מצא טעם לטעון משום דבספר הכוונות נחית לעשות שייכות לאותו היום עם רשב"י, ואמאי לא זכר שם גם דבר זה, והן אמת כי על זו הטענה יש פה להשיב "גם בספר פרי עץ חיים לא נזכר דבר זה בכל הדפוסים". דהיינו ספרי הפרע"ח שנדפסו מטופס המקור שהיו לפניו. שהרי הבא"ח לא ראה את הספרים שהודפסו במזרח אירופה שבהם הגו תלמידי הבעש"ט.

אמנם, רבנו הבן איש חי שראה את דברי החיד"א הראשונים והאחרונים שלח שאלה לדודו רבינו אליהו מאני אב"ד חברון, וז"ל⁵²:

כתב הברכ"י דיש אומרים דביום ל"ג בעומר הוא פטירת הרשב"י זלה"ה. אך בליקוטים שבסוף ספרו מראית העין פקפק על זה, וכתב דזה שמצא בפרי עץ חיים וכו' ע"ש. והנה בספר פע"ח שאצלנו לא מצאנו כתוב כן, על כן יודיענו באיזה מקום מצא הרב בפע"ח. גם יודיענו אם יש גילוי לזה עוד משאר ספרי מהרח"ז ז"ל ומספרי הרש"ש ז"ל, ע"כ.

רבינו אליהו מאני כבר נחשף לנוסחאות המתחלפות בספרי פרי עץ חיים ועל כן השיב לו תשובה:

הנה מ"ש שלא מצא בפע"ח הנה הוא להדיא בפרק זי"ן קודם כוונת המ"ט יום. ומודע לבינה שיש שני פע"ח, א' סידר הרב מהר"ן שפירא ז"ל, וא' סידר מוהר"ם פאפריש ז"ל, וזה שבידי הוא סדר מוהר"ם פאפריש ז"ל. ורבינו הרש"ש ז"ל אינו מדבר בעניינים אלו.

הפולמוס סביב היתר השמחה ביום ההילולא

מסורת זו, שכאמור נמסרה בקרב בני מזרח אירופה על ידי החסידים המקובלים שהגו בספר פרי עץ חיים, שסיבת השמחה היתה ביום ל"ג בעומר הינה מפני שביום זה נפטר רבי שמעון בר יוחאי וגילה מדרש הנעלם ורב חדותא נתרבה בעולם עורר עליו התנגדות על ידי גדולי הרבנים משם שלא נמנו בקהל חסידים. ראשון העיר רב העיר לעמבערג רבי יוסף שאול נתנזון בספרו שו"ת 'שואל ומשיב'.... וכן החזיק בטענותיו רב העיר פרשבורג ה'חתם סופר' בספרו שו"ת 'חתם סופר'.....

⁵¹ ושם מוסיף אף חידוש "ומסתמא ביום זה נולד גם כן, כי הקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום אל יום". ולפ"ז כותב טעם נוסף לשמחה הגדולה כיון שביום זה נולד רבי שמעון בר יוחאי.

⁵² הובא במאסף 'מקבציאל' כרך כה, תשנ"ז, מדור 'גנזי נסתרות' עמ' נד-נז.

פרק ג'

מנהגים מיוחדים ביום ההילולא

משיאין משואות

מנהג אר"י היה להדליק מדורות גדולות על קברי הצדיקים בעת שבקרו בהם לאות כבוד ויקר, מנהג זה עתיק יומין הוא, והוסמך על המנהג העתיק 'שורפין על המלכים'. מנהג זה קויים בקבר שמעון הצדיק ביום פטירתו, ז' ימים אחר החג, ובקבר שמואל הנביא שיום פטירתו חל ע"פ המסורת ההבלית העתיקה בימים כ"ח-כ"ט באייר, בו התקיימה ההילולא הגדולה ע"י יהודי ירושלים על קברו, כמנהג יהודי צפת על קבר רשב"י.

גם כשביקרו יהודי צפת על קבר רבי שמעון בר יוחאי במירון הדליקו מדורות גדולות על קברו ועל קבר רבי יוחנן הסנדלר במקום כשכל העשירים מחו"ל השליכו לתוך השריפה בגדים יקרים לכבוד התנאים הקבורים במקום.

רבני הערים יצאו חוצץ נגד מנהגים אלו משום איסור בל תשחית הכרוך במנהג זה, אך יהודי צפת ורבניהם בראשיהם שדבר זה היה מסורת בידיהם מאבותיהם הצדיקו מנהג זה. הרב שמואל העליר - רב העיר צפת אף הוציא קונטרס מיוחד בשם 'כבוד מלכים' להצדיק מנהג זה.

אך, גברה ידם של הרבנים האוסרים ומנהג שריפת הבגדים פסקה כשבמקום זאת מקיימים את מנהג השריפה בהשלכת סמרטוטים ומוכין ספוגים בשמן למדורה שנעשה לכבודו.

בני אר"י שהושפעו מספרי תלמידי גורי האר"י ז"ל ורצו לעלות למירון בל"ג בעומר ומפני קשיי הדרך נאלצו להשאיר במקומם העתיקו מנהג זה לעריהם והחלו להנהיג הדלקת משואות גדולות על קבר רבי עקיבא בטבריה או על קבר שמעון הצדיק בירושלים, כדי להתקשר מרחוק עם יהודי צפת העולים להשתטח על ציון רבי שמעון בר יוחאי במירון. משם נפוץ מנהג זה בכל אר"י וכיום מסמל מדורה זו בעיקר את מנהגי יום ל"ג בעומר.

בשנים האחרונות החלו גם תושבי חו"ל במנהג זה, והחלו להדליק בארצות מושבותם מדורות גדולות לזכר רבי שמעון בר יוחאי, ולזכר ההילולא הגדולה המקיימת במירון לכבודו.

לאחרונה קיבל מנהג זה צביון מיוחד. כאשר הנערים מתאספים יחד בליל ל"ג בעומר ומדליקים מדורה גדולה ורוקדים סביבה בשוררם את שירי ל"ג בעומר כשיש המוסיפים לשרוף בתוך המדורה צורת אדם מעץ המכונה בפיהם "המן". מקור הנהגות אלו נובעות מהשתלשלות מנהגי ישראל לפזוריהם כשהדליקו מדורות בזמנים שונים במשך השנה.

המקור הראשון להנהגה זו נעוץ במשחק הפורימי שהיה נקרא "משוורתא דפוריא" שהיה נהוג עוד בבבל בימי האמוראים. במשחק זה היה נהוג לשחק בליל פורים, בו היו מדליקים שתי מדורות והיו הנערים מדלגים מעבר לעבר בתוך טבעת שנתלה מעליהן. עם הימים הופסק הנהגה לדלג מעליהם ובמקומם תלו צורת אדם מעץ בתוך הטבעת שהשליכוהו מעבר לעבר עד שנשרף. צורה זו קיבלה במשך הדורות את שמה "המן". מנהג זה נשתמר עד לאחרונה בקהילות עדות המזרח⁵³.

וכנראה שכשהונהג מנהג הדלקת המדורות בערי ארץ ישראל, זכרו הנערים את מנהגיהם מימי קדם ומדורה במדורה נתחלף להם, וכך נוצקו המנהגים החדשים לרקד ולכרכר סביבות המדורה המודלקת בל"ג בעומר ולשרוף בו צורת "המן".

אמירת תיקונים ולימוד האידרות

מנהג נוסף שהונהג בעקבות מסורת הילולת הרשב"י ביום ל"ג בעומר הינה אמירת תיקונים מיוחדים לל"ג בעומר ולימוד האידרות שנשנו ביום פטירת רבי שמעון בר יוחאי, בצוותא חדא בביהמ"ד.

מנהג זה החל בהדפסת ספר מיוחד בשם "הילולא רבא", ובו סדר לימוד המתוקן לליל ל"ג בעומר לכבוד הלולא דרשב"י והוא מלוקט ממאמרי זוהר ותיקונים המדברים בשבחו של רשב"י. קונטרס זה הובא לראשונה לדפוס בעיר איזמיר בשנת תקי"ד ובשנת תקע"ט נדפס בשנית בליוורנו עם תוספות רבות מחכמי הזמן.

בקונטרס לא צויין כלל שם מחברו של הקונטרס. אך, בספר "מבוא לספר חמדת ימים" שנדפס לאחרונה בב"ב בשנת תשע"א, מאריכים לחשוף כי מחבר הקונטרס הינו המקובל ר' בנימין בן ר' מאיר הלוי. שחיבר לדבריהם גם את הספר "חמדת ימים", ואת הקונטרסים "תיקוני שבת", "תיקון חצות" הנדפס בסידור שערי ציון, ושאר התפילות ונוסחאות לשם יחוד שנדפסו בימים ההם בסידורי 'שערי ציון', 'חמדת ישראל', והתפילות שהובאו בשל"ה.

המקובל ר' בנימין הלוי נולד בעיה"ק צפת סביבות שנת ש"ל לאביו ר' מאיר, וזכה לאריכות ימים מופלגת בקירוב מאת שנה ויותר עד סביבות שנת תל"ו וכפי שכינהו חכמי דורו "זקן ישיש ונשוא פנים". את שחר נעוריו עשה ר' בנימין הלוי בעה"ק צפת כשהוא מסתופף בצילם של גדולי וזקני צפת וסביבותיה, המהר"ם אלשיך, ר' שלמה אלקבץ, בעל "ראשית חכמה" ובעל "סדר היום". את עיקר משנתו זכה לקבל מפי גדולי המקובלים בדורו שרובם ככולם נמנים מתלמידי האריז"ל, ר' אברהם הלוי ברוכים, ר' יעקב מסעוד, ר' יצחק הכהן, ר' יוסף טייטצאק, ר' מרדכי מסכנות, ר' אברהם גלאנטי, ר' ישראל נג'ארה, ר' יהודה משען, ו' משה משולם, ר' יעקב אבולעפיא, הר"י פינטו, ר' יוסף מאטלון ור' אברהם מונסון.

⁵³ בתולדות מנהגים אלו הארכנו בארוכה בקונטרס 'פורים-מנהגים ומסורות' בפרק 'אורה ושמחה' תחת הכותרת 'משוורתא דפוריא'.

בעקבות המגפות והגירוסים שהיו בצפת באותם שנים הרחיק ר' בנימין לנדוד בערי חו"ל שם הפיץ את כתביו ואת תפילותיו, שנדפסו בערי אירופה השונות, ומשם נפוצו בקרב קהילות ישראל.

גם לימוד סדר זה נפוצה בקרב קהילות ישראל ובפרט בקהילות עדות המזרח. ואף החיד"א הביא מנהג זה בספרו 'צפון שמיר' (אות רכ"ג) וז": "יום ל"ג בעומר ירבה שמחה לכבוד רשב"י ז"ע כי הוא יומא דהלולא דיליה, ונדע שרצונו הוא שישמחו ביום זה, כידוע ממעשה מהר"א הלוי זלה"ה, ומעשים אחרים אשר שמענו ונדעם מפום רבנן קדישי. ויש מי שנוהג לעשות לימוד בליל ל"ג לעומר בי עשרה, ללמוד שבחי רשב"י המפורדים בזוהר ואדרא זוטא, והוא מנהג יפה".

שירים ופזמונים

מנהג העולים להר מירון ביום זה לשורר ולפייט ברוב עוז וחדוה בשיר ושבחה, הלל וזמרה את שבחי וגדולת התנא האלוף רבי שמעון בר יוחאי. מנהג זה החל לכאורה בשירת הפיוט 'בר יוחאי' שחיבר המקובל רבי שמעון לביא, ששוררוהו מאז ומקדם בצפת ובמירון בכל ליל שבת, ומסתמא שוררוהו גם במירון ביום ההילולא הגדולה. ובמשך הדורות ניתוספו פיוטים מיוחדים שחיברו במיוחד כדי לשוררם בהילולא הגדולה במירון. במאמר זה נביא בקצרה את תולדות השירים והפיוטים הנשמעים במירון בהילולא

"בר יוחאי" להר"ש לביא

את הפיוט המפורסם המתחיל במילים "בר יוחאי נמשחת אשריך" חיבר המקובל רבי שמעון לביא בסביבות שנת ש"י. המקובל רבי שמעון לביא היה רב העיר טריפולי שבלוב וחבר את החיבור הקבלי הנודע "כתם פז". חיבורו זה נדפס בליוורנו רק בשנת תקנ"ה. אך פיוטו זה כבר הגיע לאר"י באמצע שנות ה-ש"ן. ומאז החלו המקובלים בארץ ישראל שהיו הולכים להתפלל בציונו של רבי שמעון בר יוחאי במירון לשוררו לאחר אמירת מזמורי קבלת שבת.

פיוט זה נדפס לראשונה בספר היכל ה' שהדפיס ר' יחיאל אשכנזי בויניציאה בשנת ש"ס. בסוף הספר שם נדפסו כמה פיוטים ותפילות חדשות, כשהראשונה היא הפיוט 'בר יוחאי' כשבכותרתה נדפס "פזמון להרשב"י ז"ל לקבלת שבת". ושוב נדפסה שנית בראש הספר 'אמרי בינה' שנדפס ע"י ר' יששכר בער מקרעמניץ בפראג בשנת ש"ע"א, כשבכותרתה נכתב "שיר ושבח להרשב"י הובא מארץ הקדושה". אח"כ הביאו מחבר הסדר 'תקוני שבת' בספרו זה, לאחר סדר קבלת שבת כפי שנהגו מקובלי צפת, וציין כי המקובלים בארץ ישראל נוהגים לאומרו בסדר קבלת שבת על קברו של רשב"י, בצינו כי עת רצון היא להודות לפני מי שאמר "נעשה אדם בעבורך" שזכה הרשב"י וזיכה את הרבים, ומשם נתפשט פיוט זה בהרבה מסידורי הספרדים שהחלו לשוררו לאחר סדר קבלת שבת.

שלושתם אינם מציינים את מקור הפיוט, רק מציינים שפיוט זה הובא מאר"י. במבוא הנ"ל מאריך להוכיח ולגלות, ששלושת הספרים הנ"ל חוברו ע"י המקובל ר' בנימין, והוא נתן למחברים שונים להדפיסם בעילום שמו.

כאמור, נדפס פיוט זה בהרבה סידורים ספרדיים לאומרו לאחר סדר קבלת שבת, כשבמהלך הדורות החלה להופיע אף בזמירות לסעודת ליל שבת.

כמו שראינו, פיוט זה לא חובר כלל בכדי לשוררו בקבר רבי שמעון בר יוחאי ביום ההילולא (וסבור להניח שהמחבר אף לא ידע כלל ממנהגי בני ארץ ישראל לעלות ולפקוד את ציונו של רבי שמעון בר יוחאי בזמנים מיוחדים), אלא חובר כשיר ושבח למעלות הרשב"י מחבר הזוהר הק', אך מ"מ הפך שיר זה לשיר המרכזי הפותח את הילולת הרשב"י במירון. לבד ממנהג קהילות עדות המרח הנוהגים לשוררו כאמור בליל שבת, אם בסיום סדר קבלת שבת ואם בתוך הסעודה.

מבנה השיר - הפיוט מכיל בתוכו עשרה בתים, תשעה מתוכם בנויות על משקל שווה, והבית העשירי הוא כנראה הוספה שהוסיפו המקובלים ששוררוהו במירון, ואינה מהמחבר.

תשעת הבתים הראשונים בנויים באופן כזה. כל בית מכיל ארבע צלעות, הבנויות מתשע תנועות כל צלע. ובסוף כל בית מושר שוב הפזמון הפותח, המכילה שתי צלעות בנות תשע תנועות כל אחת. שלשת הצלעות הראשונות מתחרזות ביניהם, והצלע הרביעית מתחרזת עם הפזמון.

הצלע הראשון בכל בית פותחת במילים בר יוחאי, והתנועה הרביעית בו הינה האות המכילה את האקרוסטיכון **שמעון לביא**, שמו של מחבר הפיוט.

הבית העשירי מכיל אף הוא ארבע צלעות, אך לא נשמר בו כלל משקל השיר, ועל כן סביר לומר שהוא תוספת מאוחרת, ולא יצתה מידי המחבר. גם בית זה מתחיל במילים בר יוחאי. וזהו תוכן השיר:

בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:

בר יוחאי, שמן משחת קדש, נמשחת ממדת הקדש, נשאת ציץ גזר הקדש, חבוש על ראשך פארך:

בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:

בר יוחאי, מושב טוב ישבת, יום נסת יום אשר ברחת, במערת⁵⁴ צורים שעמדת, שם קנית הודך והדרך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, עצי שטים עומדים, למודי יי הם לומדים, אור מפלא אור היקוד הם יוקדים, הלא הפדה יורוך מורך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, ולשדה תפוחים, עלית ללקט בו מרקחים, סוד תורה פציצים ופרחים, נעשה אדם נאמר בעבורך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, נאזרת בגבורה, ובמלחמת אש דת השערה, וחרב הוצאת מתערה, שלפת נגר צרריך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, למקום אבני שיש, הגעת ופני אריה ליש, גם גלת בותרת על עיש, תשווי ומי ישורך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, בקדש הקדשים, קו ירוק מחדש חדשים, שבע שבתות סוד חמשים, קשרת קשרי שיין קשריך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, יו"ד חכמה קדומה, השקפת לכבוד⁵⁵ פנימה, ל"ב⁵⁶ נתיבות ראשית תרומה, את כרוב ממשח זיו דורך⁵⁷:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, אור מופלא רום מעלה, יראת מלהביט כי רב לה, תעלומה ואין קורא לה, נמת עין לא תשוך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:
בר יוחאי, אשרי יולדתך, אשרי העם הם לומדיך, ואשרי העומדים על סודך, לובשי⁵⁸ חשן תמיה ואוריך:
 בר יוחאי, נמשחת אשריך, שמן ששון מחבריך:

"ואמרתם כה לחי" להר"י חיים – הבא"ח

שיר נוסף המושר בהילולא הגדולה במירון הינו הפיוט "ואמרתם כה לחי" שחיברו הגאון רבינו יוסף חיים מבגדד בביקורו בארץ ישראל בשנת תרכ"ט. בביקור זה ביקר בהרבה מקומות קדושים בארץ ישראל, כשבכל קבר שביקר חיבר פיוט מיוחד לכבוד הצדיק הטמון בקבר זה. ובביקורו בקבר רבי שמעון בר יוחאי במירון חיבר פיוט זה שהפך עד מהרה לשיר הסוחר והמרכזי בהילולא הגדולה.

מבנה השיר – שיר זה באה לתאר ולפרט את מעלות וגדלות התנא רבי שמעון בר יוחאי. השיר מכיל עשרים ושנים בתים, בני ארבע צלעות כל אחד, וכל צלע בנויה על שבע תנועות. שלשת הצלעות הראשונים מתחרזות ביניהם, והצלע הרביעית קבועה ואחידה לכל הבתים והיא המילים 'אדונינו בר יוחאי', המתחרזת עם הפזמון החוזר הבנויה גם היא על ארבע צלעות בנות שבע תנועות כל אחת. אקרוסטיכון השיר הינם כ"ב האותיות על הסדר.

וזהו תוכן השיר:

ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי. ואמרתם כה לחי, רבי שמעון צדיקאי:

איש אלהים קדוש הוא, אשרי עין ראתהו, לב חכם ישכיל פיהו, אדונינו בר יוחאי:

ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי. ואמרתם כה לחי, רבי שמעון צדיקאי:

ברוך הוא מפי עליון, קדוש הוא מהריון, מאור גליל העליון, אדונינו בר יוחאי:

ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי. ואמרתם כה לחי, רבי שמעון צדיקאי:

גבור ואיש מלחמה, בדת תורה תמימה, מלא מדע וחכמה, אדונינו בר יוחאי:

ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי. ואמרתם כה לחי, רבי שמעון צדיקאי:

דרש כל תעלומות, בעז ותעצומות, עלה מעלות רמות, אדונינו בר יוחאי:

ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי. ואמרתם כה לחי, רבי שמעון צדיקאי:

החבא בתוך מערה, מפני הגזרה, שם למד סתרי תורה, אדונינו בר יוחאי:

ואמרתם כה לחי, רבי שמעון בר יוחאי. ואמרתם כה לחי, רבי שמעון צדיקאי:

⁵⁴ כן נדפס בספר היכל ה' ובשיר בר יוחאי שנדפס בראש הקונטרס 'הילולא רבא' שנדפס בליוורנו בשנת תקע"ט. בספר אמרי בינה נדפס 'במערות' וכן הועתקו בסידורים, אך לכאורה הגירסא המתוקנת הוא כגירסת היכל ה', כיון שלא מצינו שנשמך רק במערה אחת.

⁵⁵ בהילולא רבא הנ"ל נדפס 'לכבוד'.

⁵⁶ לאחרונה נדפסו בסידורי אשכנז נוסחאות אחרות, כשבמקום "ל"ב נתיבות" נדפס "שלשים ושתים נתיבות" מאחר ואין האשכנזים מורגלים לקרוא מספרים בביטוי תיבה, והיו רגילים לשורר "למ"ד ב"ת נתיבות", כשבכך התקלקלה לגמרי משקל השיר הבנוי על תשע תנועות. נוסח זה 'שלשים ושתים' נדפס לראשונה בהילולא רבא הנ"ל.

⁵⁷ כן נדפס בהיכל ה' ובאמרי בינה. בהילולא רבא הנ"ל נדפס 'אורך' וכן הועתק לכל הסידורים כיום.

⁵⁸ כן נדפס בהיכל ה' ובאמרי בינה. בהילולא רבא הנ"ל נדפס 'לבושי' וכן הועתק לכל הסידורים כיום.

וְשֵׁם נִבְרָא מֵעֵין לֹא, וְחֲרוֹב לְמַאֲכָלוֹ, מִה טוֹב חֲלָקוֹ וְחִבְלוֹ, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
זָכַר צְדִיק לְבִרְכָּהּ, דִּין רִיכָא וְבֵר רִיכָא, זָכָה רַבִּים וְזָכָה, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
חֲדִישׁ כְּמָה הִלְכוּת, הֵן בְּמִשְׁנָה עֲרוּכוֹת, זֶה הִמְרָגִיז מִמְלָכוֹת, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
טָהַר אֶת עֵיר טְבִירָה, עָשָׂה אוֹתָהּ נִקְיָה, הוֹדִי לֹא מִשְׁמִיָּא, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
יָדַע כָּל הַנְּסִתְרוֹת, דְּבִרְיוֹ עוֹשִׁים פְּרוֹת, בָּטַל כְּמָה גְּזוֹרוֹת, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
כָּל יָמָיו אֲשֶׁר חָיָה, אוֹת הִקְשֵׁת לֹא נָהִיָּה, כִּי הוּא אוֹת עוֹלָם הָיָה, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
לְכָל יִשְׂרָאֵל הָאִיר, בְּסוֹד תוֹרָה הִבְהִיר, כְּאוֹר הַחֲמָה מְזַהֵר, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
מְקוֹם בָּחַר בְּשִׁמְיָא, עִם הַנְּבִיא אַחֲיָה, זֶה מְבַנֵּי עַלְיָהּ, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
נִחְמַד מְאֹד לְמַעֲלָה, זָכָה לִיקָר וְגִדְלָה, כְּתָר⁵⁹ עֲלִיּוֹן לֹא נִגְלָה, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
סִינֵי סִינֵי לֹא נִקְרָא, אֲרִי שְׂבַחְבוּרָה, מִמֶּנּוּ תֵצֵא תוֹרָה, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
עָשָׂה שְׂבָעִים תְּקוּנִים, יְקָרִים מִפְּנִינִים, בָּם תִּקֵּן הָעֲלִיּוֹנִים, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
פָּתַח אֶת פִּי בְּחִכְמָה, הוֹצִיא אוֹר תַּעֲלוּמָה, תִּקֵּן זִהְרֵי חֲמָה, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
צְדִיק יְסוֹד הָעוֹלָם, גָּלָה מִדְּרַשׁ הַנֶּעְלָם, יָכוֹל לְפִטוֹר הָעוֹלָם, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
קוֹלוֹ זִמַּר עֲרִיצִים, וְהִכְרִית אֶת הַקּוֹצִים, וְהִצִּיל הַלְּחוּצִים, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
רָאָה פָּנָיו מְאִירִים, בְּשִׁבְתּוֹ עִם חֲבֵרִים, עַת גָּלָה סוֹד נִסְתָּרִים, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
שְׁלוֹם רַב עַל מִשְׁכָּבוֹ, מִה יָפִיּוֹ וּמִה טוֹבוֹ, דּוֹבֵר אֱמֶת בְּלִבּוֹ, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:
תוֹרָתוֹ מִגֵּן לָנוּ, הִיא מְאִירַת עֵינֵינוּ, הוּא יְמַלִּיץ טוֹב בְּעֵדְנוּ, אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי:
וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. וְאִמְרָתֶם כֹּה לְחִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן צְדִיקָאִי:

פיוטים נוספים ל"ג בעומר

עוד פיוטים רבים נוספו במהלך הדורות לשבחו ולגדולתו של התנא רבי שמעון ברי יוחאי. חלקם חובר בחו"ל כדי לשוורם בנעימה בל"ג בעומר בסיום לימוד האידרות, וחלקם חוברו באר"י, ואף במירון, כדי לשוורם בהילולא הגדולה במירון.

בספר 'הילולא רבא', שנדפס בליוורנו בשנת תקע"ט מופיעים ששה פיוטים בסיום סדר הלימוד, שכנראה נועדו כדי לשוורם בצוותא חדא כל בני החבורה יחד בסיום לימוד סדר האידרות.

הפיוט הראשון הינה השיר "בר יוחאי ה' עמך" להמקובל הרב אברהם אזולאי מחבר הספר 'חסד לאברהם' זקנו של החיד"א. שיר

לאחרונה הדפיסו שיר זה בסידורים ובקונטרסים בין שירי ל"ג בעומר עם הרבה שינויים, חלקם תיקונים וחלקם טעויות, אנו נביא כאן את הנוסח המקורי, ובהערות נעיר איך נדפס כיום, למעט טעויות מוכחות שתקננו בגוף השיר והערכנו בהערה על התיקון.

⁵⁹ בכמה סידורים נדפס 'סתנ'.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים⁶⁰ בעזרך. בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, פתח עליון בראש⁶¹ נכתרת, אמון מופלא מוצנע גלית, מאד נעלית, אשרי יולדיך⁶².

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, חכמה תעז תרום ימינך, ברוך אתה בפר⁶³ בטנך, רבי אלעזר בנך, כמוך הן⁶⁴ נטעתך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, בינה סוד עולם הבא שמה, רבי אבא ידע מקומה, צירה רקמה, בצדק אחזה פניה.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, חסד ה' לבוש מדה, לקו ימינך רבי יהודה, מרגלית חמודה, להגיד בבקר חסדך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, גבורה נתגבר כארי, רבי יצחק עץ עשה פרי, כבצלאל בן אורי, לכל יבא גבורותיך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, תפארת אדם מראהו, רבי יוסי בר יעקב הוא, נועץ ויבנה⁶⁵ סודהו, תורת ה' בפיך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, נצח ענף חסד החיה, אור אחד מבני עליה, הוא רבי חזקיה⁶⁶, שבע שמחות פניך⁶⁷.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, הוד מצל ונאצל וזרח, רבי ייסא לחברה⁶⁸ ארח, יציץ ציץ ופרח, פתח לבנון⁶⁹ דלתך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, יסוד נעלם בסוד הדעת, רבי חייא לנטות לטעת, וכל און שומעת, אשיש בשמחה את פניך⁷⁰.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, מלכות בת שבע נקראת, רבי יוסי שם לעטרת, לאות ולמשמרת, לספר כל מלאכותיך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, הנה מה טוב ומה נעים משבת אחים, ועשרה שליטים אור זורחים, לנצח נצחים, רנן משכן ביתך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, סתר וסתרה וצנה, מגברא⁷¹ דאית ליה בעינא, בשפל קול תחנה, לראות בטובת בחיך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, עמדת על⁷² עמדי משתאה, כי ראיתי עצמי דל נכאה, איש שגה בראח, בושתי הרים⁷³ פני אליך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, ואיברי מטו בסערה, נתפרקו חליות השדרה, בפחד ובמורא, ורגזו וחלו מפניך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

בר יוחאי, דלותי ולי יהושיע, בחסד ואמת תופיע, שפע טוב תשפיע, כעת יברך בית עבדך.

בר יוחאי ה' עמך, רוכב שמים שמים בעזרך.

⁶⁰ בכל הסידורים נדפס "רוכב שמים בעזרך" לאורך כל הפזמון, אך במקור נדפס "רוכב שמים שמים בעזרך".

⁶¹ בסידורים שנדפסו לאחרונה הדפיסו כאן הנוסח "ברא" במקום "בראש" המקורי.

⁶² בסידורים שנדפסו לאחרונה הדפיסו את הנוסח "יולדתך" על משקל המשנה (אבות פ"ב מ"ח). אך במקור נדפס "יולדיך".

⁶³ בסידורים שנדפסו לאחרונה הדפיסו את הנוסח "ופרי" במקום "בפרי" המקורי.

⁶⁴ בסידורים שנדפסו לאחרונה הדפיסו את הנוסח "חן" במקום "הן".

⁶⁵ בסידורים נדפס "ויבן".

⁶⁶ בסידורים נדפס "והוא".

⁶⁷ בסידורים נדפס "את פניך".

⁶⁸ בסידורים נדפס "לחבורה".

⁶⁹ במקור נדפס "לבטן" ובסידורים נדפס כלפינו.

⁷⁰ בסידורים נדפס "בשמחה אשיש פניך".

⁷¹ בסידורים נדפס "מנורה".

⁷² במקור נדפס "עמדותי עד עומדי" ובסידורים מתוקן כלפינו.

⁷³ בסידורים נדפס "בשתי הרים" ואין לו שחר.

בַּר יוֹחָאִי, חַיִּי אֲרִיכָא גַם נְעָמִי, וּבְנֵי וּמְזוּנֵי אֱלִימִי⁷⁴, עֵינֵי כָּלוּ לִישׁוּעָתָךְ.

בַּר יוֹחָאִי ה' עֲמָךְ, רוֹכֵב שְׁמַיִם שְׁמַיִם בְּעֶזְרְךָ.

בַּר יוֹחָאִי, זֶהֱרֵ סִתְרֶיךָ גְּלָהּ הָאֲזִינָה, נִפְלְאוֹת אֲבִיטָה אֲבִינָה, סוּדוֹת בְּאֻמוֹנָה, כִּכְתוּב בְּדַבְרֵי קִדְשֶׁךָ.

בַּר יוֹחָאִי ה' עֲמָךְ, רוֹכֵב שְׁמַיִם שְׁמַיִם בְּעֶזְרְךָ.

בַּר יוֹחָאִי, קוֹלֵי יַעֲרָב וְצִפְצוּפִי, יָפָה נוֹף מְשׁוֹשׁ הוֹד יָפִי, אֲמָרִי פִי, וְהִגִּיזוֹן לְפִי לְפָנֶיךָ.

בַּר יוֹחָאִי ה' עֲמָךְ, רוֹכֵב שְׁמַיִם שְׁמַיִם בְּעֶזְרְךָ. בַּר יוֹחָאִי ה' עֲמָךְ, רוֹכֵב שְׁמַיִם שְׁמַיִם בְּעֶזְרְךָ.

פִּיּוּט סִימָן יִשׁוּעָה נֹטָף חֹזֶק

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

יוֹפִי חֹן וּמַלְכוּת. לְבָשֶׁתָּ, כְּדוֹד בְּתֻלּוֹת. הִבְנֵתָ, בְּאֶבֶן הַיְסוּדוֹת. כְּבוֹד אֵל, הִשְׁקַפְתָּ רְאִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

שְׂדֵי שְׂגִיָּא בָּח. מִצָּאָתָּ, סוּד אֵשׁ וְרוּחַ דַּעַת, בִּשְׂדֵה לִשׁוּחַ, שׁוֹשְׁנָתָּ, צְדִיקִים אֲרִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

וְיֵי הַעֲמוּדִים, הִשְׁגָּתָּ, מִסוּד הַנְּבִיאִים יִנְקָתָּ, וְעוֹז הָאֵיתָנִים, חֲגֵרָתָּ, כְּלִיהֶם עֲדִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

עוֹטָה אֹר כִּשְׁלֹמֹה, מוֹסֵר לָךְ, סוּד תּוֹרָה תְּמִימָה, עֵץ חַיִּים, מִכָּל חַי נַעֲלָמָה, עַל כָּל מַלְאכֵי אֵל שְׂרִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

הוֹן יִקְרַךְ נַעִים, זֶהֱבָ טוֹב, יֵאתָה אֱלֹהִים, מִצְּפוֹן יִבְנֶה תְּמִים דַּעִים, חוֹמַת אֵשׁ, מִקְדָּשׁ קִנִּיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

נֹטְעֵי נַעֲמָנִים, נֹטְעָתָּ, עַלֵי מִים גְּדֻלָּתָּ, חֲסִדֵי צוֹר עוֹלָמִים, מִשְׁכַּתָּ, כִּשְׁחָר עֲלִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

טוֹב טַעַם טַעֲמָתָּ, בְּתַבּוּנָה, וּבִבְיָנָה חֲתַמְתָּ, סוּד שׁוֹפֵר, וּבִדְרוֹר עֲמַלְתָּ, בְּגִלְיוֹי קֶץ, פָּנֵי אֵל חֲלִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

פֶּתַח שַׁעַר עֲלִיוֹן, פֶּתַחְתָּ, לַעֲלוֹת לַלְבָנוֹן, סוּד חֲכֵמָה, סְתוּמָה מֵרַעִיּוֹן, תְּמִיד יְהִי, נִגְדָךְ שׁוֹיִתָּ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

חֲסִין רֵם וְנִקְדָּשׁ זָךְ נָקִי, קִדְמוֹן לֹא מַחֲוֹדֵשׁ, יִדְעָתָּ, לְבִאֵי סוּד מִפּוֹרֵשׁ, כּוֹזֵר צַח, כֹּאשֶׁר צוֹיִתָּ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

לִפְנֵי אֵל עֲלִיוֹן, תִּתְחַנֵּן, עַל עַם דָּל וְאֲבִיוֹן, יִרְחֵם, בְּבִנְיָן אֲפִרְיֹן לִרְנוֹן, בּוֹ עַם אֲשֶׁר פָּדִיתָ.

בַּר יוֹחָאִי, בְּגִדֵי אֹר עֲטִיתָ, סוּדֵי כָּל הַתּוֹרָה גָּלִיתָ.

פִּיּוּט לַהֲרֵב הַמוֹפְלָא ח"ק הַמְּקוּבָּל הָאֶלֶק"י מוֹהֲר"ר פֶּרַאגִּי שׁוּוֹאֵט ז"ל⁷⁵

בַּר יוֹחָאִי בּוֹצִינָא קְדִישָׁא, נְהִיר לָךְ בְּנִהוּרָא דְנִפְיָשָׁא.

בַּר יוֹחָאִי בּוֹצִינָא קְדִישָׁא, נְהִיר לָךְ בְּנִהוּרָא דְנִפְיָשָׁא.

בַּר יוֹחָאִי אֵית לָךְ מְרַגְלִיתָא, טָבָא הִיא כְּלָה מְטְרוֹנִיתָא, דִּי מְנָה אֲתֵנִיתָא מִתְנִיתָא, כָּל לִילִיָּא עַל פּוּמָךְ רְחִישָׁא.

בַּר יוֹחָאִי בּוֹצִינָא קְדִישָׁא, נְהִיר לָךְ בְּנִהוּרָא דְנִפְיָשָׁא.

בַּר יוֹחָאִי נְהִירְתָּא בְּנִהוּרָא, טָב אִיהוּ שׁוֹשְׁבִינָא יְקָרָא, בֶּן מַלְכָּא וּשְׁכֵנִיתָא דְנִהוּרָא, לָךְ בְּהֵאִי זְוִיגָא קְדִישָׁא.

בַּר יוֹחָאִי בּוֹצִינָא קְדִישָׁא, נְהִיר לָךְ בְּנִהוּרָא דְנִפְיָשָׁא.

בַּר יוֹחָאִי יְרִית אֹלְפֵן בְּתֵרִי, אֲפִיָּא רַבְרָבִי זְוֹטְרִי⁷⁶, חֹד קֶבֶל חֹד הוּוֹ נְהִירִי, גּוֹ בֵּיתָא דִּי הִשְׁתָּא בְּתִישָׁא.

בַּר יוֹחָאִי בּוֹצִינָא קְדִישָׁא, נְהִיר לָךְ בְּנִהוּרָא דְנִפְיָשָׁא.

בַּר יוֹחָאִי פּוּם קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא, לָךְ נִשְׁיָק נִשְׁיָקִין סְגִיָּאוֹ, וּכְגוֹן⁷⁷ דָּא מְקַמִּיָּה גְּלִיָּאוֹ, לָךְ רְזִי אֲוִרִיָּתָא בְּלִחִישָׁא.

⁷⁴ בסידורים נדפס "ב", אריכא גם נעמו, ובני ומזוני אלימו".

⁷⁵ לא מצאנו שום פרטים על מקובל זה.

⁷⁶ בהילולא רבא דפוס ליוורנו נדפס בטעות "חוטרי".

בר יוחאי בוצינא קדישא, נהיר לך בנהורא דנפישא.
בר יוחאי רשיעין גמירא, בשמאלך תדחינן לנורא, ושבבינן דלהיטן תדירא, לדבוקי האי סטרא די בישא.
בר יוחאי בוצינא קדישא, נהיר לך בנהורא דנפישא.
בר יוחאי גו ביתא זמינא, האי דרגא דדרועא זמינא, די פרישא על תוקפא דדינא, לך סליק אברהם ברישא⁷⁸.
בר יוחאי בוצינא קדישא, נהיר לך בנהורא דנפישא.
בר יוחאי ינוקא דאמא, עילא חירותא דעלמא, מחמרא טבא לך טעימא, די מנטר גו ענבי פרישא.
בר יוחאי בוצינא קדישא, נהיר לך בנהורא דנפישא.
בר יוחאי חכים וסוכלתן, בתלתין ובתריין שבילין, די מריקין לך משחא, בעידנא דעסיקין, בתפליין דרישא⁷⁹.
בר יוחאי בוצינא קדישא, נהיר לך בנהורא דנפישא.
בר יוחאי זיו רישא דכולא, דסתמי וטמירו לעילא, לית לך רשו לאסתכלא, ביה בגין הוא ברישא סגיא.
בר יוחאי בוצינא קדישא, נהיר לך בנהורא דנפישא.
בר יוחאי קום סדר צלותא, קמי אל יפרוק מגלותא, לך וליה יתיב ית שכינתא, די השתא גו עפרא רכישא⁸⁰.
בר יוחאי בוצינא קדישא, נהיר לך בנהורא דנפישא.

עוד פזמון אחר להרב הנזכר זצוק"ל

בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.

בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי פתחו שערי צדק, דפקת, וילבשך צדק לבשתי כי אהבת צדק, בת מלך יצאה לקראתך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי רוב שלום קנית, מאל חי, ובציון חנית, שם בברית אות קודש נחית, צדיקים אנשי בריתך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי גלגלי מרכבה, שוקי דוד דגול מרכבה, עמודי שש בדי ערבה, בשניהם נגמר תלמודיך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי ירשת כעניו, קו תכון כי קרן עור פניו, עת חקק לקח טוב לפניו, על לוחות ספיר גזרתך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי שחל יער נודהם, מקולו מרעיש הגבורים, כן תדמה לחשדת אלהים, מי יקום נגד מלחמותיך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי ובמים טהורים, מי כיור נוזלים ממקורים, טהרת בעלות השחרים, חסד אל מקוה טהרתך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי ובמדת כפירים, בבתי סוד יובלים ודררורים, כעבדים לה רצים וחוזרים, בשמוע שופר חירותיך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי אברך נקי כעמר, זכית אל יין המשומר, בענביו שריחו לא נמר, עקב ענותך ויראתך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי טהור אור פנימי, עת עדיו נגעת נעימי, אמרת טובך רב עלומי, עין לא ראתה זולתיך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.
בר יוחאי חלה נא פני אל, זך יחידי מושיע וגואל, קול ששון ישמיע ישראל, המחכים לראות ישועתיך.
בר יוחאי נעמו אמרוטיך, פי הוצק חן בשפתותיך.

בקשה שאומרים אחר האדרא. סימן אברהם מימון⁸¹

⁷⁷ בסידור אור מנחם נדפס פיוט זה, שם נדפס "ובגין" ונראה אכן הגון יותר.

⁷⁸ בסידור הנ"ל מסתיים בית זה כך: "בגין בן סגי הוא ברישא".

⁷⁹ בסידור הנ"ל תיקנו את הבית הזה שיהא מתאים למשקל השיר, באופן זה: "בר יוחאי חכים וסוכלתין, בתלתין ובתריין שבילין, די מריק לך משחא עדנין, דעסיקין בתפליין דרישא".

⁸⁰ בסידור הנ"ל תיקן "רביעא".

אל מסתתר בִּשְׁפָרִיר חֲבִיזִין. הַשֶּׁכֶל הַנֶּעֱלָם מִכָּל רֵעִיזִין. עֵלֶת הָעֲלֹת מוֹכֶתֶר בְּכֶתֶר עֲלִיזִין. כֶּתֶר יִתְּנוּ לָךְ יִי:

בְּרֵאשִׁית תּוֹרַתְךָ הַקְדוּמָה. רְשׁוּמָה חֲכָמָתְךָ הַסְתוּמָה. מֵאִין תִּמְצָא וְהִיא נֶעֱלָמָה. רֵאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֵת יִי:

רְחוּבוֹת הַנֶּהָר נִחְלִי אֲמוּנָה. מִים עֲמוּקִים יְדֹלֵם אִישׁ תְּבוּנָה. תּוֹצְאוֹתֶיהָ חֲמֻשִּׁים שְׁעָרֵי בִינָה. אֲמוּנִים נוֹצֵר יִי:

הָאֵל הַגָּדוֹל עֵינֵי כָל נִגְדֶה. רַב חֶסֶד גָּדוֹל עַל הַשָּׁמַיִם חֲסִדֶה. אֱלֹהֵי אֲבֹרָהּ זָכוֹר לְעַבְדֶּךָ. חֲסִדֵי יִי אֲזַכִּיר תְּהִלּוֹת יִי:

מָרוֹם נֶאֱדָר בְּכֹחַ וּגְבוּרָה. מוֹצִיא אוֹרָה מֵאִין תְּמוּנָה. פָּחַד יִצְחָק מִשְׁפָּטֵינוּ הָאִירָה. אֶתָּה גְבוּר לְעוֹלָם יִי:

מִי אֵל כְּמוֹךָ עוֹשֶׂה גְדוּלוֹת. אֲבִיר יַעֲקֹב נוֹרָא תְּהִלּוֹת. תִּפְאָרֶת יִשְׂרָאֵל שׁוֹמֵעַ תְּפִלּוֹת. כִּי שׁוֹמֵעַ אֵל אֲבִיוִּנִים יִי:

יְהִי זְכוֹת אָבוֹת יִגֵּן עָלֵינוּ. נִצַּח יִשְׂרָאֵל מִצְרוֹתֵינוּ גָּאֲלֵנוּ. וּמִבּוֹר גְּלוּת דָּלֵנוּ וְהַעֲלֵנוּ. לְנִצָּח עַל מְלָאכֶת בֵּית יִי:

מִיָּמִין וּמִשְׁמָאל יִנִּיקֶת הַנְּבִיאִים. נִצַּח וְהוֹד מֵהֶם נִמְצָאִים. יְכִין וּבֹעֵז בְּשֵׁם נִקְרָאִים. וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי יִי:

וְיִסּוֹד צְדִיק בְּשִׁבְעָה נֶעֱלָם. אוֹת בְּרִית הִיא לְעוֹלָם. מַעֲיֵן הַבְּרָכּוֹת צְדִיק יִסּוֹד עוֹלָם. צְדִיק אֶתָּה יִי⁸²:

נָא הָקֵם מַלְכוּת דָּוִד וּשְׁלֹמֹה. בְּעֶטְרָה שְׁעֶטְרָה לוֹ אִמּוֹ. בְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל כָּלָה קְרוּאָה בְּנִעִימוֹ. וְהִיָּתָה עֶטְרַת תִּפְאָרֶת בִּיד
יִי⁸³:

חֲזַק מִיָּחַד כְּאֶחָד עֶשֶׂר סְפִירוֹת. וּמִפָּרִיד אֶלּוֹף לֹא יִרְאֶה מְאֹרוֹת⁸⁴. סְפִיר גִּזְרָתָם יָחַד מְאִירוֹת. תִּקְרַב רְנָתִי לְפָנֶיךָ יִי:

שִׁיר וּשְׁבַחָה לְכַבּוֹד רִשְׁבִּי בְיוֹם ל"ג לַעֲוֹמֵר. סִי אֲנִי אֵלֶיהוּ סֵרְבוֹן. לְנוּעַם אֵל מִסְתַּתֵּר בִּשְׁפָרִיר חֲבִיזִין.

אִיוִּם נִכְבֵּד יוֹם זֶה וְנוֹרָא. שְׁמַחָה וּשְׁשׁוֹן לִיהוּדִים וְאוֹרָה. בּוֹ נִכְנַס לְפִרְדָּסוֹ כֶּתֶר הַתּוֹרָה. קוֹדֵשׁ קִדְשִׁים הוּא לִיִּי:

נַעֲמֻ אִמְרוֹתֵינוּ הָאֱלֹהִי הַתְּנַא. מֵלֵא רוּחַ אֱלֹהִים בַּחֲכָמָה וּבִתְבוּנָה. וּבִינֵנוּ נִפְלְאוֹת מִתּוֹרַת הָאֲמוּנָה. רוּחַ דַּעַת וִירָאֵת יִי:

יִשִּׁישׁוּ יִגִּילוּ רַעִי וְאֲחִי. פִּי רִנָּה אִמְלֵא אֶעֱרוֹךְ שְׁבַחִי. בִּשְׁמַחַת הַצְדִּיק רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי. כִּי בּוֹ בָּחַר יִי:

אֲדוֹן עוֹזְנוֹ מִגֵּן בַּעֲדָנוּ. מֵלֵא חֲסִדִּים מִשְׁחַת גּוֹאֲלֵנוּ. צִמַּח צְדִיק מוֹשֵׁל יִרְאֵת אֱלֹהֵינוּ. מִי יִמְלֹל גְּבוּרוֹת יִי:

לִקַּח הַטוֹב נִתֵּן לוֹ לְמַקְחוֹ. בְּבוֹאוֹ לְמַעֲרַת הַצּוֹרִים לְמַבְטָחוֹ. שֵׁם נִגְלוֹ אֵלֶיךָ הָאֱלֹהִים בְּבִרְחוֹ. בְּיוֹם הַצִּיל אוֹתוֹ יִי:

יִשְׁמַחוּ מְרוּמִים וְתַגֵּל הָאֲדָמָה. בַּתִּפְאָרֶת אָדָם וְאִישׁ הַמִּלְחָמָה. מֵלֵא מְאֹר הַנוֹצֵץ בְּזוּהַר הַחֲמָה. כְּקוֹדֵשׁ כְּמִלְאָךְ יִי:

הַיּוֹם חֲמִדַת הַיָּמִים יִקְרוּ. לְנִצָּח נִצְחִים אוֹתוֹ תִּשְׁמְרוּ. אֲכָלוּ דוּדִים וְרִיעִים שְׁתוּ וּשְׁכְּרוּ. וּשְׁמַחַתָּם לִפְנֵי יִי:

וּשְׁלַחוּ מִנּוֹת לֵאמֹר נָכוֹן לוֹ. אִישׁ רַעְהוּ יַעֲזוֹר אֲשֶׁר כִּגִּילוֹ. בְּיוֹם הַזֶּה כִּי רַב הוֹדוֹ וּמַהֲלָלוֹ. תִּצַּח תּוֹרָה וְדַבֵּר יִי:

סוֹד יִי לְחִבְרִיו הִבִּיעַ. צְדִיק יִסּוֹד עוֹלָם הַגִּיד וְהוֹדִיעַ. כִּמְעִיֵּן הַמִּתְגַּבֵּר מִמַּעַל לְרַקִּיעַ. וּמִלֵּא הָאָרֶץ דַּעַת אֵת יִי:

דַּבֵּר גָּדוֹל בְּמַעֲשֵׂה מִרְכָּבָה. דַּבֵּר הַנְּבִיא גְדוּלוֹת וְנִבְא. יִרְדֵּה סִבִּיבוֹתָיו אֵשׁ מַעֲלָה וּלְבָה. וְהִרְחִיו בִּירְאֵת יִי:

⁸¹ לא מצאתי פרטים על פייטן זה. בסידורים נדפס שמו כ'אברהם מימין' (עיין בהערה הבאה) ובסידור 'עבודת השם' דחסידי בעלזא נדפס שהיה מתלמידי הרמ"ק.

⁸² כן היא הגירסא בספר 'הילולא רבא'. בסידורים נדפס שיר זה בשינויים משמעותיים, בית זה נדפס כך: "יִסּוֹד צְדִיק בְּשִׁבְעָה נֶעֱלָם. אוֹת בְּרִית הוּא לְעוֹלָם. מַעֲיֵן הַבְּרָכָה צְדִיק יִסּוֹד עוֹלָם. צְדִיק אֶתָּה יִי". שינויים אלו נובעים מהכרחים דקדוקיים, אך לפי זה השתנה האקרוסטיכון לגמרי. ועל כן נדפס בסידורים שם המחבר הינו רבי אברהם מימין, ולא מימון. אך כנראה שאילוף המבנה האקרוסטיכוני אילץ את המחבר שלא לבנות שיר זה על משקל הדקדוק ולהוסיף את ו'ו החיבור שלא במקומו.

⁸³ כן היא הגירסא ב'הילולא רבא'. בסידורים נדפס "כָּלָה קְרוּאָה בְּנִעִימָה. עֶטְרַת תִּפְאָרֶת בִּיד יִי". אף זה הוא תיקון דקדוקי שמקלקל את מבנהו האחיד של השיר.

⁸⁴ בסידורים נדפס "וּמִיָּחַד אֶלּוֹף יִרְאֶה מְאֹרוֹת" לתיקון סופרים.

ביום שלשה ושלשים לעומר. הפשיט הצדיק את בגד החומר. בו נכחד מפי קדוש וטהור גמר אומר. את כל דברי יי:

ואתה לך לקץ אליו נאמר. להיכל העליון נכנס למשמר. לפני ולפנים כאלעזר ואיתמר. העומדים שם לפני יי:

נא אב רחמן בגללו תרומם. דגל המלכות ותבנה השמם. עמך גוי הגדול מאבלם תנחמם. ונעלה אל הר יי:

עד כאן פייטו ונגנו לכבוד התנא רבי שמעון בר יוחאי בסיום לימוד סדר האידרות שבספר "הילולא קדישא".

לבד מפיזטים אלו שנתחברו כדי לשוררם במקהלות וברוב עם בסיום הלימוד בצוותא חדא, נתחברו עוד כמה פיזטים על ידי גאוני הזמן לכבוד היום ולכבוד התנא, ולא נתחברו לאומרים בעת מיוחד רק לשוררם איש איש בביתו ובקהילתו ביום ל"ג בעומר.

פיזט אחד מצאנו בספר 'יגל יעקב' להמקובל רבי יעקב אביחצירא. שחיברו לשוררו ביום ל"ג בעומר המתחילה במילים "בר יוחאי יסוד עולם". בפיזט זה ישנם שמונה-עשרה בתים בנוי ארבע צלעות כל אחת. כל בית מתחילה באות המצטרפים יחד לאקרוסטיכון **אני יעקב אביחצירא חזק**. והצלע הרביעית והסוגרת היא פסוק מן המקרא המסתיימת בתיבת **מלך**. אחר כל בית חוזרים שוב על הפזמון, שגם היא מכילה ארבע צלעות ומסתיימת בתיבת מלך.

וזהו תוכן השיר:

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

אשרי חלקו ואשרי כל חבריו, אשרי הוגי אמריו, מעדני המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

נגלה לו סוד הנטמן, אשר נגלה להימן, הוא בביתי נאמן, בכל גנזי המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

יום למערה ברח, משם האור לו זרח, הציץ ציץ וגם פרח, וגדלו המלך

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

יצק מים אשריהו, על ידי אליהו, כל סוד נפלא הורהו, כי בן צנה המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

עבודה זו תפלה, היא העלה למעלה, את סודותיה גלה, כי בן יסד המלך

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

קדשת שבת קדש יסוד מועד וחדש, גלה וגם סוד קדיש, ברב עם הדרת מלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

ברכות בסוד נפלא, גלה אותם והפלא, הפל לעטר כלה, אל בית המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

אות ברית ציצת ואות, תפלין הנוראות, הודה בהם נפלאות, חן בעיני המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

בסוד הסופר חתם, אות ברית טמון נסתם, הפל בזחר נחתם, בטבעת המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

יחד כל מצות תורה, גלה סודם והורה, הפל נחתם בביררה, בחותם המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

חבר כל העולמות, ויחד כל השמות, ותקן הנשמות, לבוא אל בית המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

צדק ושלום נשקו, חסד ואמת דבקו על ידו נתמתקו, ונחה חמת המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

יחד את השכינה, קשטה והכינה, כל מעשיו אמונה, טוב בעיני המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

ראו יום פטירתו, הוא נקרא חתנתו, בו נכנס לחפתו, גנת ביתן המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

את קול שמחה ורנה, נשמע בשמי מענה, צאינה גם ראינה בנות ציון המלך.

בר יוחאי יסוד עולם, בו בחר מלך עולם, בזכותו עומד עולם, עד בא בן דוד מלך.

חֲדוּהָ וְשִׁמְחָה רַבָּה, שְׁעֲשׂוּעַ וְאַהֲבָה, עַתָּה בָּא לְעוֹלָם הַבָּא, אֶל תּוֹךְ חֲצַר הַמֶּלֶךְ.

בֵּר יוֹחָאִי יִסּוּד עוֹלָם, בּוֹ בָּחַר מֶלֶךְ עוֹלָם, בְּזִכּוֹתָיו עוֹמֵד עוֹלָם, עַד בָּא בֶּן דָּוִד מֶלֶךְ.

זֶה הַיּוֹם לִ"ג לְעֶמְרָה, נִהְלַל בּוֹ נִזְמָר, עַל קְדוּשָׁה זֶה יֵאָמַר, שִׁירֵנוּ שִׁיר אֶל הַמֶּלֶךְ.

בֵּר יוֹחָאִי יִסּוּד עוֹלָם, בּוֹ בָּחַר מֶלֶךְ עוֹלָם, בְּזִכּוֹתָיו עוֹמֵד עוֹלָם, עַד בָּא בֶּן דָּוִד מֶלֶךְ.

קוֹלֵי יַעֲרֵב לָהּ, כְּמוֹ שִׁי לְפָנֶיהָ, קָדַשׁ בְּנֶךְ בְּכֹרֶךָ, מִהֵרָה לְמַקְדָּשׁ הַמֶּלֶךְ.

בֵּר יוֹחָאִי יִסּוּד עוֹלָם, בּוֹ בָּחַר מֶלֶךְ עוֹלָם, בְּזִכּוֹתָיו עוֹמֵד עוֹלָם, עַד בָּא בֶּן דָּוִד מֶלֶךְ.

פיוט נוסף מצינו שנתחבר לכבוד התנא רבי שמעון בר יוחאי, היא פיוטו של הרב יוסף חיים מבגדד, בעל "בן איש חי", שבנוסף לגדלותו בנגלה ובנסתר היה משורר ופייטן יחודי. פיוטו זה הפותחת במילים "בר יוחאי תגל יולדתך" הינה פיוט המונה את גדלות ושבחי התנא רבי שמעון בר יוחאי הן בנגלה והן בנסתר. השיר מכיל שמונה בתים, בנוי ארבע צלעות כל אחת, כל צלע בנויה מתשע תנועות. הצלע הראשון בכל בית פותחת במילים "בר יוחאי" והתנועה הרביעית הינה האות המכילה את האקרוסטיכון **שמעון חזק**. כנראה לכבוד התנא – נשוא השיר. שלשת הצלעות הראשונים בכל בית מתחברים ביניהם, והצלע הרביעית והסוגרת מתחרזת עם הפזמון בת שתי הצלעות המושרת בסוף כל בית.

וזהו תוכן השיר:

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי שְׁלֵמָה מִשְׁנֶתְךָ, מוֹרִים הִהְלַכְהָ כְּמוֹתְךָ. אֲשֶׁרִי אִישׁ שְׂזוּכָה לְרֵאוֹתְךָ, וְאֲשֶׁרִי אוֹכְלִים מִלֶּחְמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי מוֹרָה לְכָל שׂוֹאֵל, סוּדוֹת הִתּוֹרָה בְּעֵז וְאֵל. וְאַתָּה יִסּוּד אֹרֵי יִשְׂרָאֵל, נִתְקַנּוּ עֲשָׂרָה מִמֶּךָ.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי עֲמוּד הַיָּמֵנִי, יוֹשֵׁב בְּשֶׁבֶת תַּחְכְּמוֹנִי. וְעַם אֲחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי, בָּחַרְתָּ לָּךְ אֶת מְקוֹמִי.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי וְעַד טוֹב הָיָה לָּךְ, בַּיּוֹם הַנִּבְחָר לְהַלּוּלָהּ. יָרְדוּ הָעֲלִיּוֹנִים בְּשִׁבְלֶךָ, לְשִׁמְעַם סוּד תּוֹרָה מִפִּיךָ.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי נִגְלוּ לָּךְ מִצְפּוֹנִים, רָזִים וְסוּדוֹת הָעֲלִיּוֹנִים. וְתִקְנֶנָּה כְּמָה תִּקְוִנִים, הָיָה אֹרֵי שְׂכִינָה עִמָּךְ.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי חֲסִידָא קְדִישָׁא, נִפְשֶׁךָ עֵז וְהִדָּר לְבוֹשָׁה. תּוֹרַת אֵל עַל לִבְךָ חֲרוּשָׁה, בְּרוּךְ אַתָּה וְטוֹב טַעְמֶךָ.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי זְכָרוֹנְךָ לְבִרְכָּה, תּוֹרַת אֵל בְּפִיךָ עֲרוּכָה. וְאוֹרְךָ הָאִיר בְּחִשְׁכָּה, בְּכָל טוֹב יִזְכִּירוּ שְׁמֶךָ.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

בֵּר יוֹחָאִי קֹדֶשׁ הַקְּדוּשִׁים, מְכַבֵּד תְּפִאֶרֶת יְשִׁישִׁים. נְבוֹן לְחַשׁ חֲכָם חֲרָשִׁים, יְהִיָּה כְּנָהָר שְׁלוֹמֶךָ.

בֵּר יוֹחָאִי תִּגְל יוֹלְדֶתְךָ, יִשְׁמַח אָבִיךָ וְאִמְךָ.

פיוטים לשוררם בהילולא במירון

כאמור, לבד מהפיוטים שנתחברו לכבוד התנא רבי שמעון בר יוחאי כדי לשוררם בל"ג בעומר בכל מקומות פזורי ישראל. נתחברו פיוטים מיוחדים על ידי משוררים בארץ ישראל שדרו בגליל ועלו למירון בל"ג בעומר כדי לשמוח בהילולא הגדולה במירון כדי לשוררם בהילולא הגדולה.

כמה מהניגונים חוברו ע"י רבי בערל (מרדכי דב) זילברמן בו ר' אברהם לייב רב העיר צפת שנפטר בשנת תשי"א, הוא היה איש מירון נלהב וגאל את הקברים בגליל...

אֲשֶׁרֵנוּ מִה טוֹב חֶלְקֵנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרֵנוּ מִה טוֹב חֶלְקֵנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

אֲב הִרְחַמְנוּ רַחֵם עָלֵינוּ, בְּזִכּוֹת הַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרֵנוּ מִה טוֹב חֶלְקֵנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

בְּרַכְנוּ אֲבִינוּ בְּכָל מַעֲשֵׂה יְדֵינוּ, בְּזִכּוֹת הַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרֵנוּ מִה טוֹב חֶלְקֵנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

גִּלְגַּל רַחֲמֶיךָ וְדִין אֵל תִּמְתַּח, בְּזִכּוֹת הַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרֵנוּ מִה טוֹב חֶלְקֵנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

הִרְכֵּךְ אֱלֹהֵינוּ לְהַאֲרִיךְ אַפָּךְ, בְּזִכּוֹת הַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:

הוֹרִינוּ שְׁפוֹךְ שִׁיחַ עָרֵב, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

וְתִיק יְהִמּוּ נָא רַחֲמֶיךָ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

זָכְרֵנוּ בְּזָכְרוֹן טוֹב מִלְּפָנֶיךָ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

חֲמוּל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ וְטַפְנוּ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

טוֹב וּמִטֵּיב הִדְרֵשׁ לָנוּ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

יְהִי זָכוֹת אָבוֹת יָגֵן עָלֵינוּ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

כְּפִיר וְנֶאֱוָר הַצְלִיחָה נָא, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

לְמִדְּנוּ לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

מֶלֶךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

נָא הָקֵם מַלְכוּת דָּוִד וְשְׁלָמָה, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

סוּמֶךְ יִי לְכָל הַנְּפִלִים, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ עַל דְּבַר כְּבוֹד שְׁמֶךָ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

פָּדֵה אֱלֹהִים אֶת יִשְׂרָאֵל מִכָּל צָרוֹתָיו, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

צִוֵּה יְשׁוּעוֹת יַעֲקֹב, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

קְרוֹב יִי לְכָל קִרְאֵי, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

רַחֵם עָלֵינוּ וְאַל תִּשְׁחִיתֵנוּ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

שְׁלַח רְפוּאָה שְׁלָמָה לְחוּלֵי עַמְּךָ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

תִּקַּע בְּשׁוּפָר גָּדוֹל לְחִירוֹתֵנוּ, בְּזָכוֹת הַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ – וּמִה נָעִים גּוֹרְלָנוּ

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי: וּמִה נָעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

אָב הִרְחֵמָן שְׁמַע קוֹלָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי, אִתָּהּ הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ, בְּזָכוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי,

וּמִה נָעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

בְּמַהֲרָה יָבוֹא וַיְגַל לַבָּנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי, בֶּן דָּוִד יָבוֹא וַיְגַאֲלָנוּ, בְּזָכוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי,

וּמִה נָעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

גָּלֵה כְּבוֹד מַלְכוּתְךָ עָלֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי, גְּאֻלָּה שְׁלָמָה תִּגְאֲלָנוּ, בְּזָכוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי,

וּמִה נָעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

דַּעַה וְהַשְׁכֵּל תְּבוּיָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי, דוֹר יִשְׂרָאֵל תִּבְרַכְנוּ, בְּזָכוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.

אֲשֶׁרְנוּ מִה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי,

וּמִה נָעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבַר יוֹחָאִי:

הַשֵּׁב שְׁכִינְתְּךָ לְצִיּוֹן עִירָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, הַיּוֹם תִּשְׁמַע שְׁוַעְתָּנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
וּלְצִיּוֹן בָּשׁוּבוּ יַחְזוּ עֵינֵינוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	וּתַעֲרֵב לְפָנֶיךָ תַּפְלָתָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
זֶה ה' קִוִּינוּ וַיִּוְשִׁיעֵנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	זְכוֹת אָבוֹת יִגַּן עָלֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
חֲמוּל עָלֵינוּ וְעַל עוֹלָלֵינוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	חוּס וְרַחֵם נָא עָלֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
טוֹבָךָ וְחֲסָדְךָ עָלֵינוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	טוֹב וּמִטִּיב הִדְרָשׁ לָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
יְהִי ה' אֱלֹהֵינוּ עִמָּנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	יְדַבֵּר עִמָּם תַּחֲתֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
פָּבוֹד וְהִדָּר תַּעֲטֶרְנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	פֶּתֶר הַלּוּמִים לְרֹאשֵׁנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
לָחֵם חֲקֵנוּ הִטְרִיפְנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	לִשֵּׁם וְלַתְהִלָּה תִתֵּנָּנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
מִבְּרַכְתְּךָ מִלֵּא יְדִינוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	מָלֵךְ רַחֲמָן רַחֵם עָלֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
נִהְלָנוּ לְצִיּוֹן גּוֹרְלָנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	נֶאֱוֹר וְאֲדִיר אֵל תִּשְׁבַּחְנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
סֶלַח נָא לַעֲוֹנֵנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	סוֹף וְקֵץ לְכָל צְרוּתֵינוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
עֲזָרְנוּ אֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	עַת רְצוֹן הַיּוֹם לָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
פִּרְנָסָה בְּרוּחַ תַּפְרִיטָנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	פֶּתַח לָנוּ שַׁעֲרֵי רַחֲמִים לַתַּפְלָתָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
צַדִּיקָה וְחֶסֶד עֲשֵׂה עִמָּנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	צְמִיחַת קָרְן לְגוֹאֲלָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
קוֹמֵם קָהֵל עֲדַתָּנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	קָרַע רוּעַ גִּזֹּר דִּינָנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,
אֲשֶׁרֵנוּ מַה טוֹב חֲלָקְנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי, וּמַה נְּעִים גּוֹרְלָנוּ בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי:	
רְפוּאָה שְׁלֵמָה תִּרְפָּאֵנוּ, בְּזִכּוֹת אֲדוֹנֵנוּ בֵּר יוֹחָאִי.	רְצוֹנֵנוּ לְרֹאוֹת מַלְכָּנוּ, בְּהַלּוּלָא דְּבֵר יוֹחָאִי,

אשרנו מה טוב חלקנו בהלולא דבר יוחאי,

ומה נעים גורלנו בהלולא דבר יוחאי:

שבחן כמאז באהלינו, בהלולא דבר יוחאי, שובה ה' את שבותנו, בזכות אדוננו בר יוחאי.

אשרנו מה טוב חלקנו בהלולא דבר יוחאי,

ומה נעים גורלנו בהלולא דבר יוחאי:

תעלנו בשמחה לארצנו, בהלולא דבר יוחאי, תבנה לנו מקדשנו, בזכות אדוננו בר יוחאי.

אשרנו מה טוב חלקנו בהלולא דבר יוחאי, ומה נעים גורלנו בהלולא דבר יוחאי:

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי

אורחים נכבדים, ידידים נחמדים, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

בני ירושלים, אהובים ושלמים, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

תבנה עירכם, ויתבונן עירכם, ונשחר פניכם, בשלש חגיכם,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

גבורי התורה, ובחורי החמד, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

שובו לאהליכם, וקחו בכליכם, מברכת אחיכם, בזכות אדוניכם,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

דרי טבריה, ותושבי צפת, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

רוח והצלח, וקול המולה ישמע בביתכם, בזכות מלככם,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

המוני הגליל, שרים בחליל, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

קרן ישועה וברכת תחיה, שפתותיכם תביע, בצפת הבנויה,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

ואברי השפלה, ותושבי ההרה, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

צמח אדמתכם, ופרי בטנכם, ועשתרות צאנכם יברך לכם,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

זרע מי מנה, בני הבקעה, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

פדות ורוחה, על מי מנוחה, ובמתי הצלחה, בשמש זרחה,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

חלוצי התורה, זקנים ונערים, ובמתי הצלחה, בשמש זרחה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

ערש האחדות, בדרכי הידידות, בכם לעדות, להיות מגידות,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

טף ונשים, וצאן קדשים, מי לכם פה, ומה לכם פה,

לכבוד התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

סמוך אשוריהם, להאריך ימיהם, בתורת אלקיהם, ובחיי הוריהם,

בזכות התנא האלקי רבי שמעון בר יוחאי:

יְלִידֵי אֶרֶצְנוּ, מִחֲמַד עֵינֵינוּ, מִי לָכֶם פֹּה, וּמִה לָכֶם פֹּה,

לְכָבוֹד הַתִּנָּא הָאֱלָקִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי:

נִהַל אוֹתָם, וְתִשְׁכַּן בֵּינוֹתָם, וּבְאֶרֶץ אָבוֹתָם, תּוֹשִׁיעַ אוֹתָם,

בְּזִכּוֹת הַתִּנָּא הָאֱלָקִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי:

כָּל קָהָל וְעֵדָה, מִמּוֹשְׁבוֹת יְהוּדָה, מִי לָכֶם פֹּה, וּמִה לָכֶם פֹּה,

לְכָבוֹד הַתִּנָּא הָאֱלָקִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי:

מִלֵּא מִשְׁאֲלוֹתָם, וּבִרְךָ נַחֲלָתָם, שְׁמַח עֲדָתָם, וְאוֹר בְּמוֹשְׁבוֹתָם,

בְּזִכּוֹת הַתִּנָּא הָאֱלָקִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי:

לְקָהָל הַגּוֹלָה, אַחוֹתִי כָּלָה, מִי לָכֶם פֹּה, וּמִה לָכֶם פֹּה,

לְכָבוֹד הַתִּנָּא הָאֱלָקִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי:

לְעַם סִגְלָה חִינָגָא וְהַלּוּלָא, וְקוֹל גְּאֻלָּה, יִשְׁמַע בְּעֶגְלָא,

בְּזִכּוֹת הַתִּנָּא הָאֱלָקִי רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּר יוֹחָאִי:

נַעֲלָה וְנָבּוּא אֶל שַׁעְרֵי מִירוֹן

נַעֲלָה וְנָבּוּא אֶל שַׁעְרֵי מִירוֹן וְשֵׁם נָשִׁיר שְׁבַחֵי הַתִּנָּא רַבִּי שְׁמַעוֹן.

מִמַּעַרְב וּמִמְזָרַח, מִדְּרוֹם וּמִצָּפוֹן, בָּאִים עִם סִגְלָה לְחֻצְרוֹת מִירוֹן.

נַעֲלָה וְנָבּוּא אֶל שַׁעְרֵי מִירוֹן וְשֵׁם נָשִׁיר שְׁבַחֵי הַתִּנָּא רַבִּי שְׁמַעוֹן.

יִשְׂרָאֵל צֶאן קִדְשִׁים, שׁוֹחֲרֵי מִירוֹן, שֵׁם שָׁרִים וְרוֹקְדִים בְּצֹל אֶפְרַיִם.

נַעֲלָה וְנָבּוּא אֶל שַׁעְרֵי מִירוֹן וְשֵׁם נָשִׁיר שְׁבַחֵי הַתִּנָּא רַבִּי שְׁמַעוֹן.

רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם, פָּתַח אֲרָבוֹת מַעַל מִירוֹן, וְתִשְׁפִּיעַ עָלֵינוּ שְׁפַע וּבִרְכָּה מִשְׁמֵי עֲלִיּוֹן.

נַעֲלָה וְנָבּוּא אֶל שַׁעְרֵי מִירוֹן וְשֵׁם נָשִׁיר שְׁבַחֵי הַתִּנָּא רַבִּי שְׁמַעוֹן.

וְדַאי הִרְשָׁבִי יְמִלִיץ עָלֵינוּ בְּהָרֵי מִירוֹן, וְתִהְיֶה תּוֹגַת לִבְנוֹ לְשִׁמְחָה וּלְשִׁשׂוֹן.

נַעֲלָה וְנָבּוּא אֶל שַׁעְרֵי מִירוֹן וְשֵׁם נָשִׁיר שְׁבַחֵי הַתִּנָּא רַבִּי שְׁמַעוֹן.

נֵר קְדוֹשׁ יֵאִיר לָנוּ, תּוֹרַת הַזֹּהָר הַטָּמוּן, בְּכָל זְמַן וּבְכָל מָקוֹם, וּבְפֶרֶט בְּשַׁעְרֵי מִירוֹן.

נַעֲלָה וְנָבּוּא אֶל שַׁעְרֵי מִירוֹן וְשֵׁם נָשִׁיר שְׁבַחֵי הַתִּנָּא רַבִּי שְׁמַעוֹן.

והתגלה בג' רבתי

אחד מהמנהגים הרווחים היום בקרב בני אר"י הוא להעלות את ילדיהם המגיעים לגיל שלש למירון ולספרם שם תספורת ראשונה, ובפרט ביום ל"ג בעומר שאז מתקבצים ובאים אבות ובנים הרבה לספר את בנם במקום ההוא.

המקור הראשון המזכיר מנהג זה הוא מוהר"ו בספרו עץ חיים, והוא בשער הכוונות שהובא לעיל (דרושי הפסח דרוש י"ב): "ענין מנהג שנהגו ישראל ללכת ביום ל"ג בעומר על קברי רשב"י ור"א בנו אשר קבורים בעיר מירון כנודע ואוכלים ושות' ושמים שם. אני ראיתי למוז"ל שהלך לשם פ"א ביום ל"ג בעומר הוא וכל אנשי ביתו ... והה"ר יונתן שאג"ש העיד לי שבשנה הא' קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מוז"ל שהוליך את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו ושם גילוהו את ראשו כמנהג הידוע ועשה שם יום משתה ושמחה".

מנהג זה נובע ממנהג בני אר"י העתיק לנודר בעת צרה שכשיושיעם ה' יגלוהו את שער בניהם בקבר אחד מהצדיקים וישקלו זהב במשקל השערות לזכות אותו הצדיק. במנהג זה נהגו הרבה יהודים באר"י במשך כמה דורות, וכמותם נהג ג"כ האר"י ז"ל. בני חו"ל שלא הכירו את המנהג ולא הבינו את משמעות דברי מהר"ו על המנהג הידוע, חשבו שהיה איזה מנהג ידוע בזמן האר"י לגלח את שערות בניהם על קבר רבי שמעון בר יוחאי במירון, ומאז ועד היום נוהגים האשכנזים [ובעקבותם הספרדים תושבי אר"י מאז ומקדם], להביא את בניהם לקברו של רבי שמעון בר יוחאי ביום ל"ג בעומר ולגלחם שם.

פרק ד'

מנהגי היום

טיול בפרדס

הרב רבי יהונתן אייבשיץ דרוש דרש בתוך שנת תקכ"ב בק"ק אלטונא דרשת הספד גדולה, בתוך הדברים האריך במעלת וגדולת ימי פטירת צדיקים, ובכך מגנה את המנהג הנפוץ לצאת לטייל ביום ל"ג בעומר בגינות ובפרדסים, וכה אמר: "ויום ל"ג בעומר הוא הילולא דרשב"י כי מת אז, והיה למעלה הילולא הנעדר באה

אל המלך, וראוי לכל איש הירא וחרד לשום אל לבו יום ההוא לשוב בתשובה, כי זכות רשב"י מסייעת להבא לטהר, ולא לבלות זמן בעו"ה בהבלי עולם, אשר הוא לצדיק לצער".

מסורת בידי אדמו"רי חב"ד כי הבעש"ט היה נוהג לנסוע ביום בל"ג בעומר אל השדות שמחוץ לעיר, ובעקבותיהם דרכו הבעל התניא, ה'צמח צדק' וצאצאיו אדמו"רי חב"ד⁸⁵.

בשנות ה-תש"מ חודש מנהג זה ע"י האדמו"ר ר' מנחם מענדל שניאורסון מליובאוויטש זצ"ל, בקוראו לבני קהילתו לאסוף את צעירי הצאן ולצאת אתם לטייל בפרדסים שבצפון.

רביה קשת

כדרך הילדים האוהבים לשחק, כן ילדי בני ישראל, כשיצאו בימי פגרא לשדות ולגנות סביבות עריהם לקחו איתם את משחקיהם. בחורף שלא היו יכולים לצאת מבתיהם לשחק בחוץ מחמת הקור הגדול ששרר בחוץ, הוכרחו לישיב בביתם ולשחק במשחקי קלפים או בשח-מט (וכגון בפגרת ימי אידי הנוצרים). אך באייר, כשהניצנים החלו להיראות בארץ, וימי האביב החלו להופיע אף באירופה, כבר היה אפשר לירות בגנים ולשחק במשחקי ציד, ויריית קשת – אחד מהמשחקים שהיו אוהבים על הילדים.

המשחק מעולם לא נקשר כמשחק בעל זיקה ומסורת יהודית. הראשון המביא את המשחק כמנהג יהודי בעל זיקה ומשמעות יהודיים הוא הרה"ק ר' מנחם מנדל מרימנוב זצ"ל, והובאו דבריו בספר 'בני יששכר' (מאמרי חודש אייר, מאמר ג אות ד):

מנהג ישראל אשר התלמידים בני רב יורו בקשת ביום הזה. והנה שמעתי מאת כבוד אדומ"ו הרב הקדוש מהרמ"מ זצוק"ל הטעם הוא כי בימי ר' שמעון לא נראתה הקשת, והנה ביום עלותו למרום עושין הסימן הזה עכ"ד.

בעקבות דברי הרה"ק מרימנוב נכתבו טעמים נוספים בספרי אדמו"רי תנועת החסידות, ומאז הפך מנהג זה למנהג מקודש שהחסידים נוהגים לקיימו בהידור רב ביום ל"ג בעומר.

ריבוי מאורות ונרות

בקהילות המזרח-אירופאיות נהגו להדליק הרבה נרות בבתי הכנסת בשעות התפילה ולהרבות אורה בבית-המדרש, וטעמים רבים ניתנו לכך.

הטעם הפשוט הוא שהדליקו נרות לזכר נשמת רבי שמעון בר יוחאי, שע"פ המסורה שרווחה בימיהם נפטר ביום זה, אך עם הזמן נוספו למנהג זה טעמים נוספים וקבליים רבים. הרה"ק ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב זצ"ל מביא בספרו 'בני יששכר' כמה טעמים למנהג זה, וז"ל (מאמרי חודש אייר מאמר ג אות ג):

ובזה תבין מנהג ישראל תורה הוא להדליק נרות ומאורות ביום זה, לכבוד האור כי טוב שמתחיל להתנוצץ ביום זה היקר ל"ג בעומר טו"ב ימים קודם מתן תורה, ולכבוד נשמת מאור התורה בוצינא קדישא אשר נתגלה ביום הזה, וביום הזה עלה לשמי מדומים והוא יומא דהילולא דיליה לאורו נסע ונלך, לכבוד ספרו הקדוש זהר המאיר ומבהיק מסוף העולם ועד סופו (אשר כתב ר' אבא ביום הזה), והוא מאיר לנו בגלותינו עד כי יבא משיח צדקנו דאתמר ביה ויאמר אלקים יה"י או"ר (בגימטריא ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן) זה אורו של מלך המשיח יבא במהרה בימינו ויגלה לנו האור הגנוז, והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע.

כיום נהוג מנהג זה בחצרות האדמו"רים החסידיים בארץ ובתפוצות.

משתה ויום טוב

מנהג ישראל עתיק יומין היה לערוך סעודות גדולות ביום ל"ג בעומר. לא ידוע מקור מנהג זה, לכאורה נובע מנהג זה ממנהג סיום הש"ס ביום ל"ג בעומר, עליו נרחיב בעז"ה לקמן בפרק ה'. אך עם התפשטות המסורות על פטירת רבי שמעון בר יוחאי ביום ל"ג בעומר, הפכו סעודות אלו לסעודות הילולא מרכזיות שנערכו בכל ישוב יהודי במזרח-אירופה.

כיום נוהגים במנהג זה בעיקר יהודי התפוצות שאינם עולים למירון ביום זה, ואילו יהודי אר"י מקיימים את מצוות 'חטוף ואכול' במירון.

האדמו"רים החסידיים עורכים מעמדי טיש מרכזיים כדי לקיים מנהג זה.

אכילת ביצים

אדמו"רי ליובאוויטש נהגו לאכול ביצים מבושלות בל"ג בעומר. האדמו"ר האחרון ר' מנחם מענדל שניאורסון זצ"ל נהג לאכול ביצים שקליפתן נצבעה בשעת הבישול בצבע חום.

גם בקהילות קרלין נהגו לאכול ביצים מבושלות ביום זה.

אך בספר 'משמרת שלום [קידנוב]' (לה, ג) יצא נגד מנהג זה בכותבו:

מנהגי שלא לאכול ביצים ביום זה, שלא יהיה ח"ו חשש אבילות. והאוכלים אפשר יש טעם אחר בזה, אך שב ואל תעשה עדיף.

⁸⁵ הובא ב'אוצר מנהגי חב"ד' לחודשי ניסן-סיון, לר' יהושע מונדשיין, ירושלים תשנ"ו.

בשו"ת שיח יצחק לר' יצחק ב"ר ישעיה יששכר בער ווייס אב"ד ווערבו תמה למה אין שום מנהג לאכול חרובים ותמרים בל"ג בעומר לזכר החרובים שאכל רבי שמעון בר יוחאי בהיותו במערה, וכה כתב (סימן רצד):

אכילת תמרים בל"ג בעומר.

לחידוש לאותן דזהירי למיעבד סעודתא ביום ל"ג בעומר בשביל הילולא דרשב"י, ובפרט בארץ ישראל, שלא הנהיגו לאכול חרובין ותמרים בסעודה זו, למען ספר הנס שהיה לרבי שמעון בן יוחאי במערה, שאילן החרוב נהפך להם לחרובין בכל ערב שבת, כמובא במדרש תלפיות ערך חרובין, ואני הוכחתי ב"ה כן מירושלמי דתרומות, וצ"ע.

אך תמיהתו לא התקיימה זמן רב, ולאחרונה הונהג לאכול חרובים בל"ג בעומר. הראשונים שאנו מוצאים שנהגו במנהג זה הם אדמו"רי לייבאוויטש שמצינו שנהגו לאכול חרובים בל"ג בעומר לזכר החרובים שאכל רבי שמעון בר יוחאי במירון⁸⁶. וכיום נוהגים במנהג זה גם קהלים נוספים

פרק ה' מנהגים מיוחדים ליום ל"ג בעומר

סעודת החברא קדישא

מנהג יהודי עתיק התקיימה בקרב קהילות ישראל באירופה, שביום ל"ג בעומר היו כל חברי החברא קדישא שע"י הקהילה מתענים ועולים יחד לפקוד את קברי כל אלו שקברום במשך השנה ולבקשם מחילה באם לא כיבדום די הצורך בשעת ההתעסקות בטהרתם, ולמחרת היום ביום הל"ג בעומר היו מתאספים יחד בבית אחד מהחברים לסעודת מרעים הדדי, ואכלו ושתו יחד. כשבמהלך הזמן הפך יום ל"ג בעומר ליום קביעת תקנות החברה וליום מינוי הגבאים וכדומה.

להלן נביא כמה סעיפים מפנקס ח"ק המביא ומתאר בהרחבה מנהגים אלו. שהעתקנו מפנקס הח"ק דק"ק קיצע – אחת משבעת הקהילות המפורסמות ששכנו במזרח אוסטריה במחוז בורגנלנד. שבמקורה נעתקה מפנקסי הקהילות הקדומות שחברו בימי המהר"ל והועתקו פנקס מפנקס, כך שהצצה בפנקס זה יתן לנו דוגמא ממנהגי שאר הקהילות. פנקס זה נכתב בשנת תק"ח בהעתקה מדויקת מהפנקס הישן שנכתבה בשנות תפ"א-תפ"ה. והועתקה בקובץ התורני 'זכור לאברהם'⁸⁷:

הפנקס הלז העתקתי מפנקס ישן משנת תפ"ה ותפ"א לפ"ק, ישן מפני חדש תוצי' אות באות בלי חסר ויתיר עם כל התקנות הליקוט והחיבור ה"ה אדונינו מורינו ורבינו המאור הגדול המפורסם מוהר"ר יום טוב ליפמאן ז"ל⁸⁸. כמנין ל"ב ללמד שיהיה כל בני החברא קדישא דגמילות הסדים פיהם ולבם שוין. ושאר התקנות איך שיתנהג במצוה כזאת ובביקור חולים הנכתוב והנחתום ע"י שלשה ברורים יודעי בינה, כולם יזכו לעלות לציון ברינה, ונשבח לאלהי השמים שישלם משכורתם כפל כפלים, ובא לציון ובונה ירושלים אמן וכי"ר. ...

כה. הגבאים איני רשאי ליקח אחד מחדש להחברא קדישא רק ברוב דעות ח"ק. וכל פעם לא יוקח אחד לחברא קדישא רק בל"ג בעומר. ...

כו. ...בכל השנה יהא נהוג הח"ק ביום ל"ב לספירה יה' תענית לכל בני הח"ק, דהיינו עד אחר זמן מנחה גדולה. וילכו לבית העלמין ויאמרו התפילה מה שסידר אמ"ו הרב הגאון המנוח מוהר"ר ליפמן, ולבקש מחילה מהמתים אם נעשה להם איזה דבר נגד כבודם. ובאם אחד מח"ק יהיה בביתו ויסרב נגד הח"ק מלילך שם יוקנס לו עד א' ר"ט⁸⁹. באם שנה אחרת ג"כ עשה כן יוקנס ויומחק מיד מפנקס דח"ק.

ביום ל"ב בעומר יאספו יחד ויעשה גבאים חדשים, דהיינו שני הגבאים ע"פ ג' בוררים כשירים מדאורייתא, ונכנס אחד. ובכל שנה מו"ז⁹⁰ אחד מגבאים ישנים, דהיינו מי שעלה ע"פ רוב דעות הבוררים בלייבן⁹¹ ואחד יעשה עמם חדש.

כז. גבאי שנעשה מחדש מחויב ליתן לסעודה דח"ק מה שנעשה חצי זהב. והגבאים שהמה מישן מחויב ליתן לסעודה ח"י הגריים⁹². והילד בתוך ח"ק מחויב ליתן ח"י פשיט'. ומי שיוקח לח"ק מחדש מחויב ליתן לסעודה ח"י צ"ל ומחויב לשרת אצל הסעודה. ובכל שנה נחשב כאיש אחד משאר בני החברא קדישא, רק אותו מי שיוקח מחדש לח"ק אין רשאי לעשות לגבאי עד אחר שלש שנים.

וואן אחד מחברא קדישא מי שיהי' מכט גבאי ווערן און מעכט ניט ששה שנים אחר החתונה זיין⁹³, מחויב ליתן לסעודה ח"ק שני זהובי' ולאחר זאת חצי זהב.

⁸⁶ י' מונדשיין, 'אוצר מנהגי חב"ד', ניסן-סיון, ירושלים תשנ"ו, עמ' רפ.

⁸⁷ יו"ל ע"י ביהמ"ד "ישיבת אליהו" - חולון, בכרך תשנ"ו.

⁸⁸ הוא הרב הגאון יום טוב ליפמן בו הרב עזריאל, שכיחן כרבה של פרשבורג לאחר שגורש מוינה, שחיבר את תקנות הח"ק בעירו ע"פ התקנות העתיקות שרווחו בישראל מיסודו של קהילת פראג בראשות רבם המהר"ל, ומפנקס תקנותיו הועתקו תקנות אלו.

⁸⁹ רייכס טאלר. שם מטבע מקומי בימים ההם.

⁹⁰ צריך. באידיש.

⁹¹ להשאר. באידיש. דהיינו שבכל שנה צריך להשאר גבאי מכהן אחד לבד מהגבאים החדשים הנכנסים.

⁹² מטבע הונגרי.

⁹³ כשאחד מ[חברי] חברא קדישא מי שיהי' יתמנה לגבאי ולא יהיה בן ששה שנים אחר החתונה. באידיש.

כח. וביום ל"ג בעומר קודם הסעודה מחויב לקראת כל התקנות מה שנכתב בפנקס זו לפני כל בני החברה קדישא, כדי שיהא לזכרון מה לעשות ויהא לאות ולזכרון. ...

כט. בכל שנה ל"ב לספירה אחר יציאת מבית עלמין מחויב לילך לשמש לעשות בוררים. ומקודם שיעשה הגבאים מחויב התיבה והקלפי עם המעות והמפתח הכל מוסר זיין⁹⁴ להחברא קדישא, בגין אותו היום כל אפין שווין.

ל. וביום ל"ג בעומר יהא סעודה של מצוה דהחברא קדישא. ויעשו הסעודה של ג"ח אצל הראש הקהל מי שיהי' בתוך השנה, או אצל הגבאי' דהיינו כמו שיהי' ע"פ רוב הדעות אצל הח"ק.

היום יום ו' עש"ק ל"ג בעומר תצ"ד ל' הסכמו כל בני הח"ק אלז האויף ווערטער של החברא קדישא מוז זיך מעלדן אצל האלפים הגבאים דג"ח לכל הפחות שני ימים קודם ל"ג בעומר אוב מן אים נצטרך איז. ווען אבר דער אויף ווארטער מאכט אין אונס זיין מוז ער שטעלין איש אחד ווער אן שטענדיג איז להחברא קדישא. ואם לאו אזי רשות להגבאים צו קנסין כאות נפשם בלי שאלות מושל ומנהיג.

לא. והסעודה של ח"ק יהי' בשמחה וטוב לבב באהבה ואחוה, וילכו שם כל בני ח"ק יאספו וישמחו בשמחה של מצוה יחד באהבה ואחוה. ויצטרף לסעודה אב"ד דקהלתינו ושאר לומדים. ומבני ח"ק זאל קייני דברי חידושים געבין⁹⁵, הן לאיש אחד מבני ח"ק ובפרט להגבאים דג"ח, בקנס א' זהב בלי הנחה. ובאם א' מהח"ק יהא לביתו ויבזה לח"ק ויסרב ואל יבא לסעודה דמצוה של ח"ק יותן קנס מיד שפעצי רייכש טאליד בלי הנחה. ובאם יסרב ואל יתן רשות ביד הגבאים לשלוח הכלים לתוך ביתו. ובאם עוד עומד במרדו ויעבורו ולא שם לבו על כל זאת יותן דף שלו מפנקס וישלח לביתו, בשביל שהעם ישמעו ויראו. אבל מי שיונעם תבא עליו ברכה.

לב. באם הב"ב⁹⁶ לא יהי' בביתו בשעת העשיי' הסעודה של מצוה דח"ק, אפילו הכי מחויב הוא או אשתו ליתן המעות המגיע עליו לסיועת הסעודה כמו שמפורש לעיל.

יבטל זה רק נרשם בפנקס מה שחייב.

בכל אלו התקנות ל"ב פונקטין⁹⁷ הנזכרים בדפין ובסימנים נעשו ע"י חתימת ידינו כמנין ל"ב, שיהי' כל בני חברה קדישא בלבב אחת. וגם חפשונו ומצאנו בפנקס י"ד פונקטין התקנות ישרות המה אשר איזן ותיקן ה"ה מורינו ורבינו הגאון מוהר"ר י"ט ליפמן ז"ל, בכך העתקנו לתוך הפונקטין הנ"ל.

והא-ל יאמר לצרותינו ד"י ויאמר למלאך הרף י"ד.

ל"ג בעומר תק"ז ל' נעשה תקנות. וואן זיך איין ב"ב לח"ק איין קויפט דרך ער לשלשה שנים ניט אין דער ברירה קומין. און אין יוד שנים דרך אותו ב"ב ניט גבאי זיין אצל ח"ק⁹⁸.

גם עשה תקנה באם אחד מן ח"ק מכט וואז חוטא זיין, אונ' ער מעכט ניט וואלין צייט זיין הח"ק, דרך ער זיין דף ניט ארויס רייסן⁹⁹, רק הח"ק יוקנס אותו בקנס באות נפשם. אכן אם יצא עליו שם רע מה שיהי' חוטא נגד אלקים ויברר שאמת הדבר, הרשות לח"ק לקרוע דף שלו.

סוף דבר הכל נשמע את אלקים ירא, באם אחד יהי' מי שיהי' מבני חברה קדישא יצ"ו יהא עובר על התקנות מה שנעשה בדפין ולא יקיים ויעבור אפילו על אחת מכל אלו שלשה פעמים הן קלה וחמורה מה שיהי' מקטן וגדול, רשות ביד הגבאים וברוב דעות הח"ק לקנס אותו האיש בממון כאות נפשם. ולגמר הקנס הדף שלו מפנקס דח"ק יומחק וישלח לביתו ולא יעלה לכל דבר בקדושה מעולם. כי התקנות מיוסד על פי שלשה אנשים מה שנעשה ע"פ הגורל ברוב דעות של הח"ק למעמד ולמצב להקהל יצ"ו ולהחברא קדישא. על כן כל אחד ואחד ישמור אותו וכל השומע תבא עליו ברכה אמן.

היום יום ג' ל"ג בעומר תפ"ה לפ"ק עלתה בהסכמה באסיפות החברא קדישא. וואן איינר איין קינד איין קויפט אצל הח"ק, באם אצל הח"ק, באם אצל הח"ק קיין אויף ווארטער איז, אותו אביו של הילד מחויב לשמש צו זיין אצל החברא לצורך הח"ק עד שבא אחד להחברא דע רזיך איין קויפן ווערט. ובאם דז קיינר ווערט דא זיין אויף צו ווארטין יתן לקלפי כל האנשים של הח"ק ויקח שני אנשים מקלפי לשמש להחברא קדישא.

תקנה נעשה בל"ג בעומר תצ"ו לפ"ק ע"פ שלשה בוררים.

התיבה יהי' אצל גבאי ראשון והקלפי דג"ח יהי' אצל גבאי שני, והמפתחות יהי' אצל גבאי שלישי. וכל פעם יהי' קלפי דג"ח בבית הכנסת כדי המעות מה שגבאו מיד לזרוק לקלפי דג"ח.

הן היום דלמטה עלתה בהסכמה אצל החברא קדישא בפה אחד ובלב אחד. ווען שוהן אחד מח"ק מעכט ניט בביתו זיין ווען מאן ג"ח גבאים מאכט, אונ' ער מעכט ע"פ בוררים עלה ווערין, אזי מאג ער גבאי ווערין¹⁰⁰. נעשה היום יום א' ל"א למב"י תק"ג לפ"ק.

⁹⁴ למסור. באידיש.

⁹⁵ שאף אחד לא יתן (יאמר) דברי חידושים. באידיש.

⁹⁶ הבעל-בית.

⁹⁷ נקודות. באידיש.

⁹⁸ כשבעל-בית מצטרף לח"ק, אינו יכול להיות מהבוררים למשך שלש שנים. ולעשר שנים אינו יכול להיות גבאי ח"ק. באידיש.

⁹⁹ באם אחד מן ח"ק יהיה חוטא, ולא יציית להח"ק, אינו צריך לקרוע את הדף שלו (=דהיינו, שאינו צריך לתלוש את הדף שלו מפנקס הח"ק). באידיש.

עד כאן נעתק מהפנקס הנ"ל. ממנו עולה מבט רחב על מנהגי הח"ק בימים ל"ב ול"ג בעומר.

מנהג זה הונהג ליום ל"ג בעומר מכיון שלעולם לא חל יום זה בשבת, ובני החברה קדישא בכל אתר רצו לקבוע תמיד יום תענית תמידי שלא ידחה לעולם....

לא נדע איזה קהילה פתחה לראשונה בהנהגת מנהג זה, מהיכן בא ואיך נדד מקהילה לקהילה, למה נקבעה דווקא ליום ל"ג בעומר¹⁰¹, ומתי ספו תמו מנהגים אלו.

יום הילולת ראש גולת אריאל מורינו הרמ"א בקראקא

ביום ל"ג בעומר, בשנת של"ג (וי"א של"ב¹⁰²) נפטר רבו הנערץ של העיר קראקא, שהיתה המטרופולין של יהדות פולין התורנית בימים ההם, הלא הוא רבינו משה איסרליש- הרמ"א זיע"א.

במהלך הדורות נתפשט המנהג בקרב רבים מבני גולת גאליציא לעלות ביום ל"ג בעומר לקראקא כדי להשתתף בהילולא ההמונית שנערכה שם לכבוד הרמ"א. מנהג זה החלה ע"י המנהג היהודי העתיק בקהילות אירופה להתענות בל"ב בעומר ולערוך סעודה גדולה בליל ל"ג בעומר (כמו שהבאנו לעיל תחת הכותרת 'סעודת החברה קדישא'), כשגם בקראקא התאספו החברה קדישא בל"ג בעומר לפקוד את הקברים בעיר (זאת לבד מיום ב' שמות שגם היא היתה יום תענית הח"ק בקראקא), והיות וביום ל"ג בעומר חלה יום פטירתו של הרמ"א, וביום זה נהגו לפקוד את בית החיים, וכנראה היות ויום ל"ג בעומר היתה ממילא יום דפגרי ביה רבנן ולא התקיימו בו שיעורין כסדרן, על כן פשטה המנהג בגאליציא לעלות לקראקא ביום זה ולפקוד את קבר הרמ"א ביום פטירתו.

תמונה מהילולת הרמ"א בקראקא ביום ל"ג בעומר

ביום ל"ג בעומר היה המנהג בקרב בני העיר קראקא לבוא ולהתפלל בביהכנ"ס של הרמ"א ברוב עם, ואחר התפילה היו יוצאים לחצר בית המדרש, לביה"ח העתיק, שם חלקת מחוקק ספון להתפלל על קברו. ביום זה גם נשא רב העיר דרשה לפני בני העיר והאורחים המרובים שבאו להשתתף בביהכנ"ס הרמ"א, בו דרוש דרש בתורת משה- הרמ"א¹⁰³.

מספר עדויות מצינו על ביקורם של גדולי ומאורי גאליציא בקראקא ביום ל"ג בעומר כדי להשתתף בהילולא הגדולה, ואף מלעמבערג שבמזרח מצינו שבאו להשתתף בהילולא.

מנהג זה חודש שוב לאחר מלחמת העולם השנייה, כאשר שארית הפליטה שהתלקטו יחד מכל סביבות גאליציא לקראקא והקימו שם קהילה שהתקיימה עד שנות תש"ט-תש"י. וכה סיפר לי הר"ר מרדכי דוד צוויבל שזוכר את הימים

¹⁰⁰ שאם אחד מח"ק לא יהיה בביתו כשג"ח ממנים גבאים, והוא יעלה (-יתמנה) ע"פ הבוררים, אזי מותר לו להיות גבאי. באידיש.

¹⁰¹ קהילות אחרות קבעו את יום סעודת ה'חברא קדישא' לימים אחרים כז' אדר וכדומה, וכל המנהגים בחרו להם יום שאין יכול לחול לעולם בשבת, כדי שלא יצטרכו להקדימו או לאחור, זהו לכאורה אחד מן הסיבות לבחירת יום ל"ג בעומר כיום הסעודה מאחר ויום ל"ג בעומר אינו יכול לחול לעולם ביום השבת. סיבה נוספת אפשר למצוא לקביעת הסעודה ליום ל"ג בעומר, מאחר וביום זה כבר נהגו ישראל מעולם לערוך סעודות וסיומי מסכתא, כמו שהבאנו לעיל.

¹⁰² בט"ז או"ח סי' ת"כ סק"כ מביא עדות הלכתית ששמע מעד ראה שנוכח בהלווית הרמ"א וכותב שנפטר בל"ג בעומר שנת של"ג, וז"ל: "שמעתי מזקן אחד שהעיד שהיה בק"ק קראקא בשנת של"ג שנפטר רמ"א ז"ל ביום ל"ג בעומר והיו מסופקים אם לומר צידוק הדין עמד אדם חשוב אחד והעיד ששמע מפי רמ"א שיש לומר צידוק הדין על אדם גדול, ותיכף אמרו על רמ"א בקול רם". וכן העיד בן החיד"א שכך נחרת על מצבת הרמ"א. כפי שהובא בספר 'שם הגדולים'. אך בס' מעלות היוחסין שחיבר הרה"ג ר' אפרים זלמן מרגליות בעל 'בית אפרים', 'יד אפרים' וש"א"ס (נדפס בלבוב בשנת תר"ס) האריך בעניין זה, שכיום נחרת על המצבה שנת הפטירה הינה של"ב, וז"ל שם: "ושב בא לידי ספר וועד לחכמים שחיבר חכם אזולאי והוא ח"ג לשם הגדולים וכתב שם במערכת המס וז"ל שמעתי מהבן יקיר לי ידיד נפשי מגן אברהם בעזרו שזכה לבקר על מצבתו בק"ק קראקא. וכתוב על המצבה של מוהר"מ בלשון הזה **ביום ל"ג בעומר שנת של"ג** בן ל"ג שנה כו' ... וכבר כתב הרב ט"ז באו"ח סי' ת"ק סק"כ ש שנפטר מור"ם בל"ג בעומר שנת של"ג עכ"ל. תמי' לי כי נשלח לידי מק"ק קראקא ממה שחקוק על מצבת קבורת רמ"א ז"ל בזה"ל ה"ה נר מערבי הגאון הגדול בדור מ' משה רועה אבן ישראל ביום ל"ג למספר בני ישראל גלה כבוד מישאל משה ה' רועה צאן ישראל צדקת ה' עשה ומשפטיו לישראל הרבין תורה בישראל העמיד תלמידים לרבות אלפי ישראל ממש עד משה לא קם כמשה בישראל וזאת תורת החטאת ותורת העולה אשר שם משה לפני בני ישראל **שנת של"ב לפ"ק**". ע"כ ההעתק. וזה כמ"ש הצמח דוד שפטירתו ה' שנת של"ב". המצבה העומדת כיום על ציון הרמ"א הוא מצבה מחודשת שהועמדה בשנת תקכ"ד, וא"כ יכול להיות שאכן על המצבה העתיקה, אותה העתיק הר"ר אברהם אזולאי לאביו, אכן היה כתוב שנפטר בשנת של"ג, והרה"ג ר' אפרים זלמן מרגליות לא ראה אלא את המצבה המחודשת, שם הועתק (בטעות ?) שנפטר בשנת של"ג, וא"כ לא קשה קושייתו כלל על עדות הר"ר אברהם אזולאי.

¹⁰³ דרשות אלו נשתמרו בס' 'שו"ת רבינו יוסף נחמיה' להרבני ר' יוסף נחמיה קארניצער שהיה רב העיר האחרון בעיר. בסיומן כ"ז מובאת דרשתו שדרש ביום ל"ג בעומר אודות ביאור שיטת הרמ"א בהנהגת מנהגי האבלות והיתרם ביום ל"ג בעומר. ובסיומן ל"ב מובאת דרשתו אודות ביאור שיטת הרמ"א באיסור תענית חלום בעיו"כ, אותו דרש ביום ל"ג בעומר שנת תרפ"ה – הוא השנה הראשונה לעלותו לכהן פאר כרב העיר. ממו"כ בספרו 'דרשות רבינו יוסף נחמיה' נדפסו דרשותיו שנשא בל"ג בעומר בשנים.

ההם, שבל"ג בעומר הורגשה תכונה רבה בעיר. כל בני הקהילות השונות שבקראקא עלו לפקוד את ציון הרמ"א במשך היום, ובכל בתי הכנסיות הודלקו נרות רבים לרגל ההילולא. כמו"כ הוכן סעודה גדולה בכל ביהמ"ד ע"י הגבאים לרגל ההילולא שבהם התאספו יחד כל בני הקהילה ואכלו ושירו ושוורו יחד לרגל ההילולא הגדולה. כן הוא זוכר מימי ל"ג בעומר של שנות תש"ו, תש"ז ותש"ח. מנהג זה דעך יחד עם דעיכת הקהילה במקום כשכל בני הקהילה נפוצו אם לאר"י, אם לאנטווערפן ואם לארה"ב. וכאשר נעזבה העיר מיהודיה נשתקע מנהג זה לגמרי.

סיום הש"ס

בכמה ערים במזרח אירופה השתרבב המנהג לסיים את הש"ס ביום ל"ג בעומר ולערוך סעודות גדולות לרגל הסיום ע"י בני הקהילה. בכל שנה נהגו לחלק את מסכתות הש"ס בקרב בני הקהילה, כך שכל אחד קיבל על עצמו ללמוד במשך השנה מסכתא או חצי מסכתא, וביום ל"ג בעומר היו מסיימים כולם ללמוד את המסכת שקיבלו לסיים, וביום זה היתה הקהילה עורכת סעודה גדולה לכל בני הקהילה המסיימים, כשרב העיר היה נושא דברים בשבחם של בעלי העסקים הגוזלים מזמנם וקובעים עיתים לתורה, כשבמעמד זה חולק שוב הש"ס כדי להשלימו במשך השנה הבאה.

הדים ממנהג זה נשתירו בין בתרי ספרי הדרוש, בהם הובאו דרשותיהם של רבני הערים בסעודות הסיום, שבהם חרזו לדרוש דרשות 'הדרן' מפולפלות, תוך שהיו מקשרים את הדרשה לענייניו של יום. כן מצינו בספר 'פרי צדיק' את דרשתו של רבי צדוק הכהן שדרש בסיום הש"ס ביום ל"ג בעומר.

מקור מנהג נובע לכאורה ממנהגי ה'חברא קדישא' לומדי ש"ס' שהתקיימה בעבר בכל הקהילות היהודיות האשכנזיות. בחברה זו היו חברים חברי הקהילה התלמיד-חכמים שקיבלו על עצמם לסיים את הש"ס בכל פרק זמן קצוב. במקביל לחברי 'חברא קדישא' עין יעקב' או 'חברא קדישא' לומדי משניות' וכדומה שבהם היו חברים חברי הקהילה הפשוטים יותר. חברות אלו קמו כדי שבני הקהילות ינצלו את זמנם בשעות הערב בין מנחה למעריב ובשאר יומי דפגרא בהם לא עבדו לפרנסתם, ויעסקו בזמנים פנויים אלו בלימוד התורה.

לא ידוע מתי נקבע מנהג סעודות הסיום ליום ל"ג בעומר דווקא, אך סימוכין למנהג זה אנו כבר מוצאים בשו"ת מהרי"ל (החדשות סימן קד), בתשובה זו דן מהרי"ל בנוגע לאחד שנדר שלא לאכול חוץ לביתו, ונשאל על נדרו אצל רב עירו ברצותו להשתתף בסעודות המצוה שהתקיימו בעירו, ורצה שהרב יתיר לו את נדרו כדי לאכול סעודות מצוה. רב זה שלח למהרי"ל לשאול איזה סעודה נקראת סעודת מצוה, ובתוך תשובתו עונה לו מהרי"ל בזה"ל:

וסעודת מצוה הוי בעל ברית מילה, ופדיון הבן, וסיום מסכתא. וכל היכא דנהנה מסעודת ת"ח כאילו נהנה מזיו שכינה כמו שדרשו רב' ז"ל מסעודת יתרו, הילכך ל"ג בעומר נמי סעודת מצוה הוי.

בתשובה זו אין מהרי"ל מפרט למה סעודת ל"ג בעומר הוי סעודת ת"ח, אך מהלשון אפשר להשמע קצת שביום ל"ג בעומר נהגו לערוך אחד מה'חבורות קדישות' סעודות לכל בני העיר, כשבמרכז הסעודה ישבו תלמידי החכמים-חברי החברה, ולכן קורא מהרי"ל לסעודה זו כסעודת מצוה¹⁰⁴.

גם בעיר בעלזא שבגליציה היה נהוג מנהג זה, אך שם התקיימו שני סיומים. ביום ל"ג בעומר ערכו הבעלי-בית סיום, כמנהג הנפוץ, ולמחרתו ביום הל"ד בעומר קיימו הבחורים שלמדו בביהמ"ד סיום הש"ס משלהם. כנראה לא רצו לחגוג את הסיום הפרטי שלהם יחד עם שאר בעלי-הבתים. כיום משמרים קהילות בעלזא את המנהג העתיק ועורכים בכל שנה ביום ל"ג בעומר סיום הש"ס המחולק בין בני הקהילה.

קבורת הגניזה

באי רודוס נהגו לקיים בל"ג בעומר בכל שנה את טקס קבורת הגניזה. כל הגניזה שהצטברה במשך כל השנה הובאה בתהלוכה מרשימה לפאתי בית החיים שם נקברו כדת וכדין.

¹⁰⁴ בימים האחרונים יצא לאור גליון על ל"ג בעומר, בו הוא מצטט תשובה זו, ומסיים שמתשובה זו רואים שסעודת ל"ג בעומר הוי סעודת מצוה כיון שנעשה לכבודו של רבי שמעון בר יוחאי, ועליו נסובים דברי המהרי"ל שהוא משתתף ומיסב בסעודה שנעשית לזכרו, ועפ"ז העלה שכל סעודה שנעשית לכבודו של רשב"י עונה להגדרה כסעודה שת"ח מסובין בו. אך קביעה זו אינה נכונה מאחר ובימי מהרי"ל לא היה עדיין שום קשר ומשמעות בין מנהגי ל"ג בעומר לתנא ר' שמעון, וכ"ש שלא ערכו אז סעודות לכבודו.